

52.95. / #3

Ed. Laaman

Maatüsimus

ja maauuendustatwatjused

Eestimaa Koolidpetajate Seltsi kirjastus
1917

43

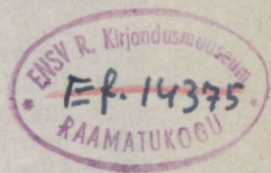
Pitkän

L. L. L.

Ed. Laaman

Maaküsimus ja maauendus= kawatsused

Maaküsimus ja maauenduskawatsused.
— Maaküsimus Wenemaal. — Maa=
küsimus Cestis. — Maauendus Cestis

Cestimaa Kooliõpetajate Seltsi kirjastus

1917

Tallinna Eesti Kirjastuse-ühisuse trükk.

Maapidamise edenemine.

Inimesesoo esimeseks eluülespidajaks hallil muiste ajal oli jahipidamine ja kalapüük. Mingit maaomandust weel ei olnud. Üksikud suguharud hulkusid mööda põliseid metsi ja laanesisid, kord ühte, kord teise kohta oma laagrid üles liiues, nagu praegugi weel mõned metsikumad pärismaalased Australias ja Afrikas teewad. Iga suguharu peletas teist oma ringkonnast eemale. Sii saak ühes ringkonnas wäheseks, siis koliti edasi.

Alles kui ümberhulkumiseks maa kitsaks hakkab minema, tehtakse põllutööga algust, kusjuures maaharimine esialgu aina naiste hooleks on; mehed jahiwad edasi, kuni weel wähegi wõimalik.

Ühes põllutööga tekib ka kindlam maaomandus, eestkätt nimelt suguharu ja suure perekonna ühismaaomandus. Jälgesid sellest maapidamiswiisist leitud weel Europaski — lõuna-slaawi „запруды“, kus mitu põlwe, umbes 100 inimest, koos maja peawad ja põldu hariwad.

Sarnase perekonna kaswamisega jagunewad temast uued perekonnad wälja, kes oma ette majapidamist alustawad. Tekib jaoline külakogukond, kus kogu küla maa ühine, kuid igal perekonnal on seal oma majapidamine ja oma teatud jagu maad, mida ta igal jaotusel peab saama — ühel perekonnal suurem, teisel vähem. Maajaotusi wõetakse üsna tihti ette — kolme-põllu süsteemi (keja — talwili — suiwili) juures näit. iga 3 aasta takka, et mõni perekond mitte alati aina head maad, teine aina halba ei saaks. Niisugune jaoline küla-

kogukond oli wanaste pea igal pool lääne-Europas, ja praegugi on ta veel walitsewaks talupidamiswiisiks mitmel pool lõuna ja ida Wenemaal, ka sealsete Eesti asunikkuude juures („подворн. община“). Süda-Wenemaal ja Indias arenes jaoliseft küllakogukonnast maapuuduse tõttu aegamööda ühetasandaw küllakogukond (уравнительн. община): ümberjaotustel ei antud igale perekonnale mitte enam selle suurust maatiikki, mis tal alati warem olnud, waid tasandati maad hingede järele ära („fööjate“ wõi ka ainult „töötajate“ hingede järele). Suurdekaswanud perekond saab jaotusel maad rohkem, wähenenud perekonnal wõetakse ära.

Mujal maailmas, kus maapuudus nii suur ei ole ja põllukultura wabamalt edeneda sai, on jaoline küllakogukond otsekohe eraomanduseks lagunenu, kus juures enamaste talurahwa eluasemed ise külladesse kokku jäid; põhja-Europas, Rootsis, Daanis, mõnel pool põhja-Saksamaal, Soomes ja ka meil Baltimaal, kus weft igal pool kergeste kättesaadaw, lagunesid ka külad ära üksiktaludeks.

Mälestusena wanast külla ühismaast on mõnel pool Europas ühised külla heina- ja karjamaad tänini järele jäänud (Schweitsi ja lõuna-Saksa „allmende'd“).

Suguharu maapidamisest arenes nõnda praegune talupidamine; sealtjamaast suguharu maapidamisest arenes aga ka riigiwõim ja temaga ühes suurmaapidamine.

Jahipidajatel suguharudel polnud enesekaitseks mingit iseäralist korraldust tarwis; seda tarwitajid aga juba suguharud, kes põllutöö peale üle läksid, seda enam, et nende põllud ja warandus ümberhulkujate jahipidajate rööw-kaldumusi äritajid. Enesekaitse korraldus sündis kahel teel: kas koondus sugukonna enese hulgaft sugukonna wanema ümber sõjameeste hulk, wõi heitis mõni rööw-sugukond põllupidajad enese alla ja pidi seega neid ka uute rööwijate wastu kaitsma hakkama. Mõlemal juhtumisel pidid põllumehed sõjameestele maksu maksma, — see oli riigielu esimene aste. Wõitluses suguharu wanemate

(würstide) wahel tekkisid hiljem suuremad würsti- ja kuningriigid, mis terveid rahwaid oma all ühendasid. Et tol ajal raha ega kaubandust weel kuigi palju ei olnud, wõis ülemwalitseja sel kombel kõige parem oma alamwalitsejatele ja rüütlitele nende sõja- wõi riigiteenistuse eest tasu maksta, kui neile maad kätte jagas, mille rahwa pealt maksu wõis korjata, — n. n. feudal süsteem. Nii tekkisid aadelimõisad. Et aga talurahwas maksude eest ära ei saaks põgeneda, kinnitati ta oma maatüki külge; talumees tehti pärisorjaks.

Riiklised ja majanduslised põhjused, mis pärisorjuse tekitasid, häwitasiid ta hiljem ka ära, kui riigile ja mõisnikule waba talunik pärisorjast kasulikumaks sai. Kuid maa oli juba mõisniku omandus ja seda tuli wabanenud talupojal kas teoorjuse ehk raha eest rentida, wõi waba lepingu ehk riigi poolt määratud normi järele wälja osta. Suur osa maadest, eestkätt need, mis juba waremine mõisa enda harida olid wõetud, jäidki mõisate kätte. Kui see majanduslikult kasulikum oli, üteldi wabal talumehel tema senisedki rendikohad üles. Nii sündis Inglismaal XVII aastajal; ilmaturu seisukorra tõttu sai lambakaswatus terawiljakaswatusest kasulikumaks; suurmaomanikud — landlordid — ütlesid rentnikkudele üles ja kus enne talud olid seisnud, hakkasid tuhandetepealised lambakarjad käima. Sest saadik ei ole Inglismaal talurahwa kihiti peaaegu olemas.

Pärisorjuse ärakaotamisel ja talurahwale liikumise wabaduse andmisel olid määratud tagajärjed igal pool, kus seks ajaks juba küllakogukonna ühismajapidamine ära oli kadunud. Siit algas õieti praegune kapitalistline waba wõistluse ajajärk kõigi tema headuste ja kurjustega. Rõhutud maarahwas hakkas wälja rändama — linnadesse, tööstuse- ja kaubanduseasutustesse tegema; wõõrsile, uutele maadele, okeani taha lahedamaid olusid otsima. Selle wäljarändamise teel sündis praegune wägew kapitalistlik tööstus Europas ja Europa rahwaste, iseäranis inglaste määratud asundused — koloniidid — ümber kogu maailma. Aga seesama maarahwa wälja-

rändamine tõi Europa põllupidamisesse ka jügawa kriisise (kitsikuse), mis juba XIX aastajaja keskel tunduma hakkas.

Põllupidamise kriis.

Põllutöös on ammu tähele pandud, et kui ühte maatükki näit. 2 korda endisest rohkem tööd panna, see mitte 2 korda endisest rohkem kasu ei anna, nagu töötuses harilik, waid weidi vähem, näit. kõigest $1\frac{4}{5}$ korda. Seda nähtust nimetatakse majandusteaduses „põllutöö langewa wiljakuse seaduseks“. Tema peapõhjus seisab selles, et põllutöö mitte furnud asjadega, mehansmidega tegemist ei tee, nagu tööstus, waid elawa looduse ja tema (taimede wõi loomade) organismidega. Seda wahet tunneb iga põllumees omast käest. Kui ühes wabrikus masinate, tööjõu ja aine muretsemiseks 10 korda rohkem kapitali kulutada, wõib kindel olla, et ka wabriku töö wiljakus 10 kordseks tõuseb, kui ehk mitte weel rohkemgi. Kui aga harilik põld wõtta ja 10 korda rohkem tema harimiseks kulutada, siis ei julge ükski põllumees loota, et ta sealt ka just 10 korda rohkem wilja saab. Ta saab küll rohkem kui enne, kuid sellel rohkusel on oma piirid, kust kaugemaleminek ikka raskemaks ja raskemaks läheb.

Europas, kus maa aastafadasiid tarwitatud ja põhjalikumad tööd nõuab, tuleb juba seepärast põlluwili märksa kallim, kui uutel asumaadel. Peale selle peab Europa wili weel kõrgeid maa- ja rendihinnad tasuma, millest wabadel asumaadel weel aimu ei ole.

Nii wõiwadki suured rööwmajapidamised Amerika ja Austraalia lagendikkudelt määratumal hulgal ilmatu- rule wilja saata, mis oma odawusega Europa wilja eest ära tõrjub.

Selle okeanitaguse wõistluse wastu on Europa põllupidamine kahel teel enesekaitset alanud: kaitsetollide ja põllutöö spetsialiserimise (erikulturade peale ülemineku) teel.

Kaitsetollipoliitikas on kõige kaugemale Saksamaa läinud, kus walitsusewõim tänini juurmaapidajate käes. 1902. a. tõsteti kaitsetoll läbistiku kuni 7 margani 100 kilogrammi sisseweetawa wilja pealt (umbes 3 r. 50 k. 6 puuda pealt). Sedawõrd wõis siis kodune põllupida- ja oma wilja eest rohkem saada, ilma et wäljst wõitlust karta pruukis. Niisugune abinõu pole muud, kui põllu- pidajate toetamine kogu muu riigi elanikkude kulus, kes wilja eest tollisumma wõrd kallimalt peawad maksuma, — järjelikult kogu rahwa seisukohast täieste loomuwastane.

Põllutöö spetsialiserimises on kõige kaugemale edenemud wäike Daanimaa. 1876. aastaga wõrreldes kahanes seal terawilja külmipind kahekordselt ja seda- wõrra kaswas loomatoidu taimede kaswatamine. 35 aastaga tõusis sarnloomade arv 60% wõrd. Põhjalikuma wäetamise ja harimise tõttu tõusis ka maawiljakus: 1875 —1900 jooksul nisu 25%, kaer 17%, loomatoidu tai- med koguni 59%.

Põhjalikuma (intensiwse) põllutöö jaoks oli talu- rahwa haridust waja tõsta. Seda tehti rahwaülikoolide abil, mille wõrk üle kogu maa lagunes ja kogu ilmase eeskujuks sai. Töö saaduste ümbertöötamiseks ja turule toimetamiseks tekkisid suured ühistegelised asutused, kes Daani kauba (wõi, liha, munad jne.) Inglise turul kõige õstitawamaks tegid.

Põllutöö põhjalikukstegemine awaldas aga suurt mõju majapidamisewiiside peale: wastuoksa Saksamaale, kus põllutöös juurmaapidajad-junkrud walitsewad, on Daanis $\frac{2}{3}$ põllumajapidamistest alla 10 desjatini suu- red. Selgus, et põjalikuma põllutöö juures wäikepõllu- pidamine uue hooga wõitlust suurpõllupidamise wastu algab.

Suur- ja wäike-põllupidamine.

Rumb elujõulisem on, kas suur- wõi wäike- põllupidamine, seda küsimust on majandusteadlased wäga

kaua arutanud. Iseäralise teravuse sai ta sotsialtemokratia poliitilises õpetuses. Selle ülesvõtja Karl Marx näitas, et kogu majandus — põllutöö kui ka tööstus — aegamööda ikka rohkem üksikute suurnikkude kättesse kontsentreerub (koondub), kes tehniliselt kui ka äriliselt wiljakamast suudavad töötada, kui väikeettevõtjad. Suurettevõtted võistlewad väikesed ikka rohkem furnuks; väikeettevõtjatest — käsitööllestest, väikekodanikkudest, talumeestest — saavad töölised, proletariat, kellel muud varandust pole kui tööjõud. Proletariat kasvab nii arvu kui ühetadmuse ja korralduse poolest, kuni viimaks diktatori (ülevoimu) riigis oma kätte saab ja sotsialse revolutsiooni läbi viib, s. o. kõik valmistusabinõud, mis juba suurettevõtetes koondunud, riigi ja kogu ühiskonna omanduseks teeb.

Marxi arvates tõrjumad põllumajanduses suurettevõtted niisama loodusejõuliselt kõik väikemajapidamised wälja, nagu tööstuseski. Talupoja majapidamine olla kõige tardunum ja otstarbekohatum, mis oma aja ära on elanud. Väikemajapidamine on juba talumehele endale koormaks; ta muutis talumehed „metslaste (barbaride) klassiks“, klassiks, keeles kogu wanaaja jeltskonna wõimide toorus kõigi uue aja haritud maade piinade ja hädadega ühineb**).

„Suurtööstuse revolutsioniserim mõju awaldub põllutöös seda tugevamane, et ta jüm otse wana jeltskonna alust ära õõnistab — talumeest, tema asemele palgatöölisi tuues. Ühiseluliste muudatuste tarwe ja kih-tide wastolub astuwad maal sellesamasse edenemisjärku, mis linnaski. Isaijade laiskusega läbi ja läbi imbunud täitja otstarbekohatu (ebaratsjonal) töö annab aset teaduse põhjusmõtete mõistlikule tehnoloogilisele tarwitamisele**). Marxi arvates on ratsionalne põllutöö, masinate tarwitamine jne. ainult suurmõisates võimalik. Paratamata häwinemisele wiib talupoega kodukäsitöö kadumine,

*) Marx Kapital, III köide, II. 672.

***) Marx Kapital, I köide, 13 p.

mis talupojale suureks toeks oli ja mida wabrikutöö ma-
ha wõistleb, põllumaa wäljakurnamine, mille jõudu talu-
mees oma puuduliku harimiswiisiga ei jõua alal hoida,
küla ühismaade ärakadumine, wõla- ja maksukoorem, mi-
da talumees oma nõrkadel õladel kanda ei suuda; tööjõu
raiskamine ja pillamine, milleks talumees oma ots-
tarbekohatus majapidamises sunnitud on. Kõik see teeb
talupojale wõimataks kaua mõisatega wõistelda.

Margi mõjul sai see waade warsti pea kogu Europa
töölislustikumise omaks. Rahwuswahelises tööliste ühi-
suses (Internatsionalis) seisid temale wastu ainult
prantslased — Broudhoni jüngerid, kes isikliku maja-
pidamise poole hoidsid. Oma Genfi manifestis seletas
Internatsional a. 1869: „Mitte üksnes suurkapital
iseeneselt, waid ka kõik teaduse ja tehnika abinõud
(taimekaswatus, lahutusteadus, masinad), mis suur-
majapidamistes tarwitusel, suruwad hasastamatalt iga-
suguse wäikemajapidamise wõistluse maha“. „Suurmaja-
pidamine walmistab odawamine, paremine ja rohkem,
seepärast on 1) maal tema jaoks suurem wäärtus ja
ta hakkab ikka rohkem ja rohkem oma ümbruses kõiki
maid üles ostma, tulgu nad müügile, mis põhjustel tahes;
2) suurmajapidamine wastab kogu rahwa nõuetele ja
saab üleüldise heakäekäigu tarwilikuks tingimuseks“.

Pärast Internatsionali lagunemist jäi sama waa-
de Saksamaa sotsialdemokratias walitsema.
Nastaküümme läks teise järele, aga oodatud talurahwa
häwinemist ei tulnud, niisama ei tulnud järjekult ka
proletariadi diktatori ja sotsialset rewolutsioni. See tõi
sotsialdemokratide ridadesse pettumust, iseäranis aga lõu-
na-Saksamaal, kus proletariat wõrdlemisi üsna wähenes
ja kus maal wäiketalupidamine õitseb. Katsuti talurah-
wa seas sotsialdemokratlist kihutust teha, aga see polnud
sugugi nii lihtne. Wäikepõllupidamise häwinemisesse us-
kudes ei wõinud ju s-demokratia mingit abi talumehe
majapidamisele lubada; koguni wastuoksa, kõike talu-
mehe toetuskatseid pidas ta otse tagurlisteks. Talumehel
ei õlnud aga mingit lusti nende järel minna, kes pikki-

filmi tema hävinemist ootasid ja tema hädaades „majanduslise edu paratamataid kaaskäijaid“ nägid.

Warsti tekkis Saksa sotsialdemokratide seas uus wool, kes Marxi põhjusõpetusi rewiderima hakkas („re-wisionistid“) muu seas ka õpetusi, et põllutöös samasugune ettemõtete kontsentratsioon (koonjumine) sünnib, nagu tööstuseski ja et s-demokratia ainult palgatöölise klassi (proletariadi) kasusid peab kaitsma.

Lõuna-Saksa, peaaesjalikult Bayeri s-demokratid-re-wisionistid seadsid põhjusemõtte üles, et s-demokratia (mitte ainult proletariati, waid kõiki töötajaid kihte peab kaitsma, sest kõik töötajad kannatawad kapitali rõhumise all. Kapitalistid-ülesostjad ja laenuandjad suruwad talumeest tihti weel raskemalt kui wabrikant töölist ja talumehe wiletsuse tagajärjel langeb ka wabrikutöölise palk, sest et maast tulnud töötisjad seda alla suruwad. Niithästi tööliste, kui sotsialismuse huwides on talumeest nende poolehoidjaks wõita ja s-demokratia wõiks talumehe huwide kaitsmaks nõudmisi üles seada, ainult silmas pidades, et need nõudmised 1) põllutöölise ja teiste laiaade rahwakihtide huwide wastu ei käiks (nagu näit. tööliste palkade alandamine, kaitsetollid) ja 2) et nad üleüldise majanduslise edu sihis ette wõetaks ja endas suuremate sotsial-uuenduste idusid sisaldaksid.

Nõnda töötasid Baieri s.-d.-id talumehe kaitsmaks oma agrar-eeskawa wälja, kus muu seas nõuti kogu põllutöökredidi ja kinnituse natsionaliserimist (riigi kätte wõtmist), et talunik rahameeste kurnamise alt pääseks, külla ühismaade (allmende) alalhoidmist, mis kehemale talurahwale suureks toeks on, talurahwa korraldamist kooperatiwidessesse ja ühifustessesse jne., nii et talumees ikka rohkem ühiskondlise omanduse, ühiskondlise korralduse ja majapidamisega kokku kaswaks.

Ulesaksumaalisel sotsialdemokratia kongressil Frankfurtis a. 1894 toonitasid kaks aruandjat, G. Vollmar ja B. Schönlanck, agrar-eeskawa tarwidust, näidates, et Saksamaal ilma talurahwa toetuseta ükski jägawam ühisele- ja politika-uuendus läbiwiidam pole. Selle was-

tu waidlesid mõned Berlini ja Ida-Preisimaa esitajad, et s.-demokratia ikka talupoegade kui oma waenlaste peale peaks vaatama, kuid kongressi enamus tunnistas talumehe kaitse, järjekult ka agrar-programmi, tarwilikuks ja walits küsimuse lähemaks wäljatöötamiseks komisjoni, kuhu muu seas ka suuremad s.-d. juhid Bebel ja Liebknecht käisid. Wiimased olid küll Marxi järelkäijad, aga kui tegelikud politikamehed kaldusid nemadki nähtawaste talupojakaitsest tulu lootma.

Kui see komisjon oma tööga ligikaudu Baieri rewisionistide mõttes oli walmis saanud, pääsis s.-d. riidades terve pahameele torm lahti. Just laiaades tööliste hulka des awaldati kõige kindlamat protesti selle wastu, et sotsialdemokratia talumeest oma kaitse alla wõtaks*). Töolistehulgad tahtsid, et s.-d-ia puhtaks töolisteklassi erakonnaks jääks, olgugi et tal siis wähem mõju oleks. Kui parteikongress a. 1895 Breslausse kokku tuli, oli otsus juba ette näha. Küll katkus Bebel, nagu ta tihti teinud, mõlemaid poolesid lepitada, — rõhuma enamusega — 158 häälega 53 wastu — liikati agrar-eeskawa tagasi ja wõeti Marxi truuima järelkäija K. Rautsky resolutsion wastu: s.-d-ia ei wõi talumeest toetada, sest et talumees ikkagi eromanik on; s.-d-ia peab oluliselt linna-proletariadi parteiks jääma; s.-d-ia ei tohi mitte põllutöö-krediti, kindust jne. riigi kätte andes riigi wõimu kaswatada, sest praeguse aja riik on kapitalistide walitsemise abinõu, ka ei tuleks ühistegewust õhutada, sest selle nurjaminekud rikuksid partei head nime. Kõiki neid abinõusid talumehe kaitseks wõiks alles siis tarwitada, kui riigi wõim juba proletariadi käes.

Ometi tunnistas kongress, et põllutöö teistsuguste seaduste järele edeneb kui tööstus. Nende seaduste uuri mist tehti s.-d-listele teadlastele ulesandeks.

Pärast Breslau kongressi pole maaküsimust Saksa

*) Конштедтъ. Agr. вопр. въ герм. с.-д-ии СШВ. 1907. стр. 214 j. t.

§-dia keskajutustes enam üles võetud. Remissionistline vähemus töötas sellegipärast edasi, oma agrar-programmist kinni pidades. Partei enamus oli aga oma tahtmise avaldanud ja nagu teada käib politikas tahtmine mõtte ees ja valib omale teoria, mis tema sihtidele kohasem, ilma et selle siisemisest toekusest esialgu palju küsiks. Mõtteline võitlus kahe woolu — suuropõllupidamise poolehoidjate-margistide ja väiketalu-mehe toetajate-remissionistide vahel pääses alles hiljem lahti, kui mõlemad pooled teaduse sõjariistus lahingusse astusid.

Wäikepõllupidamise poolt ja vastu.

Waieluses suur- ja väikepõllupidamise poolehoidjate vahel pakkus elu ise viimastele toetust. Warsti pärast Breslau kongressi ilmusid ülesaksamaalise põllutööstatistika kokkuvõtted 1895. a. kohta ja külmad, erapooletud arwud näitasid ümberlökkamatast, et just väikepõllupidamine kasvamas on nii arwu kui pinnasuuruse poolest.

Põllumajapidamisi oli Saksamaal protsentides:

Majapidam. suurus	1882	1895	1907
Runi 2 ha*)	58,0	58,2	58,9
2— 5 "	15,6	18,3	17,5
5— 20 "	17,6	18,0	18,6
20—100 "	5,3	5,1	4,6
üle 100 "	0,5	0,4	0,4

Nende majapidamiste all oli maapinda protsentides:

Runi 2 ha	5,7	5,6	5,4
2— 5 "	10,0	10,1	10,4
5— 20 "	28,8	29,9	32,7
20—100 "	31,1	30,5	29,3
üle 100 "	24,4	24,1	22,2

Rõige enam kaswanud on 1882.—1907. aastani nii arwu kui pinnasuuruse poolest 5—20-hektarilised

*) Hektar = $\frac{10}{11}$ desjatini.

majapidamised, s. o. just niisugused, mis Sakjamaa oludes keskmisele perekonnale parajaste tööd ja üllespidamist annavad. Nende arv tegi 1882. a. 17,6% kõigist majapidamistest, 1907. a. juba 18,6%; nende pinnasuurus tõusis samal ajal 28,8%^o-st 32,7% peale, kuna suurmaapidamine ja kõik teised maapidamise viisid ka hakanud on, välja arvatud ainult kõige pisemad, kuni 2 hk. majapidamised, mis arvu poolest juurde on võtnud.

Juba 1895. a. arvudest oli näha, et talumees ei mõtlegi häwineda. A. 1898 avaldas Rautsky oma raamatu „Agrar-küsimus“, kus ta näidata püüab, et need arvud Margi õpetuse vastu ei räägi, kui ainult Margi prilli läbi neid waadelda. Rautsky annab seal järele, et talupidamine praegustel oludel tõeste vastu peab, kuid seda suutvat ta ainult ennaft äärmiselt ära kurnates, palju töötades ja vähe tarvitades: keegi ei kurna nii põhjalikult oma enese ja oma perekonna tööjõudu kui talumees; omas barbariuses kannatab ta ennem kõige raskemat wiletsust kui oma maalapikestest lahkub. Margi waatekohalt ei olematki asi mitte niivõrd selles, et talumees just otsekohe ära kaob, kui selles, et ta ikka rohkem kapitali wõimu alla satub.

Warsti ilmusid ka rewisionistide poolt põhjalikumad tööd — Hertzi „Agrar-küsimused“ ja Dawidi „Sotsialismus ja põllutöö“, kus näidati, et talupidamine mitte ainult oma wiletsustele walmisolekuga suurpõllupidamist maha ei wõistle, waid ka oma otsekohese ja ilmse elujõuga, mis põllutöö iseäralistest tingimistest tuleb. Neid iseäraldusi märkame kohe, kui põllutööd tööstusega wõrdleme.

Kõige sügawam wahe tööstuse ja põllutöö wahel seisab selles, et tööstusel on tegemist surunud asjade mehhanilise ümbermuutmisega, mida inimene oma tahtmise järele võib juhtida, kuna põllutöös peaasjaks on elawate taimede või loomade organiline kasvamine, mille järele juba inimene iseennast ja oma tööd peab seadma.

Tööstuses on kõige otstarbekohasem tööjaotus võimalik, kus iga tööline oma eritööd tehes väga suurt

wiljakust kätte saab. Rõik põllutöö — külm, lõikus jne. — kannab aga hooaja töö iseloomu; spetsialiseerimist ei saa siin olla.

Suurtööstuse tugevamaks sõjariistaks on hiiglasmasinad. Põllutöös peavad masinad liikuvad olema — nad ei saa seega mitte väga suured olla; pealegi ei tööta nad siin kaugeltki mitte kogu aasta — see tähendab määratud kombel nende kasutoomust. Pealegi ei saa masinad põllutöös valmistusprotsessi kiirendada, nagu see tööstuses võimalik. Tööstus pruugib seks ainult masinatele mõne ülesleiduse abil kiirem käik anda; ükski masin ei suuda aga wilja rutem küpsema ja looma warem täis kasvama panna kui see loomulikult sünnib.

Tähtsam põllutöömashinadest — rehepeksumasin — on ka väikepõllupidajale rehepeksu-ühisuste kaudu kättesaadav. Uruader, millest Mary samasugust talupojahäwitajat ootas nagu kudumismasin iseiseiwale kangarule oli, ei täitnud kaugeltki oma peale pandud lootusi; tema kõlbab ainult sügawa künni jaoks mõne ükshiku põllukultura juures ja sealgi on veel küsimus, kas ta harilikult adrast kasulikumalt töötab. Põllutöö laialipillatud iseloomu tõttu pole elektrijõu tarvitamine siin veel kuigi suuri tagajärgi andnud. Igatahes on aga elekter palju „demokratlikum“ kui aurujõud, sest ta lubab ennast kergeste jagada ja väikemajapidamistes tööle panna.

Mashinaga mõistlevad põllutöös elavad loomad ja wiimaste iseäraldused on just põllutööga kõige paremas kokkukõlas. Loomad tarvitavad oma jõu alalhoidmiseks maa enda saadusi ja annavad omalt poolt maale selle jõu sõnnikuna tagasi. Hobune on Marri arvates halb tööjõud, sest tal on „oma pea“. Aga just see „oma pea“ hoiab teda kõweratel, konarlistel küljateedel ja ebatasastel väljadel, kus mootor iga sammuga peal hädasse jääks.

Lõpuks võib masinad põllutöös seda vähem tarvitada, mida põhjalikumalt maad haritakse. Eksten-

siin-röövmaajapidamistes Amerika määratutel lagendik-
kudel võisid suurettewõtjad masinate abil aasta-aasta
järel niisu maha teha ja niita. Kui aga maa esialgne
wiljakus kahanes ja põld juba rohkem harimist nõu-
dis, pidi masinate töö kahanema ja kohe hakati ka suur-
maajapidamisi tükeldama. Kõige intensiivsemates (põh-
jalikkumates) põllutöökulturades, mis maast kõige roh-
kem väärtusi välja võtavad, kaob masinate töö hoopis
ära. Miamilja kultura juures, mis maast kümme korda
rohkem välja võtab, kui harilik wiljakasvatus, on ainu-
kesteks tööriistadeks labidas, reha, nuga, kirves jne.

Tööstuses on tööline ainult täiendus masinate juurde;
tema töö on mehhanilik, „masinlik“, mida kerge kontrol-
lerida. Põllutöös on niisugune kontroll tihti alles töö
tagajärgede najal võimalik, näit. külvaja töös alles siis
kui vilja üles tõusnud. Mida põhjalikumaks põllutöö lä-
heb, seda enam nõuab ta töötegija käest hoolsust, töö-
aine üksikasjalist tundmist, mida kõige paremine isiklik
huvi väikemajapidajas õhutab. Poole aastasaja eest
arvas Marx, et „barbariline“ talupoeg karjapidamisega
kunagi valmis ei saa. Nüüd teame aga meie, et kõige
paremad, suurtsugusemad loomatõud — Schweitzi, Baye-
ri, Hollandi, Sercey tõud just talumeeste kasvatatud on.
Talumehe töö on teine väärtus, kui palgatöölise töö, ja
kellel isiklikku huvi asja vastu pole.

Mida põhjalikum põllutöö, seda tülikamaks lähewad
ka laiad majapidamise piirid, sest seda rohkem tuleb väl-
jale ja tagasi liikuda, kõikisugu väetisaineid vedada jne.,
ja kui väljad kodunt kaugel, nagu see suurpõllupidamises
paratamata, teeb see töö palju kallimaks.

Suurpõllupidamise tugew külg on, et temal ehitused
ja masinad nende suuruse tõttu odavamad tulewad ja ta
kõik oma ostud ja müügid suurel määral kasulikumalt
võib toimetada. Kuid talumees võidab siin seega, et
ta oma asjadega palju ettevaatlikumalt ja kokkuhoidli-
kumalt ümber käib; ostu ja müügi asjades võib ta aga
nagu masinategi tarvitamises suurmajapidamise headusi
kätte saada, kui teiste omasugustega ühisustesse heidab

ostu, müügi, masinate tarvitamise ja kõikjugu valmistajate (piima jne.) — ühifustesse. Ka põllutöö teadmised võib talumehele kättesaadavaks teha.

Rõige selle tagajärg on, et põhjalikuma põllukultura juures väikepõllumees, nagu statistika Schweitšis, Daanis j. m. näitab, maast rohkem vilja välja võtab, kui suurpõllumees. Väikepõllupidaja kasutab maapinda paremine kui suurpõllupidaja seda teha suudab; see ongi põhjuseks, miks põllukultura põhjalikumaks minekuga suurpõllupidamine ikka enam väikepõllupidamisele aset annab.*)

Viimase argumendina seletavad selle peale mõned marxistid (näit. B. Maslow), et maa wiljakuse tõus veel töö wiljakuse tõusu ei pruugi tähendada. Võtame näituse: 1000 desfatinilises mõisas valmistavad 20 töölisi 20.000 rbl. eest saadusi; töö wiljakus on 1000 rbl. töölise peale. Sama suurusel pinnal valmistavad 40 talumeest 36.000 rbl. eest saadusi; maa wiljakus on suurem, aga töö wiljakus vähem — kõigest 900 rbl. talumehe peale. Sarnasel olukorral arvavad need marxistid, et majandusline edenemine, mis töö wiljakuse kasvamise sihis läheb, talumajapidamised välja tõrjub.

Siin peab tähendama, et ütetus, nagu oleks suurpõllupidamises töö wiljakam kui väikemajapidamises, ainult oletus on, mida veel pole statistika arvudega kindlaks tehtud. Teiseks, kui ta ka nii olekski, ei saa siin jällegi põllutööd tööstusega ühe põhjusemõtte alla paenutada. See waade, mis tööstuses täitsa loomulik, ei taha põllutöös kohane olla. Tööstuses on töömiljakus kahtlemata ainukeseks edu mõõdupuuks, sest kui ühes wabrikus töömiljakuse tõusmise tõttu muist töölist lahti saab, võib kergeste teine wabrik tekkida, või see sama laieneda — tööaine²seks takistusi ei tee. Kui aga põllutöös, ütleme näituseks kümmed töölised iga oma hinge peale rohkem valmistaksid, kui sama maa-

*) Lähemalt selle küsimuse üle w. prof. A. Tihuprow „Wäikepõllupidamine ja tema peapuudused“. Tartu, 1907.

kogu peal sadanded talumehed, kes aga üleüldiselt palju rohkem vilja maast välja võtaksid, siis oleks esimesel juhtumisel suur halbtus: ühiskond saaks sellest siiski vähem vilja, — maapinna hulk on aga maailmas piiratud; ühest ja teisest maast leiaks vähem hulk inimesi omale toidust. Kui terwet kubermangu mõnista inimest võiks harida, siis võiks nende töö küll hinge peale arvates wiljakam olla kui kümnete tuhandete talumeeste töö; ei jatku aga nende tööviljast kõigi wabaksjaanud talumeeste ülespidamiseks, siis ei luba majandussine arenemine kunagi sarnast töökorraldust. Töövilkakuse põhjusemõtte kõrwal wõi koguni tema ees käib põllutöös maa wiljakuse põhjusemõte. Sest inimesesugu kasvab alataja ja tarwitab ikka rohkem maa saadusi; maad aga ei saa juurde teha, nagu wabrikuid juurde wõib asutada.

Maa natsionaliserimise liikumine.

Maal on rahwamajanduses koguni iseäralik tähtsus. Suure sisetise jõuga ajaloolised rahwad on seepärast nagu loomusunniselt alati kõige suuremat rõhku oma maaolude korralduse peale pannud ja seda täie õigusega, sest nagu nende rahwaste ajalugu näitab, kestis nende suurus ainult seni, kuni maa rahwa laiade hulkade käes oli; sestsaadik aga kui maa üksikute rikaste käes kerge kasusaamise allikaks muutus, hakkas rahwa ajalugu looja wajuma.

Nõnda oli Israeli rahwaga, kus Moosese seadus maa eraomanduseks tegemise täitja ära keelas ja terve rea määrusi andis, et iga Israelimees maad saaks tarwitada. Nõnda oli ka wanade Greeka ja Rooma rahwastega. Kuulsad Soloni seadused Athenas sihtisid peaaesjalikult just sinna, et maaharijat rahameeste nõbrimiseft päästa, maapidamise ülemmäärad kindlaks teha ja riiklised kohustused ja maksud maatarwitamisega tasa kaalus ära jagada. Pisistratos ja Kleisthenes laiendasid

Soloni maauuendust, terweid maakondi päewiliste ja wäiketalunikkuwe kätte laiali jagades. Wõib kindlaste ütelda, et need uuendused Greeka õitseajale aluse panid. Rooma ajaloo pöördeaga — IV—II aastasadat enne Krist.—täidawad ägedad jifemised wõitlused maa pärast; Manlius Torquatus, Licinius Stolo, wennaksed Grachud on igawesed hiiglakujud selles wõitluses, mis wiimaks liiski seega lõppes, et maa tolu rahwa käest ära läks orjapidajate suurnikkude kätte ja Rooma kultura pöörases elumaitsemises häwinema hakkas.

Uue aja maa natsionaliserimise liikumisel on aluseks mõte, et maa rahwa tarwitada kõige otstarbekohasemalt ainult siis võib olla kui maa eraomandus ära kaob ja riik maa ülemaks omanikuks saab. XVIII a. astasaja lõpul, kui uued demokratia aated maruhooll üle haritud ilma käisid, jõuti sarnasele aratundmisele kõige pealt seal, kus maa kõige enam suurnikkude kätte oli jõudnud koonduda — Inglismaal.

See oli lihtne Newcastle kooliõpetaja Thomas Spence, kes 1775. a. sealse mõtteteaduse seltsi ees seletas, et igal inimesel ühesugune loomulik õigus on maad tarwitada ja et seepärast maa kogu ühiskonna omanduseks tuleks teha. Ühiskond wõiks maad igale soowijale rendile anda ja rendimaksjudest kõik riiklised kulud katta.

Spence aated leiti nii kardetawad olewat, et teda linnast wälja aeti. Ta hakkas rahwa seas oma mõtteid laiali laotama. Kui hiljem raske tööstusline kitsikus 30-tel ja 40-tel aastatel Inglise tööliste seas n. n. charitistide liikumise elule kutsus, seadis üks liikumise juhtidest B. O'Brien üheks tööliste püüdesihiks maa natsionaliserimise, et linnades wiletsustkannatajad töötäwõitlised wõiksid maad harima minna. Kui tegelik poliitikamees soowitas O'Brien, wastuoksa Spence'le, senistele maaomanikkudele maa eest tasu anda, et uuenduse läbiwiimist kergendada. Tööstuse kitsikuse möödaminekuga jäi tookordne liikumine soiku.

Wahel võib kuulda, et Suur Prantsuse rewol-

Iut sion õige laial määral maa nationaliserimise olla läbi viinud. Siin on põhjalik eksitus. Rurnawas kaitse sõjas peaaegu kogu monarhistlike Europa vastu oli revolutsion pankroti äärele jõudnud; et raha saada, hakkas walitsus oksjoni teel välja müüma esiteks kirikute ja kloostrite maid ja hiljem ka wabariigi wastastelt aadeli-meestelt konfiskeritud maid, wiimaseid müüis ta umbes $1\frac{1}{4}$ miljardi frangi eest. Tõsi küll, walitsus seadis muu seas oma sihiks maade müügiga võimalikult suuremat rahwahulka revolutsioni saatuse külge kõita, kuid mingit kindlamat politikat läbi wiia ei suudetud. Suurelt jaolt on Prantsuse talupidamisele tõeste revolutsion aluse pannud; kõige ohtrama mati wõtsid aga maa müügist an-geldajad ja waheltkauplejad. Madalate müügihindade peale waatamata jäi suurem osa konfiskeritud mõisatest müüimata ja need anti hiljem reaktsioni aegus (a. 1814) endistele omanikkudele tagasi; äramüüdnud maid ei lubanud aga uued maapidajad enam puutada; nende eest sai aadel kuis riigilt ligi miljard franki tasu. Nõnda ei olnud kogu see maa-operatsioon mitte mõni plaanikindel maa-uendus, waid ennem riigi häda-abinõu raha-kitfikusest pääsemiseks.

Inglismaal, kus maa nationaliserimise liikumine al-guse sai, on ka suuremad majandusteadlased selle lii-kumise kasuks väga palju teinud. Kõige pealt David Ricardo, üks majandusteaduse aluse panijatest. Ta ei olnud ise maa nationaliserimise liikumise poolehoidja, ei ka üleüldise politikamees; kuid oma maa-rendi õpe-tusega lõi ta põhja, mille peale hiljem maa nationali-serijad ehitasid. Ricardo näitas, et sissetulekud majan-dusest kolme liiki jagunewad: tööpalk, mida tööline oma tööjõu alalhoidmiseks saab; kapitalikasu, mis ettevõt-jale töö lisawäärtusest tuleb ja maarent — tasu mono-poli õiguse eest maa peale. Üks maatiikk on wiljakam, teine kehmem, üks paremas kohas, teine ligipääsemata. Loomulikult on sarnased wahed ka iga maa sissetule-kutes, kuigi nende peal ka ühepalju tööd tehtaks. Need sissetuleku wahed („differentiaal wõi wahere-nt“) lähe-

wad siis ka maaomanikkudele, kuigi maaomanik midagi pole teinud, et oma maale neid kasulikku omadusi anda, — ta saab renti lihtsalt monopoli õiguse eest. Maa nationaliserijatel ei jäänud hiljem muud süü juurde lisada, kui et see ärateenimata wah- (differentiaal) rent kogu ühiskonnale s. o. riigile peab minema, sest kogu ühiskond ongi ju, kes oma kaswamisega ja tööga, nagu ärielus öeldakse, „maa hindu ajab“.

Mitmed kõige suuremad Inglise teadlased olid maa nationaliserimise poolehoidjad. John Stuart Mill kirjutab oma „Majandusteaduse alustes“: „Maa pole ühegi inimese loodud, ta on inimesesoo põline pärandus. Maa omandamine eraisiku poolt on ainult ühe üleüldise kasu küsimus. Kui maa-erandus seltskonnale kasulik ei ole, on ta õiglusetu. See ei ole karmus, kui inimest ei lasta sellest osa saada, mida teised loonud: teised ei olnud ju kohustatud tema jaoks tegema ja ta ei kaota midagi, kui sellest osa ei saa, mis ilma teiste tööta sugugi olemas poleks olnud. Kuid karmiks peab pidama selle seisukorda, kes ilma sellele süüandusele ei anna, et kõik looduse annid juba ära on võetud teiste poolt, kes uuele seltsimehele kohta pole jätnud... Maa erandus ei ole teiste omandusviiside jarnane, seda mõistavad ka tema wisamad kaitsjad... Maaomanikkude õigus maa peale on täielikult üleüldise riigipolitika alla paenutatud... Kui seaduseandlane võim tahab, võib ta kogu maaomanikkude-klassil maa ära võtta, selle eest riigi laenu-obligatsioonidega tasudes...“

Milli arvates on ilmtingimata kahjulikud need maaomanikud, kes rahwa rikkuse loomisest osa ei võta, vaid seda pealegi takistavad, nagu näit. Sirimaa suur-maaomanikud: oma nõõrimiserendiga takistavad nad iga maaparanduspüüet oma maadel; nad on oma maa kõige suuremaks koormaks.

Inglise suur mõtte- ja ühiseluteadlane Herbert Spencer oli arvamisel, et ühiskonna arenemisel erandus maa peale niisama ära peab kaduma, nagu erandus inimese peale (orjus ja pärisorjus) ära on kadunud. Loodusteadlane Alfred Russel Walla-

ce (Uolles) töötas koguni plaani wälja, kudas riik wõiks ilma suuremate raskusteta kogu maa-eromanduse wälja osta. Riik peaks seaduse andma, et kogu maa-eromandus weel ainust kolme sugupõlwe jooksul käest kätte pärandatakse; pärast seda läheb ta ilma mingi tasuta riigile. Kolme sugupõlwe jooksul wõiwad maaomanikud oodatava uuendusega küllalt niimõrd kohaneda, et see mingisuguseid pankrotisid ja põrutusi rahwamajandusesse ei too.

Iseäralise hoo andis liikumisele Ameerikas anderikas Henry George (Dshordsh). Ameerikas pidi waba maid nähtawaste weel kauaks kõigile jatkuma, kuid juba minewase aastasaja 70-tes aastates, kus töös-tusekitsikus rahwast linnadest wälja ajas, tuli ilmsiks, et iga pool raudteede läheduses ja paremates kohtades suurkapitalistid ja aktšiaseltsid maa määratuma hulgal üles olid ostnud ja sellega angeldades tüsedaid kasusid said, kuna töötaw rahwas wiletusesse langes. Selle nähtuse üle hakkas H. George järele mõtlema ja a. 1879 ilmus tema tulisel keelel kirjutatud raamat „Edu ja waejus“, mis warsti ilmakuulsaks sai.

„Delge ükskõik misugusele praktilisele inimesele: „Siin on teie ees küla; 10 aasta pärast saab ta suureks linnaks; posthobuse asemele tuleb raudtee, õlilambi asemele elekter; linna sigineb hulk masinaid ja teisi täiendatud tööriistu, mis töowiljakust tõstawad. Kas tõuseb 10 aasta pärast kasu protsent kõrgemale?“

Teile wastatakse: Ei!

Kas tõuseb mustatöölise tööpalk? Kas saab kergem olema peatoidust teenida inimesel, kellel muud ei ole kui käed ja pea?

Teil: wastatakse jällegi: Ei. Mustatöölise palk ei tõuse; wastuoksa, peab arwama, et ta langeb; töölisel ei saa mitte kergem, waid just raskem olema tööd leida.

Mis juis sel korral tõuseb?

Maa rent — maa hind. Rutake maaostmisega selles külas.

Ja kui te selle nõu järele teete, talitate väga mõistlikult. Teie võite rahulikult istuda ja piipu suitsetada, teie võite päikese käes pikutada, nagu kerjused Neapolis ja Mexikos, ja ilma vähesegi pingutuseta, ilma kõige pisemat osa rahva rikkusele juurde lisamata olete teie 10 aasta pärast rikas mees. Uues linnas ehitate teie võib olla omale uhke maja, kuid selle linna avalikkude hoonete seas saab ka vaestemaja olema“.

Wiletjuse põhjuseks on maarent, mis kõik üleüldise rikkuse juurdekasvu maaomanikkude taskutesse viib. Kui see rent üleüldisteks otstarbeteks läheks, võiks niihästi töö kui ettevõtja kapital ikka kõrgemat taset saada. Seks ei ole wajagi maid riigi kätte võtta; küllalt on, kui kõigi maade peale nii suur maks pandaks, mis maarendi täielikult ära võtab. H. George arvates oleks see maks nii suur, et kõik teised riigimaksud ära võiks kaotada ja seega rahva majanduslist tegewust võrdlematalt kergendada, — see oleks „ainuke maks“ (single tax).

Kui see maks sisse seatud, saab maaomanikkudel maa väljarentimine ja maaga angeldamine võimataks. Nad võivad ainult seda maad oma käes pidada, mida harivad — ükskõik, kas isiklikult või tööliste kaudu.

H. George ei ole sugugi selle poolt, et riik ennast majandusesse peaks waele segama. Wastuoksa, ta nõuab täielikku wabadust eraalgatusele ja isiklisele ettevõtlusele ja on sellepärast ka sotsialismuse vastu. Kuid wabadus on majanduslisel tegewusel tema arvates alles siis, kui maaomanikkude monopoli õigus ära kaob.

H. George aated leidsid kõige elawamat wastukaja Inglise Austraalia asundustes, kus George ise kihutusreijil käis. Neis asundustes tuli samasugune suurte maatiikkide ülesõftmine ja nendega angeldamine päwakorrale, nagu Amerikaski, õnneks ei olnud siin aga angelbajad nii tugewad. Iseäranis humitawaid ja julgeid uuendusi wiidi Uuel Meremaal läbi, et maad natsjonaliserida, suurmaaomandust tükelbada ja maa rahwa kätte anda. Radikalise erakonna mõjul anti 1882

ja 1885 a. seadused, mille järele maad igawesele rendile hakati andma, kus juures rendimaks maa ärateenimata väärtusest määrati, mida iga teatud aja takka awalikul hindamisel kindlaks tehti — need maad jäid natsionaliseritud maadeks selle sõna täies mõttes. Alalhoidline erakond algas kibedat wastutöötamist; 1887 a. läks tal korda radikalselt ministeriumi kukutada ja kohe anti ka parandus igawese rendi kohta, mis sellest tema tähenduse ära wõttis: rentnikule anti õigus, kui ta teatud parandused oma maa peal oli teinud ja mõned tingimised täitnud, nõuda, et tema rendiõigus omanduse õiguseks muudetakse. Teadagi, et rentnik seda kohe tõttas tegema, kui nägi, et tema maa väärtus juba ärateenimataalt tõusmas on.

Hilisemas wõitluses alalhoidlaste ja uuenduslaste wahel anti wiimaks 1892 a. kompromiss (kokkulepe) maa seadus. Igawese rendi asemele tõsteti seal walitsewaks maapidamise wormiks põline (pärandatav) rent 999 aasta peale, mida eraomanduseks ei saa muuta. Rent on 4 % maa ostuwäärtusest; teda ei saa hiljem kõrgendada; radikalne erakond, kes rendi periodilist ümberhindamist nõudis, wiis see asemel maamaksu läbi, mis „single tagi“ põhjusemõttel seisab ja osalt periodiliste rendihindamiste aset täidab. Seda maksu wõetakse maa ärateenimata väärtuse pealt. Maad, mille väärtus alla 5000 rbl., on maksust priid; üle 50.000 rublaste maatükkide kohta läheb maks juba progressiwseks; maapidajale, kes 3 aastat oma maa peal pole elanud, lisatakse weel 20% maksu juurde.

1894 a. anti riigile õigus fuurmaatüikka, mis üle teatud normi ulatavad, fundusliku hindamise järele ära wõtta. Esiteks katsutakse wõõrandamist kokkuleppimise teel läbi wiia; enamaste on see ka korda läinud; kui aga maaomanik ei lepi, siis määrab hinna funduslikult komisjon, kus kohaliku kohtuniku eesistumisel üks liige walitsuse ja üks maaomaniku poolt osa wõtab. Rõige esimesena wõõrandati sel kombel funduslikult 20.000 desjatiniline mõis, kus seni 20 karju, lambakarjadega

ümber käisid. Nende asemele asendati 290 väikemajapidamist, mis läbi maa kasutoovus 4 kordseks tõusis*).

Wäga huvitavad on seadlused, mille abil maad warata rahwale kätte saadavaks tehti. 1885 a. igamehe rendi seaduse põhjal hakati kuni 50 akrilisi maatükka asunikukudele (enamaste perekonnainimestele) andma, kus juures iga asunik esialgseks sisseseadmiseks riigilt 70 naelsterlingit laenu sai, ennaft kohustas maa peal elama ja seal teatud parandusi ette wõtma. Üksikud kuritarwitused kõrwale jättes olid tagajärjed üsna head**). 1887—1892, alashoidlise ministeriumi aegu jäeti need katsed soiku; 1892 a., kui parlamendi walimistel alashoidlaste wõim murti, wõeti nad parandatud kujul jälle tarwitusele: maatüki ülemmäär tõsteti 100 akrini***), laenusumma esialgseks sisseseadmiseks wähendati 10 naelsterlingini jne. Selle kõrwal wõeti uus asunduste süstem üles — n. n. parandatud talude asundused (improved farm settlements), mis warsti walitsewaks wiisiks said, kudas tööta ja warata linnarahwast iseseiswateks maaharijateks teha. Walitsus annab tööta asunikukudele 10—200 akrilised tükid harimata maad ja laenu esialgseks sisseseadmiseks. Maa rent ja laenu % on 4%. Et aga esimesed aastad need maatükid weel küllalt sissetulekut ei anna, siis kindlustab walitsus asunikukudele seks ajaks sissetuleku kõiksugu seltskondlistest töödest seal paigus (raudtee ja maanteede ehitused, maa parandused jne.). Peale nende juhtumiste, kus oskusliste wõi kõibliste punduste pärast mõnest asunikust asja ei saanud, on sellel asundamise süstemil üsna head tagajärjed olnud. Nii hästi see kui ka teised Uue Meremaa maaseadlused leidšid mitmes teises Australia osariigis

*) Kujutab näitus töö-wiljakuse ja maa-wiljakuse põhjusmõtete wahelorrast. Töö-wiljakuse waatekohast oli siin esimesine tarjapidamine nähtawaste kasulikum, — kas oli ta aga edulistem?

***) W. lähemalt Уго Раббено, Аграрн. вопр. въ Австрал. колон. ja mõned Mishujewi tööd.

***) Akr = $\frac{1}{3}$ desšatini.

järeltegemist ja igal pool oli tagajärjeks — maaga angeldamise hävitamine, maa aegapidine üleminek maa-harijate eneste kätte, maakultura põhjalikumaks tegemine ja maa kasutoomuse tõus.

Hoopis ühesuguselt on maa natsionaliserimise liikumine Saksamaal arenenud: tema kõige tähtsamaks toetuspunktiks on seal linnade maapidamine, sest Saksamaal, kui tõuswal tööstusemaal, on just linnades maa ärateenimata väärtus pöörase kiirusega kasvamas, sellega ühes aga ka korterite hinnad, korteripuudus jne.

Maa natsionaliserimise poolt oli juba XIX aasta-saja keskel Saksa majandusteadlane Gossen, kes n. n. äärmise kasulikkuse teория looja on. Enne arvati majandusteaduses üleüldiselt, et ainult töö on, mis asjadele nende väärtuse annab. Gossen näitas, et palju väärtuslikka asju on, mis kellegi tööga tehtud pole ja siiski kõrget hinda maksavad, — näit. maa. Väärtus ei olene seega mitte asjasse pandud tööst, vaid tarvidusest, mida asi täidab ja tagavarast, milles asja saadaval. Maa tagavara ei saa kasvada, seepärast kasvab maa väärtus alataja sedamööda, kudas inimesesoo tarvidus maa järele tõuseb. Gossenil waated jäid aga esialgu tähelepanemata ja alles Henry George kihutuse mõjul hakkas Saksamaal liikumine peale. Selle liikumise algatajaks oli M. Flürscheim, kes maauendajate liidu (Bund der Bodenreformer) asutas. Tähtsamatest eestwõitlejatest võib weel Ad. Damaschket*) nimetada. Selle liidu töö on ka Saksa linnades kõige rohkem wilja kandnud: linnade maatagavara hoidmine ja kasvatamine, wõitlus maaga angeldamise vastu, linna maade pikaajaline wäljarentimine ilma eraomanduse wõrandamata, maks maa ärateenimata väärtuse juurdekaswu pealt jne.

Maa natsionaliserimise liikumine tungib üksikuteft mõtlejateft ja ühiskonnategelastest wälja minnes sel kombel seaduseandluse kaudu ikka rohkem elusse, hoolimata

*) Ad. Damaschke „die Bodenreform“ — on ka Wene keeles.

wisast wastupanekust, mida temale maaeraomanikkude humid ja teised ühiskondlised waated awaldawad. Suur wide wõitlus on muidugi jõu küsimus. Mis waadete wõitlusesse puutub, siis on mitmed õnnestawad katjed põlise rendi ja maa-maksu tarwitamisega siin palju kahtlusi kõrwaldanud. Praegusel ajal kestawad weel põhjusmõttelised waiulused selle üle, mis sugune mõju maa natsionaliserimisel rahwa majanduse kohta oleks. Paljud wabameelsed kui ka sotzialistid kardawad, et maa natsionaliserimine praeguse aja riigi kätte liig suure majanduslise wõimu annab, mis teda peaaegu isewalitsejaks teeks kodanikkude üle. Kuid ühiskonnas, mis täis wastolusid, on see paratamata. Mida suuremad wastolud, seda tugewam peab jõud olema, kes neid ära tahab wõita. Raebada ei tule siin mitte riigiwõimu, waid maa-eranduse üle, kes ühiskonna hädasse wiinud. Pealegi ei pane maa natsionaliserimine riigi peale kuigi palju niisuguseid kohustusi, mis eraisikute algatuswõimet kitsendaksid ja põllutööd „bürokratiseriks“: sünnib maa natsionaliserimine maa riigi kätte wõtmise teel, siis jääb riik ainult suureks rendileandjaks, nagu seda praegu mõned suurmaapidajad on; natsionaliseritakse aga lihtsast maarent „ainukese maksu“ abil, siis on riik ainult maksukoguja.

Sotzialistide poolt niisuguseid kahtlusi pole loomulikust kuulda, sest teatavaste käib nende ideal weel palju kaugemale: mitte ainult maa, waid ka kõigi walmistusabinõude natsionaliserimiseni. Marx arwas, et maa natsionaliserimine juba kapitalistilise ilmakorra juures wõimalik on; mitmed Marxi jüngrid ei usalda aga praeguse aja riigile, mis ju ikkagi ainult kapitalistide klassi walitsuse aparat olla, maa natsionaliserimisega uut wõimu kätte anda. See kartus on üks jäänus sellest esialgselt töölisteklassi instinkti-leppimatast klassiwaenust, mis iseteadlikumaks saades ikka rohkem kihtide tegelikule koostöötamisele aset annab.

Weel üks küsimus on, mis just sotzialista mõnest Henry George woolu maa natsionaliserijast lahutab, kuid

see küsimus on ainult teoretiline. H. George, niisama nagu omal ajal T. Spence arwab, et maa natsionaliserimine kogu sotsial-küsimust otjustab, s. o. iihiskondlised waesuse ja rikkuse wastolud ära kaotab. Igal pool on sotsialne wiletsus sestsaadik alganud, kui rahwas maast lahti kangutati ja maa eraomanikkude kätte koondus, — kas ei peaks ta ka siis lõppema, kui rahwas oma maa tagasi saab?

Sotsialistid arwawad selle wastu, et ka natsionaliseritud maa peal wastolu töö ja kapitali wahel alale jääb. Selle teoretilise küsimuse wõime meie siin kõrwale jätta. Kindel on, et maa natsionaliserimine igatahes sotsial-küsimust suurel määdul pehmendada aitab: maad rahwale kättesaadavamaks tehes wähendab ta wiletsust maa-rahwa seas ja wiib maarendi suurmaapidajate taskutest üleüldisust teenima; kui aga maawiletsuse põgenemine linnadesse wäheneb, töötisjad maainimesed linnatöölistel palkasid enam nii maha ei suru, ja selle asemel jõukate tarwitajatena linna saadusi hindu ajawad, peab linna-deski rahwa elukord paranema.

Maaküsimus Wenemaal.

Külakogukond.

Wene maaolude iseäralduseks on külakogukond („община“, „миръ“), meil „hingemaade“ nime all tuntud. Sellest liigub palju wastupidiseid arwamisi nii teaduse, kui ka politikameeste seas: ühed peawad teda Wene seltskondliku iseloomu sügawamaks awalduseks ja suure tulewiku pandiks, teised aga otse Wenemaa hädaks, tema majanduslise ja kulturalise edu takistajaks. Nähtawaste liialdawad mõlemad, sest lähemalt waadates ei ole külakogukonnas midagi iseäraliselt Wene iseloomule omast; teisest küljest pole ta ka pooltki nii saa-

tuslik, waid on ajutine arenemisaste, mis mitmesugus-
test põhjustest tingitud.

Maapidamise edenemist üle waadates nägime juba, et ja o l i s t küllakogukonda wanaste ka lääne-Euroopa on tunnud; praegu walitseb see maapidamisesiis lõuna- ja ida-Wenemaal (подворная община), kus külla ühist maad teatud aja takka uueste perede wahel siilukateks ümber jagatakse, aga nii, et iga pere, olgu suur wõi wäike ikka sama palju saab, nagu tal enne olnud. Ümberjagamist toimetakse ainult seks, et maad headuse järele ühetasandada. Rogu külla maa lõigatakse jagudeks, iga jagu wõimalikult ühe headusline; igast jaost saab siis iga pere omakohase siilu. Nii on iga peremehe maa mitmes siilus. Et siiski ühel pahemad, teisel paremad siilud wõiwad juhtuda, peab loosi järel ümberjagamine neid wahesid tasandama: kes ühel jagamisel hea põllu saanud, wõib järgmisel halwa saada ja ümberpöördukt.

Sise-Wenemaal on jaoline küllakogukond juba XVII — XVIII aastasajaks ühetasandawaks arenenud (уравнительная община); seal ei saa pere ümberjaotustel mitte asati niipalju maad, nagu tal warem olnud, waid kogu maa jaotatakse ikka uueste hingede arwu peale ja pere, kus hingede arw tõusnud, saab rohkem, kus langenud — vähem.

Silmanähtawast on niisuguse ühetasandawa küllakogukonna tekkimisel üheks peapõhjuseks maakitsikus, mis Sise-Wenemaal äärmuseni jõudnud. Niisuguse maakitsikuse juures tekib tarwe maasuurst pere hingede arwuga piinlikus tasakaalus hoida, sest muidu ähwardab suuremaks kaswanud perekondadele lausa nälg.

Teiseks ühetasandawaks põhjuseks on walitsuse maksu wõtmise süstem. Despotiline isewalitus ei hoo-
sinud maksumaksjate isiklikkudest huwidest; temale oli iga abinõu hea, millega maksusid wälja wõis pressida. Ta pani küllakogukonna peale wastatikkuse wastutuse (круговая порука) iga liikme eest: kui keegi külla-
meestest oma maksusid ei õiendanud, pidid kõik teised seda tema eest tegema. Maksud oli aga tihti suuremad kui

ningemaa puhas hissetulek; seda loomulikult oli siis, kui kogukond maksude järele ka maa hoolega ühetasaselt oma liikmete wahel ära jaotas, et iga maksumaksja wõiks oma kohuseid täita. Selsamal põhjusel nõudis paiguti walitsus ise, et maksumaksjate wahel maad ühetasaselt ära jaotataks.

Külakogukonna maapidamisel on hulk majanduslisi iseäraldusi, mis kogu põllutöö wiisi peale mõjuwad. Esimeseks iseäralduseks on, et iga pere maa väga paljudeks ribadeks ja siiludeks jaguneb. See takistab tähtsalt põllu otstarbekohast harimist, teeb wõimataks põiki-kiinni, sunnib ühelt põllult teisele kolimisega palju aega kulutama jne. Kuid see puudus pole mitte ainult külakogukonnale, waid kõigi külakaupa majapidamistele omane ja need walitsewad terwes Keisk- ja Lõuna-Europas. Igakord, kui maid pärijate wahel jagatakse, wõi osakaupa müüakse, tekib ribasid ikka juurde, nii et näit. Bajeris, kuigi seal maa eraomandus walitseb, külades 5 hektariline talumaa wahel kuni 90 tükkis laiali on pillatud. Enamasti jaos Europa riikides on iseäralised seadusedki olemas, kudas niisuguseid ribasid, kui nende arv juba ülekäte kasvamas, kokku mõõta.

Teine tähtis külakogukonna iseäraldus on **funduslik küllwikord**: neil jagudel, mis näit. taluwilja alla wõetud, ei wõi ükski riba mõne muu wilja all olla. Rogu külla on sunnitud ühte ja seadastama põllutöö süsteemi pidama; üksik talumees ei wõi sellest mitte lahkuda, et parema süsteemi juure üle minna; seda wõib alles kogu külla, kui ta külakoosolekul enamusega otsustanud. See annab Wene maamehele tema hulgalise iseloomu: üksikult ei suuda ta midagi peale hakata. Saab aga terve külakogukond kord hoogu, siis wiib ta funduslikult mõne uuenduse palju rutem läbi, kui see muudu wõimalik oleks. Nii näit. jagunes ristikkheina kasvatus Moskwa ja Tweri kubermangudes üsna lühikese ajaga laiali.

Külakogukonnas on iga põld ainult ajutiselt ühe talumehe tarwitada; järgmisel ümberjagamisel läheb ta teise kätte. Sellel on jällegi tagajärjeks, et üks talu-

mees oma maad parem harida ei saa kui teine ja ülemineku ajajärkudel, kus näit. mõni oma põldu väetama hakanud, teine mitte, teeb see põllutöö edule suuri raskusi. Siiski hoopis seisma pole see edenemist ka pannud, sest väga mitmel pool on terwed küllakogukonnad väetuse peale üle läinud.

Ei saa salata, et kõigil neil iseäraldustel oma tagasihoidew mõju Wene põllutöö kohta on. Wene külas ei saa ärksam põllumees, nagu see mujal harilik, mitte oma isikliku eeskujuga teisi kaasa kiskuda, vaid ainult siis, kui tal mõju küllakogukonna koosolekul on. Ka on ühetasandaw küllakogukond maapuuduse ülekäte minekule kaasa aitanud: kus igal perel oma kindel hulk maad käes, seal hakkawad rohkearwulise pere wõjud, kellele maad ei jätke, juba warakult muu ameti järele ümber waatama. Ühetasandawas kogukonnas ei tee nad seda mitte, vaid jääwad lootma, et teistelt neile maad juurde jaotatakse, kuni kõigil wiimaks ühtewiisi peenike peos. Teisest küljest on sellel ühis-süsteemil ka oma headused: Wene talumees saab kergem kui mõni teine kõiksugu ühissetewõtetega walmis, kui ta nende kasust kord aru saanud. Küllakogukond teeb koos kõiksugu suuremaid maa paranduse ja kuivatuse töid, ehitab sildasid ja tammisid jne. See seletab, miks küllakogukonnal oma jagu elujõudu on olnud, nii et ta tänini püsib, ehk küll kahtlused tema kohta ka Wene jeltskonnas väga suured on.

Esimene, kes Wene küllakogukonna teadusliselt „üles leidis“, oli Saksa alalhoidlane Harthausen, (a. 1847). Teda üllatas küllakogukonnas ühendus kindla monarhistlise waimulaadi ja ühiskonna korralduse wahel, mis töörahwa huwisid kindlustab ja idealsele sotsialistilisele korrale imelähedal. Harthauseni järele hakkasid küllakogukonda uurima ja ülistama Wene rahwuslased slawofiilid ja Wene omapäraseid — rahwalikud sotsialistid (народники), eesotsas wiimase woolu algataja Tshernõschewski. Wastuoksa alalhoidlastele ja slawofiilidele, lootis Tshernõschewski, et küllakogukonnal tema alal-

hoidline ja monarhistline waimulaad möödaminew wõib olla; selle eest aga oleks külakogukond astelauaks, millelt Wene põllupidamine ilma kapitalistlist ajajärku läbi tegemata otse sotsialismuseni wõiks areneda. „Külakogukonna maapidamise juurest wõiks ilma raskuseta maa iihiskondlise harimisele üle minna, kui põllutöös masinad ilmuvad, mis oma tööjõu poolest kudumismasinat sarnased ja mis suuri majapidamisi sadandetil desfatimidel nõuawad“.*)

Teiselt poolt oli suurem osa wabameelsetest — läänlastest ja hiljem kogu Wene marxistline wõol arwamisel, et külakogukond ainult Wene majanduse elu mahajäänud oleku tunnismärk on ja et ta, edasiarenemiseks lõuetu, kapitalistlisele maapidamisele aset annab.

Walitsus toetas külakogukonda, wõi vähemalt oli tema wastu „ükskõikne, kuni uskus, et külakogukond alalhoidliku waimu ja „isakeste-tjaari“ austamise taimelawaks on. 1905. a. suurtel talurahwa rahutustel kadus walitsusel see usk ja Stolõpini 1906. a. seadusega mõeldi külakogukonnale surmahoopi anda: igale talumehel anti luba nõuda, et tema maa külamaast wälja ühte kohta eraomanduseks kokku mõõdetaks. Seda luba hakkasid tarwitama ühelt poolt kõige jõukamad talumehed, kes oma maast, kui see eraldi kokku mõõdetud, suuremat kasu lootsid saada ja teiselt poolt kõige kehwe-
mad, kellel tööriistad ja loomad oma maa harimiseks puudusid — need tarwitasid müüid wõimalust, et oma maa ära müüa ja muu teenistusega õnne katjuda. Terwete külade kaupa astuti külakogukonnast wälja peaasjalikult neis Wenemaa osades, kus külakogukonna waim kuigi tugew ei ole.

Nii on kokku, 1906—1917 aastani kuni $\frac{1}{4}$ külakogukonna majapidamistest külakogukonnast wälja astunud.

Kuid ei wõi pooltki arwata, et kõik need majapidamised üksiktaludeks (хутора) said, nagu walit-

*) Сочинения т. III стр. 307.

lus seda oli eeslugu kawatšenud ja nagu see ratsional põllupidamise seisukohalt Stolõpini uuenduse ainuke wääriline eesmärk oleks olla mõinud. Raugelt suuremal osal jäid külad endist wiisi kokku — weewaesetel koh-tadel ei saagi teisiti — ja maad tükkidena laiali pillatuks; ainult niipalju wahet tuli, et need tükid eeslugu suuremateks kokku mõõdeti ja seega nende arw wähenes; maa kinnitati eraomanduseks, kogukondlised ümberjagamised kaotati ära ja iga talumees sai waba woli oma maaga teha, mis tahtis.

Wene talurahwa wabastamine

siindis hiljem (1861), aga ka parematel tingimistel, kui meil Eestis. Siin ei olnud wabastamise lähimijaks mitte mõisnikud, waid riigivalitsus ise, kes õnnetus Krinmi sõjas ja sagedates talurahwa rahutustes oma aluseid kõikumas nähes otsusele oli jõudnud pärisorjust üle walt ära kaotada, enne kui seda alt tehtakse.

Mitu aastat kestis kauplemine walitsuse ja mõisnikkude wahel. Walitsus tahtis talupoegadele kõik maa kaasa anda, mis nad seni olid harinud. Mõisnikkude pealekäimisel lõigati sellest maast läbistikku $\frac{1}{5}$ mõisa maade külge. Mõisnikud tahtsid, et neilt wälja ostetaks mitte ainult pärisorjade maa, waid ka isikud. Aleksander II wastas järjult, et talupoja isiku wäljaostmisest mingit juttu ei wõi olla. Lmeti wiisi mõisnikud kaetud kujul ka osalise isiku wäljaostmise läbi seega, et igas hingemaa esimesi desfatiniisid palju kõrgemalt hinnati kui järgmiseid, — esimeste desfatide hind sisaldas seega endas ka talumehe isiku hinna.

Maa anti tähtajata rendile (õdrok). Täie hingemaa eest, mis sise-Wenemaal maa headuse järele 2—10 desfat. wahel kõikus, tuli aastas 8—12 rbl. obrokki maksta, mida walitsuse komisjon määranud. Leppisid pooled kokku, siis wõis hingemaa kohe wälja osta. Ostuhind kapitaliseriti 6% obrokiist; 75—80% ostusummaft andis walitsus laenuks, mida talumees 49

aasta jooksul wälja pidi maksuma, iga aasta 6% laenu-
summast. Mõisnik mõis aga ka ise nõuda, et talu-
mehed obrokilt wäljaostule üle läheksid; ainult pidi ta
sel korral 20—25% ostusummast kaotama. Mitte-mus-
tamulla kubermangudes, kus maa wäärtus vähem, oli
mõisnikkudel kasulik ka neilgi tingimistel teda ära müüa;
seal sündis wäljaostmine peaaesjalikult mõisnikkude nõudel.
Hiljem, 1882. a. pandi igal pool sundusline wäljaost-
mine maksuma; weel hiljem wähendati wäljaostu maksusi
ja a. 1906 kaotati hoopis ära.

Mõisnikule oli ka wõimalus antud talumehega
kokku leppides temale $\frac{1}{4}$ täiest hingemaast hoopis ilma
wäljaostuta „kinkida“ ja seega kaotas talumees oma
õigused ülejäänud $\frac{3}{4}$ hingemaa peale. Osalt sunduse,
osalt rumaluse tõttu läks umbes 6% talupoegadeist nii-
suguste „kingitud“ maade peale („дарственные“)
ja tegi seega Wene talumehe maapuudusele alguse. Üks
osa talurahwast jäi hoopis ilma maata — need, kes
mõisa juures teenisid („дворовые“), wõi, kes endid
wäikekodanikkudeks olid lasknud kirjutada.

Balju parematel tingimistel said wabaks kroonu
ja udelide (keisrikoja) maade talupojad, sest seal ei olnud
tagurliisi mõisnikka wastu pinnimas. Maad said need
talupojad rohkem, maksud aga olid vähemad. Wabas-
tamisel sai talumees iga rewisjoni hinge kohta üle riigi
läbistikkude: mõisa maadel 3,2 desjatini, udelimaadel 4,9
desj. ja kroonumaadel 6,7 desj. Niisama üle riigi arwa-
tes tuli aasta obrokki iga desjatini peale: endistel mõisa-
maadel 1 rbl. 31 kop., kroonumaadel 83 kop.

Üleüldiselt ulotas wabastamisel talumehe hingemaa
ligikaudu selle normi lähedale, mis perekonna ülespida-
miseks hädaste tarwilik. Obroki ja wäljaostu maksud
olid tollaegse maa wäärtuse kohta liig kõrged, aga hiljem,
kui maa wäärtus tõusis, jäi see wähe vähemaks ja
kadus wiimaks hoopis. Nõnda wõiks näit. meie Eesti
talupoeg Wene talupoja wabastamise tingimiste üle üsna

kade olla. Ja ometi on ajajooksul Wene talumees mitmel pool nii wäljapääsemata maapuudusesse ja wiletusesse sattunud, missugust maailmas ainult weel Sirmaal ja Indias nähtud.

Maa puudus.

Wene talupidamise kitsikus läheb oma loomu poolest kaugelt lahku Europa omast. Wiimase hädaks on wäline wõistlus, raske wõlakoorem, põllutööliste puudus jne. — kõik uue-aja kapitalistlike ilma kaaslasjed. Wene talumees niisuguseid asju palju ei tunnegi. Wilja tal kuigi palju müügiks ei ole, — wiljahinnad huritawad teda wähe. Wõlgu wõtab ta ainult äärmisel korral ja siis juba jäledate liiakasu protsentidega; õiget kreditmajapidamist ta ei tunne. Põllutööliste puudust ei wõi ta omale ette kujutadaagi, sest tema maa ei jõua oma pereleegi tööd anda. Ja selles peahäda seisabki, mille üle ta alataja kaebab: maad on tal wähe.

Juba talurahwa wabastamisel sai $\frac{2}{5}$ endistest mõisatalupoegadest puuduliku suurusega hingemaad. Siis oli aga talurahwa arv 50 miljoni, nüüd — üle 100 miljoni; juurdekasw on haruldaselt suur — kuni 2% aastas; selle tõttu on ka maapuudus 2—2 $\frac{1}{2}$ korda tõusnud.

Europas läheb talurahwa juurdekasw suurelt osalt maalt ära tööstusesse ja selle tõttu wõib seadus ja komme seal maatuikeldamisele piirised panna wõi koguni ainupärimise teel kogu talukoha ühe pärija kätte anda; teised saawad oma osad rahas ja wõiwad juba warakult omale muud elukutset walmis waadata.

Wenemaa tööstus on lapskingades; kuigi palju inimesi ta ei tarwita. Talurahwal, keda oma maa toita ei juuda, ei jää muud üle, kui kodukäsitööd nakitseda ja hulkadena wõõrjil jõukamates maakondades tööl käia (отхожие промыслы). Roju põllutööle jääwad mitmel pool ainult „wanast wäetikesed ja noorest nõdrukesed“ — teadagi ei wõi siis ka põllutöö edeneda.

Selles aga Wene talupidamise kõige suurem viletsus seisabki: põllutöös walitsewad seal praegu suuremalt jaolt needamad isaiisade wiisid, mis talurahwa wabastamise ajalgi. Sise-Wenemaal on harilikuks kolme-põllu süstem, lõuna-idas koguni jäätmaade-süstemi (непеложная система). Sõnik põletatakse mitmel pool külla taga ära wõi weetakse jõkke. Maa puuduse pärast antakse maale ikka vähem ja vähem puhkust: kolme-põllu süstemi maakondades on terwelt $\frac{4}{5}$ maast korraga künni all, — ei kää, millega karja jõota. „Ei ole kuhu kanagi wälja lasta“. $\frac{1}{3}$ taludest on täitsa ilma hobusteta. Loomi tõstetakse kewadel sabast ülesse. Ja Wene talumees wõtab oma mustamulla maa desfatinilt keskmiselt 40 puuda wilja, kuna Europas kehwmematelt maadelt 120 saadakse. Isegi Wene suurpõllupidaja, nii wilts kui ta muidu ka on, wõtab oma põllust rohkem, nimelt keskmiselt 50 puuda desfatinilt.

Wene talumees on otse wäljakidunemisel. Kuna P.-Amerika Ühisriikides hinge kohta läbistikku 62 puuda wilja ja kartulit aastas ära tarwitatakse, Daanis 57, Prantsusmaal 34 ja Saksamaal 28, on Wenemaal kogu saak $22\frac{1}{2}$ puuda iga maaelaniku hinge peale, tarwitamine aga kõigest 16—18. Seal juures pole Europas leib ja kartul kaugeltki ainukesteks toitudeks, kuna aga Wene talumees oma laual liha, tangu, raswa ja isegi paastuõli ainult 2—3 korda aastas pidulik-kudel juhtumistel näeb.

Päris mõistatus on, kust Wenemaa selle 600—700 miljoni puuda wilja wõtab, mida ta iga aasta, ka nälja aegadelgi, wälja weab. Kõige puudulikuma tarwitamise juures jääb müügiks wilja üle ainult lõuna-ida- ja lõuna-ida-Wenemaal (meie baltlased saame oma wilja ida-Wenemaalt). Wene talumees on sunnitud wilja müüma, et sügisel oma maksud ära õiendada. Kewadel weab ta rihma koomale ja ostab ise palju kõrgema hinnaga omale wilja toiduks.

Wene talumees on sõna tõsises mõttes wälja suremas. Saksamaal ja Italias sureb iga 1000 elaniku kohta aastas 26 inimest, Hollandis, Schweitsis ja meil Baltimaal 20, Inglismaal 18 ja Skandinavias koguni 16—17, Wenemaal aga 35. Ja ometi suri ka Wenemaal alles XIX aastasaja algupoolel kõigest 24—29. Igal pool on linna umbses rikutud õhus suremus suurem, kui maal, Wenemaal aga ümberpöördukt: maal üle 35, linnades 30.

Rudas on Wene talumees niisugusesse wiletsusesse langenud? Miks ei ole ta oma põllutööd põhjalikumaks teinud, — juudetakse ju tema taolistel maalapikestel Europas põhjalikuma põllutöö abil priskekt ära elada? Nii on kergem küsida, kui kosta.

Ühed peawad peasüüdlaseks küllakogukonna maapidamisewiisi ja Wene hakkamatat ja saamatat iseloomu. Teised nimetawad Wenemaa üleüldist kapitalide puudust, mille tõttu iga ettevõte, mis just hiiglakasusid ei anna — ja niisugune on just põllutöö, ainult peost suhu hingitseda võib. Kolmandad tähendawad rahwa pilkast pimedust (peaaegu $\frac{3}{4}$ kirjaoskamata), mis muidugi igasugu edu wõimataks tegi, neljandad — juhmi, lühikesenägelist ja rööwkalduwustega walitsust ja ülemaid kihta, kes talurahwast ainult koorida mõistsid. Igatähes on selge, et talurahwas niisugusesse rappa oli sattunud, millest omal jõul ainult Münchhausen ise enese tutist kinni wõttes enda wälja tõstis. Seal rabas wajus ta aina jügawamale: werimaeusus (pauperismus) surus põllutöö ikka wiletsamale järjele ja põllutöö puudulikkus tekitas ikka suuremat werimaeusust.

Ei wõi ütelda, et Wene talumees maapuuduse wastu wõidelnud poleks. Aga kõik, mis ta kätte saanud, on õige tähtsuseta kaswama häda kõrwal. Põllutöö wäljakus on 1861. aastast saadik läbistikku $\frac{1}{4}$ wõrd tõusnud, talumeeste wäljadel wiimasel ajal rutem kui eraomanikkudel. See pole küll palju, aga on siiski midagi.

49 Europa Wenemaa kubermangus (ilma Doni ob-

lastita) olid kasutoomad maad järgmiste omanikkude käes (miljonid desfatinid):

	1877. a.	1905. a.
Kroonu	150,4	138,1
Udelid	7,4	7,8
Jurid. isikud*)	8,5	6,9
Talur. hingemaad	116,7	128,9
Eraomanikk.	94,0	98,4
	377,0	381,1

Nagu siit näha, on kõige rohkem just talurahwa hingemaade hulk kasvanud, peasjalikult kroonumaade kulul. Muidugi võisid maid juure osta ainult vähesed kõige jõukamad talumehed ja siiski on maahinnad hiigla kiirusega tõusnud. Veel 1891 maksis Talurahwa panga kaudu ostes desfatin keskmiselt kuni 39 rbl., 1897 juba 71 rbl., 1902 — 108 rbl., 1906 — 132 rbl. 1900—1906. aasta vahel tõusis desfatin hind Postawa kubermangus 156—212 rublani, Pihkwa kub. 47—74 rbl. Üksikult, ilma panga abita ostes tuli maa veel kallim — paiguti Ukrainas kuni 400 rbl. desf.

Sarnasel olukorral pidi kehv talurahwa hulk leppima, kui maad rentidagi sai. Raugelt suurem osa Wene mõisaid on välja renditud. Rogu G. Wene maa külvipinnast on talumeeste harida 90,5%, mõisate harida ainult 9,5% ja sedagi teevad mõisad tihti mitte oma enese jõu ja inventariga, vaid pooleterameeste abil. Siit selgub, miks ka Wene mõisate majapidamine nii armetu vilets on. Rent on pea alati liihikesajaline, enamaste üheaastaline, — kurnamise-rent niihästi rentniku, kui ka maa kohta. Ja pooleterameestelt ei või ju põllutöö põhjalikumaks tegemist oodata.

Viimane pääsetee on põllumehel väljarändamine. Veel 70-~~tel~~ aastatel rändasid sajad tuhanded lõuna- ja lõuna-ida-Wenemaale. 80-~~tel~~ aastatel algab väljarän-

*) Kirjutud, flooftrid, linnad, tsarskawäed jne.

damise wool üle Urali Siberisse. Roduste mõisnikkude hurwifid kaitstes katsus walitsus siis wäljarändamist takistada. Kui aga wäljarändaja kõigist tõketest üle saanud, leidis ta wõõrsil enamaste tubli willjakandja maa. Wäljarändamist wäiksel wiisil toetama hakkas walitsus pärast seda, kui ta a. 1893 (Siberi raudtee awas ja kui ümbrusesse rohkem elanikka waja läks; alles pärast 1905. a. talurahwa rahutusi hakati enam vähem plaanikindlalt wäljarändamist korraldama: aastane wäljarändajate hulk tõusis $\frac{1}{2}$ miljonini. Wene maa rahwaarw kaswab aga aastas 2 miljoni wõrd; järjelikult ei suudetud seega pooltki juurdekaswu kõrwale juhtida; teiseks olid aga paremad asukohad Urali taga juba wõetud; jäid üle põlised taigad ja kuivad stepid. Kuni $\frac{1}{5}$ asunikkudest hakkas iga aasta pettunult tagasi woolama ja need ei olnudki weel kõige wiletsamad.

Huwitaw, et need sugugi kõige kehmemad ei ole, kes wälja rändawad. Sagedaste on nad just kõige jõukamad, kellel kodu maad isiklikuks tööks weel jatkus. Aga nad otsiwad „awarust“. Selles on Wene maapuuduse algiseloome. Ruskil Europas ei ole nii palju maad iga elaniku peale nagu Wenemaal, aga kuskil pole ka niisuurrt maapuudust. Wene maapuudus on hoopis iselaadi. Wene põllumees wiibib alles maa esialgse täisafundamise (koloniserimise) ajajärgus. Kui Wene talumehel jõudu käepärast, siis tarwitab ta seda oma aasafasadades päritud harjumiste järele mitte maaharimise parandamiseks, waid laiendamiseks: jelle asemel, et oma maad põhjalikumalt harida, rendib ta uusi maid juurde, olgugi wõõras rent palju kahjulikum, kui oma maa põhjalikum harimine. Iseäranis terawalt silma torkab see piirimaadel. Peipsi läheduses asub Wene küilade kõrwal palju Eesti ja Läti küilafid, kus maad Baltimaa eeskujul põhjalikumalt haritakse ja nälga ei nähta. Rauges idas wõtab maad hiinlaste ja korealaste põhjalik põllu-kultura, mis wäga hästi sealsetele oludele kohanenud. Turkestanis näeb Wene asunik weel

põhjalikumad fartide majapidamist, kus maa kunstliku niisutamise abil kõrgewäärtuslisi taimi kasvatatakse. Igal pool jätkab aga Wene talumees oma põlist põllutöö wiisi ja õhkab amarusse järele; kaugel idas ja Turkestanis jätab ta „kitsikuse“ pärast oma 25—30 desjatinilised hingemaad sööti ja kolib edasi, kuna pärismaalased sealsamas kõrwal 4—5 desjatinini peal priskest läbi tulewad.

Wene maapuudus ei ole mitte nii lihtne, nagu ta näib. Tema on ainult awalduseks sügavamale kriisile, mis kogu rahwa ajaloo ja kulturele saatuslik. Ajaloo koidikul kuskilt Karpati mägede ümbrusest Dnepri maile kolides, sealt edasi Wolga maile, kust Soome tõug eest ära tõrjuti wõit ära sulatati, siis laiali lagunedes üle $\frac{1}{6}$ maailma, — nii on Wene rahwas wiimaks nähtawaste kõwade piiride wastu pörganud, mispärast edaspidine edenemine mitte enam laiemale, waid sügavamale peab minema. Tung idasse sai Jaapani sõjas tagasi löödud, tung lõunasse (Dardanellid!) äpardab nähtawaste niisamuti. Pöörded rahwakulturas ei sünni aga mitte ilma suurte heitlusteta. Aastatuhandete wanne maa-amaruse tung, mis wäljastelt piiridelt tagasi löödud, pöörab nüüd ennast sifemiste tagawarade — suurmaapidamise — wastu.

Maaküsimus Wene politikawooludes.

Wene politika woolusid wõib neljaks rühmaks jaotada, kellel igalhel oma isesugused waated maaküsimuse kohta: alahoidlased, wabameelsed, rahwalikud sotsialistid (народники) ja sotsial-Demokratid; neist on alahoidlased ja sotsial-demokratid suurpõllupidamise, wabameelsed ja narodnikud väikepõllupidamise poolehoidjad.

Alahoidlased.

Nende üleüldiseks jooneks on, et nad suurmaapidamist väikemaapidamisest ilmtingimata kulturalisemaks peawad ja maaküsimust Wenemaal eitada piilawad. Nær

mised nende seast (nagu w. Saltõkõw) arwawad koguni, et talurahwa maapuudus edu tarwilisem tegur on: ainult see sundida talumeest mõisa tööle minema ja seega kõrgemat mõisakulturat edendada aitama. Mõõduka-
mad tunnistawad, et ühe osa talurahwale tõeste maad juurde on waja, kuid seda wõib ilma mingi iseäralise abinõuta teostada, lihtsalt talurahwa panga kaudu maid müües, põllukulturat tõstes ja talumeest kogukondlise maapidamise kõidikutest wabastades. Mõned kalduwad isegi järele andma, et äärmistel maapuuduse juhtumistel ka sunduslikult maid talumeestele tuleks wõõrandada. Üleüldiselt on aga sõnad „sundusline maawõõrandamine“ jellele woolule päris hirmutiseks. 1905. a. lõpul oli Nikolai II-Ge juba manifest ette pandud maa kohta, kuid just nende sõnade pärast lasksid mõjuringkonnad selle katki rebida. Ühendatud mõisnikuseisus haaras südilt Wene walitsuse tüüri oma pihku ja wiis Stolõpini 1906. a. maaseaduses oma waated läbi. See seadus pidi küllakogukonna maapidamisele surmahoobi andma, küllas waba eraomanikkude wõistluse awama, mis nõrgemate majapidajate proletariseerimise kulul tugewa talupojast eraomanikkude kihhi looks, kes oma eraomanduse küljes rippudes riigile mõjusaks toeks oleks (Stolõpini kuulus „ставка на сильных“), ühtlasi aga ka oma üksiktaludes põllutööd kõrgemale järjele tõstaks. Hiljem jäeti põllutöö tõstmine üksiktalude asutamise abil hoopis teisele plaanile ja koondati kogu walitsuse maa-
korralduse jõud küllakogukonna lõhkumise peale. Mõisamaid, mida pärast talurahwa rahutuši suurel hulgal müüma hakati, ostis talurahwapank talumeestele edasimüümiseks hulga kaupa üles, maahindasid kunstlikult kõrgel hoides.

W a b a m e e l s e d.

Selle woolu keskkohtaks on rahwawabaduse (k-d) erakond; tema üleüldiseks põhjusemõtteks on mõisamaade sunduslik wõõrandamine. Wõõrandamata jääma peaksid ainult mõisad, mis suurte wabrikutega ühenduses, wõikud kõrge põllukultura sisse seatud. Maa tuleks wõõ-

randusele õiglase hinna eest, mis maa normal fiske-
tulekule vastab, aga mitte turuhinna järele. K=d kongressil 1917. a. maikuus lisati radikaalse
tiiva poolt täiendus juurde, et wõõrandamisel maahind
seda vähem peab olema, mida suurem mõis. Wõõranda-
mise kulud kannaks riik. Maapidamise wiisi kohta
on k=d erakonnas kahe äärmise tiiva wahel alati kibe
wõitlus käinud. Kuna pahempoolne tiiv maa natsionalist-
serimise poole kaldub, ei usalda parempoolne tiiv riigi-
wõimu isikliku majapidamise üle liig suureks teha ja
paneb oma lootused enam põllukultura tõstmise peale.
Nende kahe tiiva wõitlus lõi kõikuwa kokkuleppe: I
riigivolikogu aegu nõudis suurem osa k=d-st, et wõõ-
randatud maa riigi maatagawarasse läheks, kust teda
siis talumeestele tarwitusele antakse, — projekt, mis
natsionaliserimisele üsna lähedal. Teises riigivolikogus
tuli pööre parempoole ja riigi maatagawara kadus k=d
eeskawast, et pärast revolutsiooni uueste esile tõusta.

Niisama lahku lähewad mõlemad tiivad maauuendu-
se korraldamises. Kuna pahempoolsed seda kohalike
asutuste kätte soowitawad anda, kardawad parempoolsed,
et kohtade peal üleriiklisi huwitsid liig wähe silmas pee-
taks ja wäga kergeste siis näit. pealinnad ilma piimata
ja kogu riik ilma suhkruta jääksid.

Misuguste normide järele talumeestele maad anda?
K=d ridades on nimetatud töö-normi, tarbe-normi, 1861.
a. normi jne. Erakond kaldub tarbe-normi poole (s.
o. maa suurus peab keskmise pere tarmidustele wastama),
arwates, et töö-normi järele maid wälja jagades Europa-
Wenemaal kõigile soowijatele maid ei jatku, kuna aga
1861. a. kõrgemad normid olude muudatuste tõttu juba
wananenud on.

Sotsialdemokradid.

Wene s=d-id seisawad põhjusedmõtteliselt täieste Saksa
s=d-ia Breslau kongressi otsustel: talupidamine peab
juurmaapidamise eest ära kaduma; s=d-ial ei kõlba talu-
meest toetada. Aga revolutsiooni liikumise tarmidused

on Wene f=d -sid paendlikumaks teinud ja talurahwale wastu tulema sundinud.

Kuni 1905. aastani oli f=d -ide maa=eeskawa õige lähedal alalhoidlaste suurmaapidajate omale. Nende peapüüdeks oli, et talurahwal wabadus antaks küllakogu-konnast wälja astuda, et külas waba kihiwõitlus wõimalikuks saaks ja et talumeestele ainult need maasiilukad (отрѣзки) juurde antaks, mis neilt 1861. a. mõisate külge liideti. Iseäralduseks oli maa ostumaksude tagasi nõue. Kui aga selgus, et talurahwas kindlaste omale maad juurde nõuab ja et ilma talurahwa abita revolutsioni kordaminek kahtlane, wõtsid f=d -id juba 1905. a. mai=kuus otsuse wastu talurahwa nõudeid kuni kõigi mõisamaade konfiskerimiseni toetada. 1906. a. Stockholmi kongressiks töötati juba lähemad ettepanekud wälja.

Enamlaste juht Lenin, oletades, et Wenemaal wäikepõllupidaja kadumine juba täies hoos ja revolutsioni mitte kodanline, waid mingisugune pool=sofialistline saab, pani ette kõik mõisamaad ilma tasuta riigi kätte wõtta (natsionaliserida). Sellele waatele truuks jäädes oli pärast niidset revolutsioni enamlaste konverents Lenini ettepaneku poolt, et „maa proletarlased ja pool=proletarlased“ wiibimata, ilma Usutawat Rogu ära ootamata, maad tasuta oma kätte wõtaksid ja mõisates wõimalikult ühise suurpõllupidamise korraldaksid.

Wähemlaste põhjalikum maaolude tundja B. Maslow asus seisukohale, mis Marxi õpetusele lähemal ja mitte nii üleskruiitud lootusi revolutsioni peale ei pane. Kahtlemata olla suurmaapidamine wäikemaapidamisest kulturaliselt ees, kuid Wenemaal tulla siiski ka Marxi õpilastel talurahwa maa suurendamisest nõuda, sest et praegune maakitsikus talurahwa üleüldises weriwaasuses hoiab, kus mingisugune kihtidesse jagunemine ega kihtide wõitlus kohta ei leia. Alles talumaade juurdelõikamine awaks kapitalistilisele koondumisele küllas waba tee.

Rautsky arwamisega ühinedes, et marxistidel ei sünni kodanlise riigi kätte uut majanduslist wõimu an-

da, soovitas Maslow selle asemel maad kohalike suurte omavalitsuse üksuste kätte võõrandada (munittsipaliseerida).

S=d. erakonna Stockholmi kongressil a. 1906 jäi Lenin vähemusesse ja vastu võeti Maslowi ettepanek, sinna juurde lisades hoiatuse, et talupojad mitte väikemajapidamise peale suuri lootusi ei paneks. Erakonna ametlikus eeskavas seisavad need otsused tänini.

Wähemlaste üleriiklikel konverentsil 1917. a. mai kuus toonitati, et maaküsimust ainult Usutaw Rogu võib otsustada. Küsimus, kas maade võõrandamist tasuta või tasu eest toimetada ning kui tasu eest, kelle kulul, tekitab mõtetelahkuminekuid ja seepärast anti kogu maaküsimus veel läbitöötusele.

Maa=eeskava ennast, s. o. kavatsusi, kellele ja mis suguste normide järele maad anda, ei ole ei vähemlastel ega enamlastel, — ise põhjusemõttelikult väikemaapidamise vastu seistes, jätavad nad need küsimused jõudude wahekorvale otsustada.

Rahwalikud sotsialistid (народники).

See wool põlvneb Tshernõschewski õpetusest, et küllakogukonna ühismajapidamine Wene talupojale võimalikuks teeb ilma kapitalistlikst järku läbi tegemata otse sotsialistlikse ühismajapidamise poole areneda. Hiljem sai ta toetust Saksa s=d revisionistide õpetusest, et põhjalikuma (intensiivsema) põllutöö juures väikepõllupidamine wiljakam on, kui suurpõllupidamine ja et põllutöö=edene mine tööstuse omast lahku läheb.

Maa ei ole mitte harilik saaduste valmistuse abinõu, mille kohta kapitalistlike puhtakasu ja töowiljakuse põhjusemõtted maksavad, — maa on kõikide toitja, mis võimalikult paljudele inimestele tööd ja ülespidamist peab andma. Seepärast ei või maa mitte üksikute isikute, waid ainult kogu riigi omanduseks olla. Maa olgu üleeüldine, „mitte kellegi oma“, või „Sumala oma“, nagu ka Wene küllakogukondade liikmed arwavad. Minult see võib maad tarvitada, kes teda harib.

Rui a. 1902 mitmesuguste narodnikute rühmade ühinemisest sotsialistide = revolutsionäride erakond sündis, võttis see oma maa-eeskavasse maa sotsialiseerimise, s. o. maa äravõtmise eraomandusest ja üleandmise rahwa üleüldiseks omanduseks, kus juures maad tarvitamiseks kogukondadele töö- ja tarbe-normi järel ühetasanduse põhjusemõttel antakse. Sotsialiseerimine ei tähenda siin mitte sotsialismuse, s. o. täieliku ühis- majapidamise sisseseadmist, vaid see on ainult üks maa natsionaliseerimise viis, kus maa ühetasandavate külla- kogukondade kätte läheb, nii et maapidajad seda palga- liste abil ei saa harida. Maa üle valitsevad kogu- konnad ja omavalitsused. Maa waherent läheb maksu näol üleüldisteks otstarbeteks; maa põue on riigi päralt. Maa wõõrandamine sünnib tasuta; endised omanikud saavad ainult seltskondlist toetust, kuni nad uute olu- dega kohanenud. Sellele eeskavale on erakond tänini truuks jäänud, juurde lisades, et maa-uuenduse ainult Usutaw Rõgu wõib läbi wiia.

1906. a. läks sots.-rev. erakonnast lahku üks mõõdu- kam rühm, kes rahwa-sotsialistide erakonna asu- tas. See leidis s-r-ide maa eeskawa liig utopistliku (unistusliku) olemat, arwas, et sunnibinõudega külast palgatööd ei saa ära kaotada jne. Rui esimeses riigi- wolikogus peaaesjalikult talurahwa saadikutest töö-er- akond tekkis, töötas ta ühes r.-s.-ga oma maauendus- projekti wälja, mille aluseks maa natsionaliseerimine pandi. Põllumaad antaks ainult neile tarvitada, kes teda oma isikliku tööga harivad. Eraomanduses olemad talumaad natsionaliseeritakse ajajooksul, kõik muud maad aga wiibimata; wõõrandamine sünnib riigi kullul; maa eest, mis töötawatelt kihtidelt peaks wõõrandatama, an- nab riik tasu õiglase hindamise järel; suuremate maa- tiikkide eest aga kõige vähemal määral, mis rahwa üle- üldiste huwide kohaselt tarwilik, et maauendus ilma majanduslise põrutuseta läheks. Peale maade, millel üleriikline tähtsus, on teised maad kohaliste omavalit- suste wõimu all, kes maa waherendi maksu näol sisse

wõtawad. Wabade maade tarwitamiseks on kõigil kodanikkudel ühesugune õigus; eesõigus on siiski kohalistel põllutöötajatel. Seaduseandlus peab kogukondlise ja kooperatiiv põllupidamise toetamiseks ja edendamiseks appi tulema. Et maa=olud Wene riigi üksikutes osades, iseäranis piirimaadel väga mitmesugused, ei saa maa=uuendust muidu läbi wiia, kui kohalised maakomiteed, mis demokraatlisel alusel rahwa enese seast walitud, selle põhijooned pole wälja töötanud.

Maaküsimus ja rewolutsion.

Praegune rewolutsion tõstis maaküsimuse arusaadawalt kõige põnewamate päewaküsimuste etteotsa, sest niisuguses põllutööriigis nagu Wenemaa, on maaküsimuse saatus ühtlasi ka rewolutsioni saatus. Mitmel pool siise=Wenemaal algasid agrar=rahutused: rõhutud ja pimedad rahwahulgad hakkasid omawoliliste maade wõtmistega, mõistate rüüstamisega jne. oma käe peal maaküsimust otsustama. Huwitaw, et maade omawolilistel ärawõtmistel mingisugust sotsialistlist ühistööd wõi vähemalt ühetasandamise sihtigi ei ole. Neid maadewõtmisi, mida enamlased nii rewolutsionilisteks ja sotsialistlisteks ülistawad, toimetatakse „purukodanlisel“ alusel: igaiüks ahmib maad omale; kes jõukam ja kellel inventar suurem, wõtab rohkem; kellel inventari pole, ei saa midagi. Korralagedus, mis siit tekkis, ahwardas seda kardetawamaks minna, et sõja olude tõttu põllusaadustest, iseäranis wiljast juba mitmel pool kibe puudus käes on.

Et riigi toituft kindlustada ja põllutööle korralageduses toekamat alust pakkuda, andis ajutine walitsus wilja monopoli seaduse wälja: kõik wili, mis põllumeeste eneste tarwitustest ja seemnest üle jääb, tunnistati riigi omanduseks, mida põllumehed kohustatud on kindla hinna eest riigile andma. Rogu riik on nüüdsel kitsal ajal ülimäga huwitatud, et põllutöös korratusti ei tuleks, et wilja ei häwitataks ja põllutööriistu ei

lõhutaks. Kes seda veel teeb, see ei hävita mitte enam era-, vaid riigivarandust. Niiviisi põllutöö korralikku edasijatkamist kindlustades annab wilja monopol riigile ühtlasi võimaluse wilja tagavarasid kõige otstarbekohasemalt ära jaotada.

Maaküsimuse otsustamine seisab Njutawa Rogu käes. Et temale materjalisid ette valmistada, korraldas ajutine walitsus ma a-k o m i t e e d: peakomitee Petrogradis, kubermangu-, maakonna- ja walla-komiteed. Nemad peawad üleriiklise põllumajanduse lugemise toime panema: kui palju maad kelle käes, kudas teda haritakse, palju loomi ja tööriistu olemas, palju maa wilja annab jne. Nende andmete põhjal valmistawad komiteed maa-uueenduse üleüldise projekti. Ühtlasi diendawad komiteed ka kõige tungiwamaid jookswaid asju: lahendamad maaomanikkude ja maaharijate wahekorrasid, asutawad seks wahekohtuid ja lepituskodasid jne.

Peakomitee algas oma istumisi 19. mail. Temasse kuuluwad põllutöö-ministeriumi, feltskondliste ja teadusliste keskasutuste, kubermangu-komiteede ja kõigi poliitika-erakondade esitajad. Seks ajaks olid juba paljud kohalikud komiteed korraldatud, kuid mitmed neist olid oma uilesannetest wõõriti arusaades ise omawoliliselt maid hakanud wõõrandama, maaomanikka wälja ajama jne., nii et peakomiteel kohe neid korrale kutsuma tuli hakata.

Revolutsiooni aegu on ka talurahwast ennast korraldama hakatud. Juba 1905 tekkis haritlaste-narodnikute eestwõttel ülewenemaaline talurahwa liit. Reaktsiooni tulekul häwitas walitsus selle põhjalikult ära. Niiud tekkisid uueste talurahwa korraldused ja nende esitajad pidasid mai-kuu jooksul Petrogradis ülewenemaalise talurahwa saadikute kongressi. Kongressi alguseks 4. maiks oli mitmesugustest Wenemaa kubermangudest umbes 400 saadikut kokku tulnud; lõpupoole kaswas see arv kuni 1115. Nagu kõigil niiudse aja kongressidel, arutati kõige üleüldisemaid küsimusi ja hüüdsõnu, nii et kongressi tähtsus ainult meeoleude selgitamises

seisis. Maakiisimuses käis peavõitlus narodnikute ja enamlaste vahel kiisimuse kohta, kas mõisanaid viibi-
maha ära võtta, nagu enamlasted soovivad, või
Usutama Roguni oodata. Ehk küll ka talupoegade seas
mitmed arvamisega kaldusid, et „mis käes, see käes“,
liikati rõhuma häälteenamusega ja suure ägedusega enam-
laste juhi Lenini ettepanekud tagasi. Iseäranis pahan-
das talupoegi, et Lenin neid „kodanlasteks“ arvab ja
väikemaapidamise vastu seisab.

Saadikute erakondlised kaldumused olid järgmised:
s-r. — 537, s-d — 103, r-s. — 4, tööerakondlasi — 6,
parteita — 465. Üleüldiselt kaldus meeleolu pahem-
poolsete narodnikute — sots.-rev. — poole, siiski wa-
liti pärast talurahva saadikute täidesaatvasse komiteesse
suure häälteenamusega ka mõõdukate narodnikute —
rahvas-sotsialistide ja tööerakondlaste juhid N. Oga-
nowski j. t., kuna enamlaste juht Lenin kõigest mõne-
kümne hääle sai.

Kongress astus sammusid, et talurahva saadikute
nõukogud igal pool elusse tärgaksid, kus siis talurah-
vas kõikisugu erakondade poolt ettepanud kavatsusi
ja oma tarvidusi maauuendamise asjas läbi arutaks,
nii et Usutama Rogu ajaks juba lähemalt selgitatud
seisukohad oleksid.

Beel ühele poolt hakati revolutsiooni aegu maa-
kiisimuse kallal tööle: Moskva majandusteadlaste alga-
tusel asutati maauuenduste liiga, kuhu hulk täht-
samaid teadlasi wabameelsest, narodnikute ja marxis-
tide wooludest ühines, et koos üksikuid maauuenduse
kiisimusi põhjalikumalt läbi töötada ja saadud järeldus-
tega rahvasi tutvustada. Oma töö aluseks wõttis liiga
3 põhjusemõtet: 1) Wenemaa maaolude korralduse alu-
seks peab talurahva töö-majapidamine saama, tema kätte
tulewad maad anda; 2) see üleseandmine peab riiklise
maakorralduse plaani järel sündima, kus kohalised olud
arvesse wõetud, nii et rahwamajanduse loom pinewus
rikutud ei saaks; 3) maakorraldus on ainult üks osa

maaküsimusest, sest waja on ka ära otjustada töö-maja-pidamiste korraldamine ja nende ühendamine ilmaturuga.

Liiga teisel ülewenemaalisel kongressil, mis jaanipäewa paiku Petrogradis peeti, selgus, et kõik edumeelsed maa-eeskavad üksteisele lähenevad, kus juures ka kõige iseloomulikum neist — s-r-ide oma — teadusliku arwustuse ees tegeliku politika tarbete järele hakkas paen-duma; nii näit. tunnistasid s-r-id wõõrandamise tasu tarwilikuks ja lahkusid mitmest maa-sotsialiserimise unis-tuslikest iseäraldusest.

Wene maauenduse wäljawaated.

Sedamööda kudas talurahwa liikumine kaswas ja maaküsimus revolutsiooni eesrinnale tõusis, lähenesit aegamööda kõigi eduliste woolude kawatfused narod-nikute omadele: nii kadettide riigimaa-tagawara, kui vähemlaste munitsipaliserimine on ainult teisendid maa sotsialiserimisele ja natsionaliserimisele. Revolutsiooni joo-wastuses näib talurahwa meeleolu koguni otjustawalt pahempoolsete narodnikute. — s-r-ide poole kaldumat. Seega ei ole weel öeldud, et talurahwas s-r maa-eeskawa omaks wõtab; siamaale on ainult kindel, et mõni üksik peajoon s-r eeskawas, mõni hiiidsõna Wene talu-mehele meeldib. Kuid mis tegelikku sifu talumees nen-desse hiiidsõnadesse paneb, kui ta parteide eeskawasid ja oma huwisid lähemalt hakkab seletama, ei wõi nii kergeste ette ütelda. S-r eeskawa on alles haritlaste teoriad ja nende ümbermuutmisel talurahwa tegelikkude huwide kehastuseks wõib suuri ootamatusi tulla. Ut-lesid ju 1905. a. Wene talumehed tihti s-r tegelastele: teie wõtke ainult maa mõisnikkudelt ära, küllap meie siis juba ise näeme, mis temaga peale hakata.

Kindlamine wõib ütelda, misfugused wõimalused Wene majanduse-elu maauendusele awab. Need wõi-malused on hästi mõõdukamad, kui wast talurahwale efimeses joowastuses näib.

Kõige pealt langeb kokku hüüdsõna „kogu maa kõige rahwale“. Sõguse maad saada tahavad j-r-id uueks kodaniku algõiguseks teha umbes nõnda, nagu Amerikas ja Australias homestead-seadus igaihele õiguse annab riigilt teatud tingimistel teatud suuruses maatiikki välja nõuda. Homestead'i eelduseks on wabad riigi maatagawarad. Wene talumees on ka harjunudki uskuma, et laial Wenemaal lõpmata maatagawarad olemas, kuid see on eksitus.

Määratumast Europa-Wenemaa kroonumaade tagawarast — 140 miljonist dessat. — on terwest 123 milj. dessat. wies kõige põhjapoolsemas kubermangus metsade, fundrate ja soode all — see on peaaegu sama palju nagu kõik talumaad kokku. Ülejäänud kroonumaadest on ka pool metsa all, nii et kõigest 10 miljoni dessat. põllutöö jaoks wõiks saada.

Õigi 8 miljonist dessat. udelide maast on põllutöö jaoks kõlbulikke umbes $3\frac{1}{2}$ milj. dessat. Kirikute ja kloostrite maast saaks 2 (milj. dessat., linnade ja asutuste maast $1\frac{1}{2}$ milj. dessat. Kokku ei saaks seega kroonu, udelide ja asutuste maadest rohkem kui 16—17 milj. dessatini.

Eraomanikkude maid, mis mitte talurahwa käes ei ole ja üle 15 dessat. ulatavad, on kokku 81 milj. dessat., sellest on põllumaad umbes pool — $40\frac{1}{2}$ milj. dessat. Järjekult, kui kõik need põllutööks kõlbulikud eraomanikkude, kroonu jne. maad kokku wõtta, saaksime $57\frac{1}{2}$ milj. dessatinilise maatagawara. Europa-Wenemaal on aga 18 miljoni taluperet, neist 3 miljoni hoopis maata ja $3\frac{1}{2}$ miljoni wähese maaga (kui 3 dessat.) Kogu maatagawara kulub ainult seks ära, et maata ja wähese maaga talud kuni 10 dessatini igaiüks saaksid. Teised talud ei saa midagi juurde. Maa andmisest igale soowijale ei wõi juttugi olla.

Siberi peale ei wõi ka enam palju lootusi panna, sest et seal paremad maad juba ära wõetud. Metsade laastamine põllu alla wõtab aega ja seks on maad juba

rahwa uuele juurdekaswule waja. Nii on kindel, et maad isegi kõigile talurahwale kuni töö-normini juurdeandmiseks ei jaktu.

Asja ei äntaks palju ka, kui kõik talumaad ühe-
tasandataks, nagu s-r-id seda soovitawad. Talumaade
läbistikutune suurus on mitmesugustes Europa-Wenemaa
osades küll väga kõikuv; Tuula kubermangus näit.
6 desjatini talu kohta, Orenburgi kasakatel aga 60
desjat., kuid väga suur kõikuvus on ka maa headuses
ja pealegi pole maa äravõtmine miljonitelt talupoega-
delt mitte nalja asi, — see võib weriseks kodusõjaks
ja korralageduseks muutuda, mis kogu põllumajan-
duse ära häwitaks. Palju kergem oleks juba maad,
mis üle töö-normi ulatavad, progressiivse maa-maksu
alla panna.

Wene maauendusel on aga veel raskemad üles-
anded. Majandusteadlaste väljarehkenduste järele peaks
Wene põllumajanduse wiljakus lähema 6 aastaga kahe-
kordsseks tõusma, kui Wenemaa ei taha oma sõjakulude
all nõrkeda. Siiski ei oleks Wenemaa veel Europa
põllutöö wiljakuseni jõudnud, kuid Wene talurahwa üle-
üldine kirjaoskamatus, Wenemaa kehvus nii rahalise
kui waimlise jõu poolest teewad selle tõusu väga ras-
keks; weel enam raskendab seda pettekujutus Wene talu-
rahwa ilmawaates, nagu oleks temal oma põllupida-
mist ainult laiendada, aga mitte süwendada tarwis.
Sääb see ilmawaade murdmata, siis jatkub nüüdsest maa
juurdeõikamisest ainult kõige lähemaks aastakümneks,
kus nappus jällegi kätte tuleb ja wiimane lugu esimesest
weel hullemaks saab, sest et siis enam midagi juurde
jagada ei ole.

Üleüldse on Wene maauendusele kõige juuremaks
hädahojuks Wene talupoja pimedus, tema ajast ja arust
läinud natural-majapidamise waated. Kui praegu pro-
wintsi talurahwa kongressidest lugeda, kus need waated
otsekohefelt, ilma haritlaste erakondlistesse wormeli-
tesse koolutamata awalikuks tulewad, siis selgub sealt
Wene talupoja majandusline ideal, mis sama kaugel on

kapitalismist, kui ka sotsialismist, kuid imelähedal isafade „wana hea aja“ majapidamisele: Tallumajapidamine on muust ilmast täitsa eraldatud; ta valmistab ise kõik, mis tal tarvis (natural-süsteem), ega lähe kogu muu ilm temale ka midagi korda, kui ta aga oma jao maad kätte on saanud. Põllutöö põhjalikumaks tegeemisest pole juttugi; kui juurdekasvavale tulevale soole maa napiks läheb, — eks siis laial Wenemaal, isearanis piirimaadel, ole maad veel küllalt, mida ühetasandaval alusel juurde jagada.

S-rid näevad mististe varsti, et raskeste on ekhinud, kui nende waadete põhjal lootsid oma maauuendusega põllutööd „kapitalismist välja tõsta“. Nõudmisest, et põllumees palgatööd ei tohiks tarvitada, hakkavad mõned s-r-id ise juba taganema*). Mingu hingemaade ühetasandamine kui kaugele tahes, ikka võib juhtumisi olla, kus perekond wäljst abi tarvitab.

Teine punkt, mis s-r-idel natural-majapidamisega kokkukõlas, on eramaaomanikkude maade tasuta wõõrandamine. Mõisnikul, kes oma enda tööga maad ei hari, wõetakse s-r-de nõudel maa käest ära ilma mingi tasuta, sest et tasu ju ainult töö eest õiglane on anda; maa pole aga mitte tööga loodud. Uga senist mõisnikku ei tehta seega ka mitte paadialuseks: temale antakse feltskondlist toetust, et ta uut ametit omale wõiks leida.

Natural-majapidamise waatekohast on see täitsa korras. Kuid põllutöös walitseb praegu kapitalistlik majapidamine, kus iga üksik majapidamine kredidi j. m. sidemetega kogu rahwamajanduse külge põimitud. Mõisfamaade tasuta wõõrandamine ei taba seal mitte mõisnikku üksi, waid wahest palju rohkem tema wõlauskujaid ja nende kaudu kogu riigi kredidi- ja raha-süsteemi. Wõõrandatavate maade wäärtus on Europa-Wenemaal 5 miljardi; neist on pool maa peal lasuwates wõlgades. On mõisaid, mis üle oma wäärtuse panditud. Tasuta wõõrandamine wõtab niisugustel mõisnikkudel ainult

*) Новоторжскій, Соціалізація землі, 1917.

nende wõlakoorma ja s-r-ide „seltshondlik toetus“ on neile weel pealekauba rõõmsaks üllatuseks, kuna laenuandjad, kelle pihta hoop õieti sattunud, kuiva suuga waa-tama jääwad.

Tasuta wõõrandamine tähendaks kõige pealt hüpo-tegi-paberite ja kogu põllutöö-kredidi häwitamist. Mit-me miljardi wäärt-paberite äkiline ots tooks ennenäge-mata prahwatused ja pankrotid Wene riigi kredidi-asjanduses, mis rahwamajanduse hoopis ära halvaks. Ja ometi tunnistawad juba s-r-de juhid ise (näit. Wihlja-jew), et maauuenduseks määratuid laenusid waja lä-heb. Peale selle kaotaks riik 1½ miljardi, mida talupojad, kes talur. panga kaudu maad ostnud, temale wõlgnewad, sest ega tasuta wõõrandamise korral nendegi juud sarwest pole. On seepärast täitsa loomulik, et tasuta wõõrandamist s-d enamlasted nõuawad, need meie revolutsiooni blankistid*), kelle püüdeks on rahwahulkasid meeleheit-likku seisukorda ajada, et ta lootusetu sotsiaalse rewo-lutsiooni katsete peale läheks. S-rid ei taha tasuta wõõ-randamisega niisugust õnneküti politikat ajada; neil on ta lihtsalt järeldus natural-majapidamise waadetest.

On weel üks küsimus, mis Wene maauuenduse wäga keeruliseks teeb: kuhu areneb Wene küllakogukond? Paljud arwawad, et küllakogukond Wenemaal maa eraoman-duse ärakaotamist ja maa natsionaliserimist kergemaks teeb, kui see mujal wõimalik: Wenemaa saaks lihtsalt üheks suureks küllakogukonnaks. Wene talurahwa ilma-waade toob aga siin ootamata takistusi. Wene talu-mees on kohe nõus, et maa-eramaandus tuleks ära kaotada, aga selle all ei mõtle ta midagi muud, kui et kõik mõisamaad tulewad ära wõtta ja küllakogukondadele anda. Küllakogukonna maa ei ole aga tema arwates su-gugi mitte riigi, waid küllakogukonna enda maa-andus. Sellele wastawad ka s-r-ide maasotsiali-

**) Blanqui — maru-sotsialist; torwaldas Prantsuse 1848. a. revolutsionis wandeseltsa ajutise walitsuse ja asutawa kogu wastu ja prowotseris seega wastu-revolutsiooni wälja.

jerimise kawatšised. S-r-üd ei mõtle maa fotsialiserimise all mitte maa üleandmist riigi kätte; nad on otse selle vastu; nende arvates on talurahvale kasulik, kui maa mitte riigi, vaid „rahwa üleüldiseks omanduseks“ loetakse. Mispärast kindla ja selge mõiste asemele „riigi omandus“ nii ebamäärane pannakse? S-r-de kirjan- duses walitseb selle kohta tumedus. Leidub ainult tä- hendusi, mis mõtet aimata lasewad. Nii on tähendus- rikas s-r-üde nõue, et maa töö-normi juuruses täitsa ilma maksuta tarwitusele peaks antama; ainult selle maa eest, mis üle töö-normi ulatab, peaks renti mak- setama.

Maa-natsjonaliserimise mõte on, et terve maa waher- rent peab riigile minema. Kui aga suurem osa nat- sjonaliseritud maast täitsa ilma maksuta tarwitusel, mis maa natsjonaliserimine see siis weel on? S-r-üd ütlewad, et nad maa natsjonaliserimise aadet parandada taha- wad. Siete rikuvad nad just seda. Ja see rikku- mine tuleb jällegi Wene talurahwa waadetest. Maa fotsialiserimine ähwardab lihtsalt selleks kujuneda, et kogu maa küllakogukondade pärisomandu- seks läheb, kes seda pärisomandust kõige suurema wisa- dusega... riigi ja üleüldise vastu saawad kaitsma. Küllakogukonna maaomandusest on aga üksainus samm isikliku eraomanduseni, mis hiljem paratamatalt astu- takse, kui selgub, et ühetasandawa kogukonnaga seot- tud ajutine maapidamis-wiis kõrgemat põllukulturat ta- histab.

Kõige selle juures tuleb meeles pidada, et Wene- maale maaküsimus eluküsimuseks on. Wene tööstus on alati sellepärast wirelenud, et ta wäliste turgude wõitmiseks hiljaks jäänud, sifemine turg aga tema üle- walpidamiseks liig kehwa oli. Sõjast ja rewolutsionist kahekordestelt laastatud, wõib Wene tööstus lähemas tule- wikus ainult kõige suuremat kitsikust oodata, niipea kui piirid wõõra tööstuse saadustele awatakse. Wõi- malik, et see kitsikus ka maauuendust tähtselt saab takistama, kui tööta linnatöölise hulga maa üle uju-

tades jagatava maa normid viimase piirini alla suru-
wad. Sest maauuenduse wili — rahwa jõukuse tõus
— saab ka kõige paremal juhtumisel alles mõne aja ta-
gant awalduma, kui esimesed katsumise-ajad juba möö-
das. Esimene omasarnane hiigla-uuendus terwes maa-
ilma ajaloos, nõuab Wene maa-uuendus kogu rahwa
riiklise geniuse warustamist. Selle kohaselt aga jaawad
ka tema tagajärjed kogu Wenemaa ühiskondlise, majan-
duslise ja poliitilise tulewiku määrama: kas Wenemaa
tulewikus waba demokratiana õitsema lööb, wõi hak-
kab endist wiisi wägivallawalitsuse all wirelema, tõuseb
ta suureks kulturariigiks, wõi jääb seniseks Europa erne-
hirmutiseks, see oleneb kõik maauuendusest.

Maaküsimus Cestis.

Salurahwa wabastamine

sündis Cestis palju raskematel tingimistel kui Wene-
maal, sest siin ei olnud mööduandjaks niiwõrd riikli-
sed huwid, kui mõisniku majandusline kasu. Kapi-
talismuse hoogne edenemine ulatas nimelt Baltimaale
palju warem ja laiemal määral, kui laialdasele Wene
lagendikule; pealegi walmistas kõrgem kultura temale
siin siigivamat pinda.

Pärast pikka suikumist suure Põhja sõja järele
tõi XVIII aastasaja lõpul wiinapõletamine Balti mõis-
jatesse elu ja liikumist. Mõisnik hakkas ruttu raha
otstma ja põllumaid laiendama, — oli ju Balti wilja-
piiritus Petrogradis kõige paremas kuulsuses. Balti
mõisate wäärtus kõikus piirituse hinnaga rööbasjoones,
kuni Wene piiritus pealinna turul Balti omale wõist-
lejaks tuli ja meie mõisnikku jälle sundis wiljakaswata-
mist laiendama. Neis oludes oli mõisnik wäga tundlik

oma majanduslise tegevusvabaduse kitsenduste vastu ja viimast just tähendasid need wana Rootsi laadi talurahwa kaitse=seadused, mida a. 1804 walitsuse peale= surumisel läbi wiidi. See oli aeg, kus „loodusliku õiguse“ õpetus pärisorjuse ärakaotamisest ja majandus= liseft wabaduseft inimesesoo ärapäästmist ootas. Piike= mal järeelkaalumisel walis Balti aadel kahest kurjast wähe= ma: talurahwakaitse asemel anti talurahwale waba= dus nii ihu kui maa poolest, Eestimaal a. 1816 ja Liivi= maal a. 1819.

„Tõlise inimluse ja tarkuse meistritöö!“ hõiskas selle puhul „loodusliku õiguse“ doktrinär G. Merkel. Tegelikult elu tundjad hindasid aga asja teisiti. Maa= marschal Fr. Löwis of Menar arwas, et „talupojad waewalt midagi muud rohkem saawad, kui waba ini= mese nime“ ja et „uus tee talurahwale wast liig kare wõib paista“.

Wabas lepingus ei olnud talumehel enam mingit kaitset. Teoorjust wõis soowi mööda ikka pinewamaks teha, sedamööda nagu üleilmse tolle aja mõisa maa= pidamine pinewamaks (intensiivsemaks) muutus. Wilja= piiritus ei andnud enam endist kasu; selle asemele tuli peenwilla lammaste kaswatus; nende toiduks hakati rohkem kartulit, ristikkeina jne. pidama.

Tülpinud, tuimast teoorjast ei saanud siiski head töömeest, ehk küll kubja kepp ja torupilli muusika teda kordamööda wirgutasid; nii wilets nagu tööline ise, oli ka tema töowärk. Mõisa sõnikumeol wõis ainult 20 puuda wankrile laduda ja siiski tuli terve tee äär tagawararattaid walmis panna.

Teopäewad ei olnud enam üga nõudlikud, nagu pärisorjuse ajal; neid wõis nii korraldada, nagu mõisa tarwis. „Waba“ rendileping oli wõimalikult lühikese= ajaline, mis talumehe seisukorra hoopis kindlusetaks te= gi ja ainult üksikutele nutikamatele wahel juhust andis linaga maid kurnates ja järjest uutele kohtadele rännates raha koguma hakata. Alles hiljem kui mõis märkas, et teda sel kombel üle lüüakse, hakati pikema aja rendi,

isegi põlise rendi heaks kihutust tegema. Üleüldine talu-
rahwa käekäik langes aga järjest allapoole kuni 1841.
aasta näljani ja talurahwa rahutusteni.

„Sinnuwabaduses“ muutus kogu talurahwas juu-
reks rändajate parveks, kellel kufagil kindlat peatust
ei olnud, kes ennast enam maa külge ei tahtnud kôita,
waid selles weel oma ainukest õigust nägi, et teda wägise
kohale jääma ei wõidud sundida. Riiteltkonnas al-
gas wäikearwuline wabameelsem wool wõitlust uue maa-
uenduse heaks. Woolu juht Hamilkar parun Fôlker-
sahm jutustab sellest:*)

„Minu päralt oli Ruen-Großshofi mõis (Kuramaal),
mida ma ise walitsesin. Mul oli küllalt põhjusti oma
isiklise kasu eest hoolitseda, mis mulle soowitawaks tegi
mõisa külge wõimalikult rohkem maad liita ja mõisa
majapidamist suurendada. Seepärast otsustasin ma ühe
oma talu-rentnikule üles öelda. Walitseja juhtus hai-
ge olema ja ma pidin ise üles ütleva minema. Seks
läksin ma ühel ilusal kewadeõhtul talusse. Oli üks
esimestest soojadest õhtutest ja kui ma orgu pöörasin,
kus mu ohwer elas, langesid sinna päikese wiimised
kullakiired. Beremees ehitas uut maja; naise ja laste
keskel seisis ta waikeses rõõmus katusel, et kohaliku
kombe järele seda krantsiga ehtida ja „Isja meie“ ära
lugeda. Ta ei aimanudki, et sada jammu temast eemal
mees seisis, kes temale ütleva tuli: „Sinu tööwaewa
wili on seaduse järel minu päralt. Minu õiguse põh-
jal näitan ma sulle ust, et sinu maja enda kätte wõtta.
Käi minema“. Mis ma neil filmapilkudel tundsin, ei
wõi ma kirjeldada. Kogu meie ühiskondliste korralduste
häbi lasus tinaraskusega mu õladele; ma pöörasin ho-
buse tagasi ja sõitsin tasa koju. Ma töötasin, et see
muutuma peab, et see lubamata on, kui mina ja minu
kaaswennad wõõra töö wilja järel kätt sirutawad, et
ma enne rahule ei jää, kuni krants kohaliku talumehe

*) Balt. Monatschrift, XVII 1868.

katusel seaduse nimeliste kallaletungimiste eest kaitsitud saab".

„Punaste“ aadelimeeste võitluses „mustade“ vastu tuli esimestele riigivalitsus appi, keda talurahva rahu- tused ja nälg erutasid. Suurde tuli majandusline tarvi- dus: ikka rohkem läksid mõisad rahalise (kapitalistlike) majapidamise peale üle. Kartulikasvatuse töi uue hoo wiinapõletamisesse, seda odavamaks tehes. Majapida- mise laiendamiseks otsiti uusi raha-allikaid, seda enam et mõisad juba suurtesse wõlgadesse olid jäänud. Seks kawatses parun Hamilkar Fölkersahm Saksamaa ees- kujul Rentenbank'i kaudu talumaa müüki korraldada, kus walitsus abi oleks andnud, aga selle eest ka maa- hinna ülemäär kindlaks oleks määratud. Kuid maa- müük ei pidanud funduslik olema, vastuoksa Saksa- maa eeskujule, ja see wõttis Balti Rentenbank'il aluse. Aadeli kredit-kassa, kes algusest saadik talumaade müü- gi vastu seisis, õonistas Rentenbanki aluseid, kuni see kokku langes. Tagurliemate parunite arwamine oli nimelt, et „parem mingu kogu meie aadeli korporat- sion hukka, ennem kui ühtegi talupoega maaomanikuks saada lasta“. Nii jutlustas tagurlaste juht parun Ernst v. Nolcken a. 1857 oma broschüüris „Rusland hat allein noch die Wahl!“ („Wenemaal on ainukesel weel walik“ — s. i. pärisorjust edasi lasta kesta).

Walitsuse pealekäimisel wiidi XIX aastajaja kes- kel siiski teine uuendus läbi — teoorjuse asemele seati raharent, kohtasid hakati päriseks müüma, kuid jällegi waba kokkuleppimise järel ja rüütelkonna kredit-kassa abiga. Seal juures teostati ka uuendus, mis mujal talurahva wabastamisega ühes tehtud: talumaa lahuta- ti mõisamaast „punase joonega“; talumaad, mis selle punase kaitsejoonega peakaartidel ümbritsetud, ei wõi- nud mõisaomanik mõisamaade külge wõtta; enne seda aga lõigati nagu mujalgi talurahva wabastamisel jün- dinud, umbes $\frac{1}{5}$ senisest talumaast otsekohe mõisamaa külge — n. n. kwoote wõi kuuendikumaa, mis, nagu

feletati, mõisatöölaliste kindlustamiseks pidi minema. Dige põhjus oli aga, nagu mujalgi, mõisnikute kurtus, et kui talumeestele liig palju maad anda, — kes siis mõisatööliseks tuleb ja kust siis mõisa majapidamise laiendamiseks maad saab?

Talumaajäi „maksualuseks“, tema peale laoti kõik sugu avalikud kohustused ja orjused (teedetegemise, postimoona jne.), kuna mõisamaid selle vastu eesõigustega õnnistati (jahi, kalapüügi, laatadepidamise jne.). Talumaad lõigati enamaste ikka halvematele kohtadele; hinnatud olid nad maksude võtmiseks aga võrdlemisi kõrgemalt kui mõisamaad. Paiguti oli ka hoopis seadusevastaselt talumaad mõisa külge liidetud ja neile koormaid peale pandud, nagu Manasseini rewiderimisel hiljem selgus.

Talumaade päriseks ostmine algas üksikutele juhtumistele juba 20-ndal aastal ja tõusis kõige kõrgemale tipule 70-ndate aastate esimesel poolel, kus desjatini hind juba 60—70 rbl. vahel kõikus. Wenemaal ei tõusnud aga veel 1891. a. talurahva panga kaudu ostetud desjatini hind üle 39 rbl. Baltimaa hinnad olid seega Wene omadest ligi pool kõrgemad, — waba ostulepingu otskohene tagajärg. Maahinna tõusmisele aitas tähtselt kaasa ka aadeli laenukasja politika, kes just seks otstarbeks maa-laenumäära viimase piirini kõrgemale püüdis tõsta, et talumehe maa ostmisele awatleda. 1905. aastani oli Liivimaa 90% talumaadest juba wäljaostetud. Gestimaal umbes $\frac{3}{4}$. Et aga päriseks ostmine tihti talumehe viimase jõu kaalu peale pani, näitab määratu talude arv, kes ostuwõlgade pärast alataha haamri alla langewad. 1895. aasta jooksul oli näit. Liivimaa ligi 1500 talu haamri alla kuulutatud.

Braegused olud.

Põllumajapidamise viimase aastakümne algupoolel (kubermangud wana jaotuse järele):

	Gestimaal:	Liivimaaal:
Nadelimõis.	502	729
Kirikum.	50	106
Talustd	16104	31858
Põllumajanduslist maad oli desšatinides:		
Nadelimõis.	1338954	2060825
Kirikum.	6664	49665
Linnam.	13670	54151
Kroonum.	2781	284085
Talumaid	412478	1489803
Reskmiselt tuleb iga majapidamise peale maad desš.:		
Nadelim.	2667	2826
Kirikum.	133	468
Talum.	25	46

Gestimaal neljas kreisis on umbes $\frac{2}{3}$ maast aadelimõisade käes, Liivimaaal üle poole ($\frac{3}{5}$). 1915. aastaks oli Gestimaal mõisate käes 1.102.000 desš., väikeomannikkude käes 656.000 desš. Kõik majapidamise üksused on Liivimaaal Gestimaal omadest suuremad, iseäranis aga talud ja kirikumõisad.

1916. a. põllumajanduslise lugemise järele oli

G e s t i m a a l:

Majapidamisi	arv	elanikka	külwipinda desšat.
alla 100 desšat.	36.166	201.908	158.972
üle 100 desšat.	649	56.470	90.342

L i i v i m a a l:

alla 100 desšat.	68.411	504.151	640.294
üle 100 desšat.	1.873	101.578	160.450

Iga majapidamise kohta tuli läbistikku:

G e s t i m a a l:

	elanikka	külwipinda desšat.
alla 100 desš.	5	9
üle 100 desš.	87	139

L i i v i m a a l:

alla 100 desš.	6	4
üle 100 desš.	54	85

Kuna Gestimaal peale rüütlimõisade maewalt sadakond teist majapidamist leidub, mis üle 100 desšatini

ulatavad, tõuseb Liivimaal viimaste arv üle tuhande. Need on Liivimaa suurtalud, „hallid parunid“.

Meie mõisad püüdsid küll võimalikult palju maad omale „punase joone“ jesse ahmida, aga sedagi mis seal olemas, pole nad ise majandusliselt jõudnud ära kasutada. Talurahvale müüdi ja renditi maid mitte ainult talu-, vaid ka mõisamaa piiridest. Bodisco järele oli näit. Gestimaal 1899. aastaks mõisamaast üle 24.500 desjatini 1239 tükkis välja müüdnud, keskmiselt 80 rbl. desjatin.

Sellesama Bodisco järele oli siis Gestimaal talusid:

	arv	maad kokku	desjat. keskmiselt
päriskohti	11.851	391.019	32
raharendil	14.118	379.105	26
teorendil	5.862	278.329	13

Ule poole taludest olid veel väljaoftmata, suur osa neist — kõige pisemad — koguni wana aja teorendil.

1897. a. rahwalugemise järele oli Gestimaal 55 ja Liivimaal 51 protf. kõigist meesterahwastest põllutöös tegew — mõlemad seisid seega põllutöö ja tööstusliste kubermangude wahel peal (E.-Wenemaa kubermangudes kõikus see protf. 20—89 wahel). Kui aga tööliste ja teenijate protf. kõigi iseseiswate (oma kulul elawate) elanikkude kohta wõtta, siis seisab Baltimaa Wene kõige suurema tööstuse kubermangudega ühes reas: Gestimaal oli see protf. 42, Liivimaal 41, Kuramaal koguni 51, Peterburi kub. 44, Moskwa kub. 54. See proletariatsiooni kõrge määr tunnistab meie kapitalistlist arenemist. Kuna Wenemaal kaugelt suurem hulk põlluharijaid oma ette peremehed, on meil enamus palgatööliste käes.

Meie põllutööliste-klass on juba kaugelt pärispõlwe ja teoorjuse ajast pärit, kus talumees sunnitud oli mõisaorjuse ja teopäewade täitmiseks sulaseid pidama. Hiljem, kui maa- ja rendihindade tõus uue talupidamise asutamist raskemaks tegi ja põllutöö pinewamaks läks, tõusis põllutööliste arv ikka suuremaks, kuni pakkumine enam nõudmiseni ulatada ei suutnud. Rentnikud, pooletera-

mehed, kandimehed jne. veel kokkuarvatud, teeb maata meeste arv meil $\frac{3}{4}$ kõigest maarahwa arvust.

Meie põllumajandus kannab täieste kapitalistlikku iseloomu ja nii on ka tema peahädad needdsamad, mis Lääne-Europas: põllutöö kitsikus ja põllutööliste puudus.

Baltimaa wilja tähtsamaks väljeweokohaks oli wasta Saksamaa. Kui seal kõrged kaitsetollid wõõrale wiljale ette pandi, oli eestkätt meie maa wili, kes selle all kannatas. Aga idast tuli veel teine häda. Et oma wilja wäljawedu õhutada, pandi Wenemaa raudteedel, mis Balti sadamate poole tulewad, wilja jaoks n. n. differentiaal-tarifid maksuma: Sise-Wenemaa wili tuleb selle tõttu alandatud weohindadega Balti linnadesse ja wõistleb siin kohaliku wiljaga.

Need kaks põhjust tegid meil põllutöö kriiitse ütlemata terawaks ja sundisid terawiljakaswatuselt karjakaswatusse ja teiste põllutöö eriharude peale üle minema, „põllutööd põhjalikumaks tegema.“

Kuid põhjalikum põllutöö tarwitab rohkem töökäsi ja nende poolest läks maal lugu seda kitsamaks, mida rohkem läheduses tööstuslinnad kaswasid.

Mõisad.

Mahajäänud ühiskondlaste olude tõttu mõisid Balti mõisad kaua õige primitiivse tööwiisi juurde jääda. Wilja lõigati jirbiga, sest et tööliised, kelle palk pooleldi rahas, pooleldi moonas, masinatest odawamad tulid. Laksid ajad halwemaks, siis tehti wõlgasid. Oli kredit juba ära tarwitatud, siis ei aidanud muud kui põllutöö põhjalikumaks tegemise juurde pöörata. Hakati tõu- karjakaswatusst ja piimaasjandust suurendama, mis seda tarwikumaks sai, et Ida-Wene wiljapiiritus Balti kartulipiirituse tööstust rõhuma kippus. Berlini prof. Ne-reboe süstemi järele seati Tallinnas, Tartus ja Mitawis põllutöö kesknõukogud sisse, kes oma liikmeks astunud mõisades kogu majapidamise üle arwet peawad ja eriteadlaste abil parandusi juhivad ja rentabiliteti tõsta

püüavad. Kuid parandusi võib kavatseda, aga kudas neid läbi viia? Üks kohaliku suurpõllupidamise parematest tundjatest, Emil von Wolf, arwab, et põllu-kultura põhjalikumaks tegemine üleüldse võimalik ei olla, krundil, mille üle peremehe film ei ulata walwama. Tema wäljaarwamise järele oleks meie oludes ratsionalmajapidamise ülem juurus kõigest 150 wakamaad (50 desj.) küündi, jama palju heinamaad ja 40—50 wakamaad head metsa*). See on waewalt pool praegusest rüütlimõisa jeaduslikust alamäärast (300 desj.).

1912. a. septembri algul awaldas Balti aadeli-joost majandusteadlane —y— „St. Petersburg. Ztg.“-is kirjatüki: „Sure ja suurmaapidamine“, kus kauge-
male arenenud Preisimaa kogemusele toetades meie suurpõllupidamise seisukorda walgustatakse.

„See on wana waielus majandusteadlaste wahel, kas kontsentrerimise (koondumise) põhjusemõte ka põllumajanduses maksab wõi mitte. Nähtawaste langeb ülekaal aegamööda nende poole, kes selle küsimuse peale eitades wastawad. Tuleb koguni tundmus, et asi juba wastupidi on hakanud minema, et mitte wärke, waid suurpõllupidamine surma poole sammub. See on muidugi edenemisekäik, mis mitte täna-homme lõpule ei jõua, waid weel aastasadaksid saab kestma. Aga ta on tõeste juba alanud ja ei lase ennast peatada.

„Need pole sugugi sotsialismuse jüngrid, kes nii arwavad. Palju enam on nad suurpõllupidamise soojad sõbrad, kes suurpõllupidamist tähtsaks rahwamajanduse ja politika teguriks peawad. Ja tihti on nende seas mehi, kes ise tegelikud suurpõllumehed on. Just Ida-Saksamaa suurpõllumeestelt, keda tugew klassitunne ühendab, kuuldub pigem tihti arwamisi, et kõik kaitsetollid ja põllutöö põhjalikumaks tegemise katsed seda wäljasuremist ainult edasi wenitada suudawad, aga mitte takistada. Ja Baltimaalgi hakkawad just tõsisemad

*) Balt. Wochenschrift 1910, nr. 7—8

suurpõllumehed murega jeda tulewiku wõimalust järele koaluma."

—η— arvates on häda põhjuseks rahwa waba liikumise wõimalus ja sellest järgnew põllutööliste puudus. „Suurpõllupidamine on ainult siis kindel, kui ümbruses küllalt tööd on. Niipea kui töölisi enam ette ei löö, ei ole tal enam elujõudu. Seepärast on maarahwa maa külge köitmine just eeltingimiseks majanduslisele korrale, kus suurmaapidamine walitses ja sellele korrale pandi kirwes juure külge, kui rahwa waba liikumine wälja kuulutati...

„Kõige kangem oli wäljarändamine muidugi seal, kus liihikeste nägemisega majandusepolitika talukohtasid hakkas häwitama. Aga mujalgi polnud lugu parem. Talumehe poeg ei lähe mõisast tööd otsima. On isa talu küllalt suur, siis jääb ta sinna; muudki aga rändab ta niijama linna, nagu maata töölinegi. Hingelised põhjuste o' selged: parema läbisaamise lootus, iseseiswuse tung, lõbuhimu.

Abinõusid selle vastu ei ole kuskilt näha. Preisi-maal katjuti isearanis asumise-komisjon neid otsida. Tema ostab ka päris sakslaste käest rüütlimõisad (asutatud on ta poolokate maade uelsostmiseks ja Saksa talupoegade kätte edasimüümiseks) ja jaotab neid rendikohtadeks. Aga tööliste puudust ei kaota seegi: kõige paremal korral teewad perepojad isa koha peal tööd, üldise püüawad nad aga wälja rännata. Suurpõllupidamine ei wõi nende peale loota.

Mõjuwam on teine katse, mida mitmed Ida-Saksa maa suurpõllumeestest teinud: nad asutawad rendikohti, kus talumehed renti päewadega tasuwad. Tihti on see õnnestanud. Igalpool ei wõi aga jeda katset teha, sest rendikohtade asutamine nõuab kapitali ja teatud maa-pinna eeltingimisi: sealt peab põldu, heinamaad jne. saama. Teiseks ei taha talumees niisugustel päewilisekohtadel ilma teatud iseseiswuseta kaua püsida. Ra see katse ei otfusta küsimust.

Sääwad üle ainult rändajad suwetöölised, keda ma-

janduslifelst mahajäänud nurkadeft tuuakse. Teatavaste ajab kogu Ida-Saksamaa Poola ja Wene töölistega läbi. Mis halbtused sellega ühes käiwad, on niifama tuttam. Igatahes on see ajutine nähtus, jefst pika peale kaowad needki põllutöölifed linna, kui juba mitte waremalt Wenemaa ja Aultria oma piirid kinni ei pane. . .

Mis tuleb hädaohu wastu ette wõtta? Seni ei ole ühtegi mõjuwat abinõu leitud. Nagu näha, pole edene-nemifekäigul peatufst: üks ofa mõifafid läheb juba nüüd inimefte kätte, kes õigufepärast mitte fuurpõllumehed pole, waid linnakapitalifid. Need foowiwad ainult, et neil mõis oleks; palju see fifse toob, pole neife tähtis. See nähtus edeneb Ida-Preisimaal rutem kui arwatakse. Brandenburis on juba praegu iga kolmas mõis mõne Berliini pangaperemehe omandus, Pommernis niifama. Selle kõrwal läheb rüütlimõifade tiikeldamine ikka kiiremaks ja laialdasemaks. Kõik wiljakandja maa läheb talumeefte kätte, mõifa keskkoht ühes fuure pargiga jääb wanale omanikule, kes feega enam fuurpõllumees et ole. Ifeenefst mõista jõuab see tiikeldamine warsti ka pangaperemeefte mõifadeni. . .

Süüda-Wenemaal ei ole küfimus weel nii põnew. Seal on küll fuurpõllupidamine lonkamas, talurahwa põllupank otab ja tiikeldab teda, aga kui sunnabinõufid ei tule, töotawad majanduslifel olud talle weel pikka iga. . . Tefiti on lugu Baltimaal. Siinfed olud on mitmetpidi Saksamaa omade farnafed. Ja kui fiin talumeeftel maad ka tarwilifel mõõdul olemas, läheb töö-uftepuudus patguti ofte ähwardawaks. Ka fiin räägi-takse ikka rohkem rändajateft fuurpõllumeefteft, ka fiin tehakse katfeid töörendiga ja mõifamaadega. Ja fiin ja seal peab nii mõntigi fuurpõllumees õhates tunnistama, et tööuftepuudufe pärast raske on oma wäljafid nii hästi harida, nagu see üleaedfete talumeefte juures näha."

—n— kiri pidi wäga rõhuwalt fuurmaapidajate peale mõjuma. Warsti felleffamas feptembris ja famas lehes ilmuf tema peale julgufstaw wastukaja: „Fuurpõllupidamine elab!" Adeli mees G. v. S. Tartufst kir-

jutas seal, et Baltimaal tõeste juurmaapidamise tükeldamine lahtl on, kuid sellele võidakse vastu astuda, kui põllupidamises juurmaapidamine ja suurtööstus ühes funniktakse astuma. Igatahes on suurpõllupidamine Baltimaal veel nii kasulik, et teda maaomanikud suuremalt jaolt ise ajavad, kuigi mõeldav on — ja Lääne-Europas on sarnane juurpõllupidamine tõeste olemas — et maa suur-, kesk-, või väikerentnikkude kätte antakse ja juurmaapidamisel ikkagi tema ühiselulik tähtsus, seega ka riikliselt maksivaks tunnustatud olemise õigus alale jääb. Ka võivat tehnikalt veel palju oodata.

Lõpumärkuses tähendas —η— et G. v. S. vastus ainult meeoleolu tõstmiseks olla kirjutatud, ja ettetoodud tõendusil määrata ei suutvat. Suurmaapidamine minevat paratamatalt oma surmale vastu; kergemeelne olla tehnika imedest tema päästmist oodata.

Nii arvavad meie juurmaapidamise üle mehed, kes ise temale lähedal seisavad.

Talud.

Meie elujõulise talu alamsuurus kõigub tema feadusliku alamäärana — 10 desjatini — lähedal, ennem sellest kõrgemal; seega peab meie talu fise-Benemaa omast hea tükk suurem olema, mis muudugi maa wiljakuse vahedest tuleb. Koht, mis 10 desjatini juba alla-poolle, ei taha harijat enam elatada. Tihti on niisugused kohad jega-rendil („kandikohad“) ja kui nad ka ära ostetud, on jõukus neis haruldane asi juba sellepärast, et niisugused väikesed krundid enamaste viletsa maa peale loigati. Ainult harukordadel saavad nad jõukale jalale, kui neil ühel ehk teisel viisil korda on läinud oma põllukulturat siuwendada. Nii näit. oli kuue Baltimaa talu feas, kes oma eeskujuliku sisseseade eest 1913. a. Romanowi auhinnaid said, üks 5¹/₂ desjat. suurune, kus pea sissetuleku allikaks 1¹/₂ desjatini aeda, mis aastast ligi 2500 rbl. andis.

Weel vähemaid majapidamisi — n. n. popsiikohte ei või öiete enam põllumajapidamisteks lugeda, sest nende

ülesandeks on eluasemeks olla oma pidajale, kelle peateenistus teisel.

Balti kulturalise talu suurusest võib 1913. a. aruhindadega kroonitud kuue talu järele otsustada. Peale eelnimetatud väikekoha oli kaks talu 26—28 desjat. kaks 42—43 desjat. ja üks 55 desjat. suur. Huvitav, et suurematest taludest, ehk näb küll jõukamate omannikkude käes, ükski eeskujulik ei leitud olemat. Enamaste on kaks põhjust, mis niisuguses suurtaalus eeskujulikku majapidamist takistavad. Esiteks järjest kasvav põllutööliste puudus. Siin kannatavad suurtaalud sedajama häda mis mõisadki, wahest weel teravamal kujul, sest mõisa tarvitati töölisti naisemehi, kes rohkem paigal püüwad, kuna taludes lühikeste-nägeline majapidamine ikka enam wallalisi teenijaid nõudma hakkas, seega põllutöolist lahiseks tuisulimaks muutes, keda tuul enne rahule ei jäta, kui selle linna pühib. Teiseks takistuseks on — tarwiduste wähesus, kultura puudus. Suurtaalu annab lihtsate tarwiduste jaoks küllalt, — mis jaoks teda weel parandada. Seesugust „halli parunit“ põllutöö põhjalikuks tegemine ei huvita. Omas kultura tarwiduste puuduses on ta weel suureline pealegi: „mina põllutöö-kirjandust ei loe, mina loen raha; lugegu see põllutöölehta, kellel raha ei ole!“ Sel kombel ähwardavad just paljud neist taludest oma raha koti otsas ära kopitada, kes ärkamise ajal esimestena „jalad alla“ said.

Rudas meie talupidaja ennaft põllumeestestseftide, kõikfugu kooperatiiv- ja laenu-ühifuste abil wiimasel ajal üles rebima hakkas, on üleüldiselt teada. Rahjuks puudub meil weel ligikaudnegi statistika talupidamise seisukorra üle. Minuke katse sellel alal — Dr. Eizenschmidt'i „Wäikepõllupidamine Tartumaal“ jätab just sisfetoowuse (rentabiliteedi) küsimused kõige tumedamaks. Tema üleüldine otsus on, et talupidamise tasuwust õige madalaks tuleb pidada (lhk. 123 j. t.): „Üksikutel aastatel jääb rohkem järele, teistel tuleb puudu, nii et suurema hulga aastate sisfetulekud ja wäljaminekud keskmisel arwul

tasakaalus on. Seisukord on juba hea, kui selle juures jada wõi teine rubla aasta kohta sularahana järele jääb. Harilikult ei ole niisugust ülejääki mitte ja oldakse juba rahul, kui talupidaja oma perekonna ülespidamiseks tarwilikud kujud ilma liiga suure pigistusega on teha wõinud. Mitmes talus hoitakse ainult sel teel iga-aastaseid wajakuid ära, et talupidaja ja tema perekond oma kulusid nii wäheseks kokku pigistab, et küsima peab, kudas selle juures weel elada wõib. Sääb aga ainult kaks teed üle: wähesega läbi ajada, ehk talu haamri alla minna lasta. Wäikepõllupidamise tasuwus on kõnesolewas maakonnas ja küll ka Eesti üleüldse praegu weel nii madal, et see terwe maa ja rahwa kulturalist ja majanduslist edene- mist kamitjas peab"...

Rahjuks puudub Eizenschmidtil selle madala tasu- wuse lähem analüüs, aga juba pealiskaudnegi pilk mõne tema näituse üle seletab kohe, kuhu lõwioja talude sisse- tulekust läheb: talu aastane sissetulek 565 rbl., maksud ja % % 170 rbl.; talu aastane wäljaminek 3255 rbl., % % 435 rbl., wäljaminek 5000 rbl., maksud ja % % 1200 bl. Ei ole ime, et oksjoni haamer kui Damoklese mõõk nii jägedaste Eesti talu kohal ähwardab.

Eesti maaküsimus ja poliitikawoolud.

Saksa aialhoidja sed

arwawad, et meie maa-olud üleüldiselt täitsa rahulolda- wad on: waba kapitalistlik maapidamine on põllukulturat lubanud kõrgemale tõusta, kui kusagil Wenemaal; talu- peremehed on jõukal järjel, ka rentnikkude ja põllutööliste seisukord pole laita*). On siin mõni parandus ometi tarwilik, siis wõib seda ilma mingi erakorralise abita läbi wiia. Kui Stolöpin oma maa-uenduist hakkas teostama, soowitati temale Baltimaad otse eeskujuks, mis poole Wenemaa peaks püüdma. 1905. a. tekkinud Balti konstitutsiooni-erakond („nella“) löi sedamööda ka

*) А. Тобинъ: Агр. строй материк. ч. Лифл. губ. 1906.

oma maa=eeskawa. Seal taheti talumaade müümist seega kergendada, et kroonu selle alla odawat laenu annaks ja koguni ühe osa ostuhinnast oma peale võtaks, nagu ta Wene talurahwale ühe osa maa ostuhinnast kinkis. Maahindade korraldajaks oleksid wahekohtud. Sunniwõõrandamisest ei wõi juttu olla, sest see on wägiwald. Mõisamaad jääksid täitsa puutumata, sest „ainult suuropõllupidamine wõib eeskujulikult metsa harida, kõige uuemat põllutöö tehnikat tarvitada, põllutöölistele tööd anda, wiljatagawarasisid kitsikuse ajaks koguda ja omawalitsuse jaoks iseseiswaid mehi anda, kes ilma tajuta au pärast töötawad. Suurmaapidamise wähenemine... oleks rahwamajanduse seisukohast isearanis weel see pärast kahjulik, et meie talurahwas weel selle waimlise, majanduslise ja poliitilise edenemiseni pole jõudnud, nagu talurahwas lääne=Europas ja isearanis Daanis*)."

Et mõisad ega talud pärandamisel liig wäikesteks tükkideks ei pudeneks, tuleks kumbagile oma seadusline suuruse alammäär jätta, kuid maast, mis alammäärast üle jääb, wõib ka tillukesti popsi kohte asutada ja müüa. Uhes kohuste ja orjuste ühetasase ärajaotamisega mõisa ja talumaade peale tuleks ka „punare joon" ja kõik määrused ära kaotada, mis mõisa-, kroote (kuuendiku) ja talumaade wahel wahet teewad ja nende waba tarwitamist takistawad.

Uigu juurde lisatud, et „nella" just Balti edumeelsete sakslaste waateid esitas. Lagurliisem ollus, „wana=baltlased" urisid nendegi parandusekeste üle ja niipea kui rahutud ajad möödas, oskasid kohe ülemal pool mõjuda, et kõik wana müüsi jääks.

Eesti rahmusline wool wõttis algusest saadik oma piüdesihiks Eesti päristalu. „Päristalud, ütles C. K. Jakobson, on kulbnaelad, millega Eesti rahwas oma maapinna külge kinnitatakse." Ja hiljem ütles Grenzstein, oma seisukohta seletades:

*) А. Тобинъ: Агр. положеніе Лифл. губ. въ освѣщ. Земцевѣ. Рига. 1909. 167, 93.

„Siida hüppab sees, kui selle peale mõtleme, et tuhandatel meie suguvendadel omad päristalud käes on. Need on nende kuningriigid, kindlamad kui Bulgaria troon ja Bulgaria riik.“ (Olewik 17. jaan. 1894.).

„Eesti rahwa 9 soowist“, mida 1881. juunis Jakobson, Köhler, Weske j. t. Aleksander III-le ette kandsid, oli kolm esimest maa-küsimusele pühendatud: „1) oleks soowida, et mõisnikud sunnitud saaksid talumaad riigivalitsuse taksi järele talurahwale müüma, 2) kõik talumaad kontrahtid peaksid riigivalitsuse poolt läbiwaadeta ja kus tarwis õiendatama. (Mõne talukoha peale kirjutatakse mõisamaa maksusi, ehk mõisnik jätab enesele weel mõned omanduse õigused, nii et ühel kohal kaks omanikku on. Mõne kohal pannakse otse teoorjus peale), 3) kroonu ja maa maksud ja orjused ühtewiisi nii mõisa, kui talumaa peale jaotada... mõisa eesõigused ära kaotada“... (Sakala, 15. aug. 1881.).

Kõik need soowid käiwad taluperemeeste kohta. Kuid taluomanikkude kõrwale tekkis ka teine maarahwa kiht, kellel oma maid ei olnud: popsid, wabadikud, kandimehed, saunamehed jne.

20. webruaril 1882 kirjutab üks pops Suure-Saanist „Sakalas“:

„Tihhti ja tihhti olen mina teie lehest lugenud, et talupoegade elu kergitud ja parandud saab. See rõõmusitas mind ka, aga kui ma saunamehe seisuse peale mõtlen, millede seas mina ise ka olen, siis tuleb küll mitu kord wesi silma. Siis ohkan: millal tuleb see aeg, kus ka meie elu parandatakse! Talupojad on küll orjapõlwest lahti, aga saunameeste orjapõli läheb aeg ajalt raskemaks. Saunameeste käes on küll kõik alamad põllutükid ja liiwakingud, aga nende eest maksetakse suurt renti ja tehakse palju päiwi peremehele. Mida halwemad ajad peremehel, seda enam pitsitab ta ka oma saunamehi, sest siin ei määra seadus mingisugust piiri ära.“

„Sakala“ ei tea omalt poolt sinna muud nõu anda, kui wäikekohtade asutamist. Nooruses raha korjanud maata inimest ei lase seadus isegi wakamaad wõi kahte osta,

et omale kindlamat asupaika saada. „Seepärast oleks soovitav seadus, et iga 10 taalri talumaast nii ja nii palju wakamaid ise-kohtadeks luba oleks päriks müüa. Seesugune wäikeste kohtade müümine oleks ka meie peremeestele abiks, kes niisid raske wõlakoorma all ägawad ja kellel mitmed maalapid eemal mingisugust kasu ei wõi tuua, kuna nad, kui neid mõni pops omale päriks kohaks ära ostaks, pea õitsewaks eluasemeks ümber muudetak. Nagu meie maa olek praegu on, ei saa me küll mitte tõsi nõu leidma, omast waehest olekust wälja peafeda, kui seesuguste wäikeste kohtade asutamise seadusega.“

Kui wiimaks senator Manassein Balti olusid rewiderima tuli, wõis talurahwas temale oma soowid ja hädad ette kanda. „Palugem rendi ja kohtade ostmise kergitamist ja popside elu üle nõupidamist, fillutamist ja postimakside ja moona wedamise paremat ärajagamist,“ nõnda õpetas Hermann „Eesti Postimees“ 20. apr. 1882. Manassein korjas tõeste rikkalikku materjali Balti eluolu puuduste üle; muu seas tulid awalikuks paljud seadusewastalised talumaade ärawõtmised, talurahwa wiletjus rendi ja wõlakoorma all jne. Aga ootused, et rewiderimisele uuendused rahwa põlwe kergendamiseks järgnewad, ei läinud täide. Walitus tarwitas rewiderimise materjali ainult Balti Saksa rahwuslise politika asemele wenestuse politika läbiwiimiseks, talurahwa hädad olid tal sealjuures paljaks demagogia (rahwameelituse) sõnakõlksuks. Nii pidi Eesti rahwusline wool pettunult ainult omaabi, põllutöö tõstmise, kodukäsitöö ja muude jarnaste koduste abinõude juurde jääma.

Alles a. 1905 tõi wõimaluse uueste awarama politika-eeskawaga ules astuda. Rahwuslise woolust sai eduerakond, kes esmalt Wene kadettide maa-eeskawa omaks wõttis, kuid hiljem sellest lahku löi, kui aru sai, et kadettide riigi maa-tagawara kawatsused ja waenulikkus maa-erandumise wastu temale liig pahempoolne on. Nagu Saksa „nellalgi“, oli eduerakonna maa-eeskawas mõisamaad täitja puutumataks jäetud. Ainult

kroonumaad tuleksid väikepõllupidamiseks ära jaotada ja „selle eest tuleb riigi abil töötada, et suurpõllupidamine väikemaapidamise kulul ei kasvaks ja väikemaapidamist kunstlike abinõude varal ei rõhuks. Talusid ei tohi kokku osta ega mõisate külge liita, kwoote ja talumaid vahetuse teel mõisa külge ajada, mittepõlluharijate liigist isikud ei tohi talusid osta ine.“ „Nellaga“ ühesugused olid ka nõudmised, et maast, mis talul üle seadusliku alammäära, pisemaid vabadikukohti võiks ajutada ja et kroonu talumaade ostu ja ostu-wõlgade tasumise juures appi tuleks. Lahkumine „nellaga“ tuleb alles nõudmises, mis juba Jakobsoni ajal üles seatud, nimelt, et seni müümata talu-, kwoote ja kirikumaad fonduslikule müügile peavad tulema.

Radikalse woolu arvustus sundis eduerakonda juba 1906.—7. a. maaeraomanduse põhjusemõttelt taganema; maa-uenduse aluseks tunnistati kitsendatud eraomanduse kõrval ka põline rent. Pärast revolutsiooni tekkis eduerakonna asemel E. demokraatlik erakond; selle eeskavast on juba kitsendatudki eraomandus ära kadunud: „Autonomsel Eestil on õigus maad õiglase tasu eest eraomandusest võõrandada, et oma rahvuslikku moatagavara luua, millest maad seadusliku tasu eest töönormi piirides põlise rendi alusel nendele tarvitada antakse, kes teda ise harivad, oma eluaseme alla võtavad, ehk rahvamajanduslikult tähtsate ettevõtete elulekutsumiseks kasutavad“ (§ 16).

See eduerakonna uue arenemiseaste näis mõnele tema ringkonnast liig „käremeelne“ olevat ja weidi hiljem tekkis mõne agronomi (S. Hünerjoni, J. Grünbergi j. t.) eestvõtel Eesti Maa-rahwa Liit, kes mingisuguse poliitilise parteina E. Dem. erakonna paremal tiival oma iseseisva poliitilise eeskava kokku seadis. Maa-eeskavas seisab temal, peale kitsendatud eraomanduse ja põlise rendi riigi maa-tagavarast ka „eraomanikkude maade otseteel väljarentimise kindla õiglase rendi aramääramisega“. Mis alusel seda renti „õiglaselt“ määrata, ei ole öeldud.

Bäristalude omanikkudel peab õigus antama popsi-kohte asutada. „Talud, mida omanik korralikult pidada ei suuda või ei taha, lähewad kas wõõrandamise alla, ehk pannakse omanikule maa kuritarwitamise eest trahwimaks peale.“ Maade kokkuostmine suuremal määral, kui perekond harida jõuab, keelatakse ära. Maaga sahkerdamisele tehakse tõkkeid.

Rahwuskogus tähendas üks maaliidu esitaja, et neid uudisafunikka üsna wähe saada olema, kellele maad wõõrandada oleks waja. Maaliidu eeskawa järel otjustades ei saa neid tõeste kuigi palju olla, sest et seal maasaamine praegusega wõrreldes nii weidi on kergendatud.

R a d i k a l n e w o o l

läks juba enne 1905. a. rahwuswabameelsest lahku. Kui a. 1902 põllutöö-asjade nõupidamised kokku kutsuti, seadsid Tallinnas radikalid maaolude tõstmise eeltingimiseks poliitilised uuendused üles, kuna Tartus rahwuswabameelsed põllutöö-tehniliste ja omaabi kawatjustega leppisid. Lähem seisukoht maaküsimuses wõeti I ja II riigivolikogude aegus. Runa eduerakond wäikemaapidamise laiendamist ainult eraomanduse alusel nõudis, kaalusid radikalid („käremeeljed“) põlise rendi poole. Wiimaste häälekandja — Tallinna „Sõnumed“, seletas laiemalt H. George, W. R. Wallace ja L. Tolstoi maa natsionaliserimise aateid (A. Lam, 30. mai 1906), näitas, et nemad mitte wäljajaimemise renti ei mõtle sisse seada, waid pikaaaja, põlist, pärandatamat renti. Maaostmine ilma rahata olla kahtlane, rentimine aga kergem (6. juuni 1906). „Kui põllumees ära näeks, et praegune rent koguni tekne asil on, kui põline rent, siis jätaksid paljud ilma pikema jututa maa pärisomanduse mõtte maha... Põlisel rendil on pea kõik head küljed, mis eraomandusel, teiselt poolt puuduwad aga temal kõik eraomanduse suured halbtused. Maaeraomandus tähendab igawest ja pääsemata wõlgade sees siplemist; põline rent aga kergendab märksalt põllumehe rasket sei-

fukorda." (N. S. 23. juuni 1906). Ka „mitte=maapidajate seisukohast on kasulikum, kui maapidajate õigused väga laialised ei ole. Teisest küljest ei tohi aga need õigused ka mitte põllutöö edenemisele takistust teha. Õigused, mis riigi poolt maapidajatele maa kohta antakse, ei tohi mitte väiksemad ega suuremad olla, kui just põllutöö edenemiseks tarvilik." Seepärast on kõlbmatad niihästi lühikesteaja rent, kui ka kitsendamata eraomandus. Jääb üle, kas pikaaja= ehk põline rent, või kitsendatud eraomandus. „Peaõigus, mida kitsendatud eraomandus annab ning põline rent mitte ei anna, on see, et maapidaja rendimaksudest mitte wabaks ei saa, kuna ta aga küll ostuprotsentidest wabaks saab, kui ostuhind makstud. Et aga nimetatud õigus põllutöö edenemiseks tingimata tarvilik oleks, seda ei hakka wististe küll keegi tõendama. Rõik teised õigused, mida kitsendatud eraomandus võiks anda, põline rent aga mitte, on põllutöö edenemisel weel vähem tarvilikud... Sellest järeldame, et põllutöö edenemiseks põllupidajatele juuremaid õigusi tarwis ei ole anda, kui pikaaja= ehk põlise rendi läbi neile osaks saab... Rendile anda võib riik maad palju kergematel tingimistel, kui pärisomanduseks. Pärisomanduseks andmisest oleks seepärast airalt rikkamatel rahwa hulgalst kasu, kuna rendile andmisest suurel waejemal rahwakihil kasu oleks." (S. Jaakson, 25. juuli 1906).

Radikalide seisukohta maaküsimuses põhjendab lähemalt R. Pätts oma raamatus „Maaküsimus" (Tall. 1907). Mufeks meie maauendusele wõtab ta Lue Meremaa agrarpoliitika — maa olgu rahwa päralst. Rahwa maatagawerasse tulewad wõtta kirikute, maapäewade või landrati kollegiumide ja linnade mõisad, metsad ja kõik seni harimata maa, suuremad järwed, jõed ja merekaudad ja sunniwiihilise wõõrandamise teel neile mõisamaadest tarwidust mööda liisa. Wäljaostetud talud tulewad alale jätta, kuid nende müügi korral omawalitfufusele eelostu õigus anda. Riigi maa ei oleks mitte enam liht kaubaks, mis kapitali ülemwõimu all seisab

ja väikepõllumeest välja kurnab. Maaomandusele tuleb seltskondlik laad anda; seks peab maa ainult põlisele rendile välja antama, kusjuures krundi kõrgem määr seaduseandliselt kindlaks tuleb teha. Väljarenditavate maatükkide alusjuuruseks olla töö-norm liig ebamäärane; soovitavam olla tarbe-norm, sest halvem maa nõuab rohkem tööd, aga annab vähem sisse. Normiks et tuleks meil mitte üksiku inimese, vaid keskmise perekonna tarvidus võtta.

Wahekorid põlise rentniku, olgu üksiktalupidaja või kooperatiivi ja riigi vahel, ei tuleks mitte awaliku õiguse alusele seada, nagu Wene tööerakond seda kawatseb, vaid eraõiguse alusele, nagu meil ka ülepea eraõigus põllumajanduses pea täielikule võidule on pääsenud. „Tööerakonna kawatstuste järele peab juba praeguse kapitalistilise majanduskorra maksmuse ajal üleüldsus põllumehe üle täieliku võimu saama.“ „Oleks veel seegi kindel, et walitsus täielikult demokraatilisele alusele on seatud, kuid ka see on veel magus unistus! Pealegi ei pea unustama, et isegi sotsialistid ainult sel puhul üleüldsuse kätte majanduslise keskjuhatuse tahtsid anda, kui juba terve tööstus kõige laiemas mõttes ühistööstuseks muutunud... Meie arvates leiab Wene tööerakonna agrar-programmi iseäraldus kõige paremat seletust Wene küllakogukonna ühismaapidamisest... Kui Wene talurahwa juures riigi maatagawara kohta niisugune kord maksma oleks pandud, nagu tööerakond nõuab, siis ei oleks ta oma peajoonetes nende kohta mitte koguni uus nähtus, kuigi see küsimus ikkagi lahti jääks, kas ta ka eluwõimuline oleks... Tööerakonna nõudmisi ei võid muidu teoks teha, kui jäetagu kogukondline ühismajapidamine alles... Nii nõuab tööerakond, et igakord kui maapidamise olud muutuvad, sellega ka ühes maa-osade töö-norm muutuma peaks; üksiku majapidamise maad peaks võima iga filmapilk walitsuse ühekülgsel soowil tükkeldada. Niisugune maa jagamine on aga ainult seal võimalik, kus rahwas küllades koos elab ja kus jellepärast suuri raskusi ei tärka

üksikute ojasid vahetada. Meie põlluharimise aluseks on üksikult seisvad talud ja see teeb tegelikult võimataks meil tööerakonna nõudmist eesmärgiks võtta... Maatagamara asutamiseega ühes ka niisuguse wahekorra loomine, mis maaharija üleüldise meelewalla alla suruks, ei leiaks meie rahwa seas mitte poolehoidjaid, ega oleks ka milgi wiisil tarwilik." (lk. 130, 131). Seepärast kaldub R. Püts enam pahempooliste kadettide riigi maa-tagamara kawatsuse poole, ainult selle muudatusega, et iga rahwas ise oma maad korraldaks. Üleüldise on kodumaa agrar-politika ainult autonomia juures võimalik.

Omawalitsuse kätte peab ka maa-laenu korraldus minema; tema peab fiske seadma progressiwse maamaksu, maksuta põllutööhariiduse, põllumajanduslised nõukogud; ühistegewust tuleb toetada ja põllutöölistele kõik wabrikutööliste õigused anda.

13. apr. 1907 andis Eestimaa talurahwa saadik adm. T. Jürine II riigivolikoguse seadusekawatsuse maauuenduse kohta Eestimaa kubermangus, mis ligikaudu kadettide II riigivolikogus arwaldatud põhjusmõtetele rajatud.

Jürine wõtab suurmaapidamise ülemääraks 300 desjatini — Jense seadusliku riiutlimõisade alamäär. Eestimaa mõisade 1.160.000 desjatiniist jääks seega nende kätte kõigest 165.000 desj.; kogu muu osa läheks sunnita wõõrandamise teel omawalitsusele, kes maad wäikepõllumeestele ja põllutöö-kooperatiwidele põlisele rendile annab, 12—60 desjatini pere kohta. Põline rent seisab kohaliku sead. III kõite §§ 4134, 4135 ja 4142 alusel: rendiõigust wõib rentnik ära müüa, kinkida, pärandada, obligatsioonidega koormata jne.

Mõisamaad wõõrandatakse 9 aasta jooksul, iga 3 aastaga $\frac{1}{3}$; see aeg wõib mõisnik weel oma maid ka waba kokkuleppimise järel wäikemaapidajatele päriks müüa. Tasu kui ka põline rent arwatakse maa puhtast fissetulekust, mis 18 wimase aasta kohta järekatjutud ja maasigiwuse määrani alandatud. Wõõrandamise tasu

kapitaliseritakse 4% maa fisjetulekuft; $\frac{1}{5}$ tasust maksab omawalitsus kohe wälja, $\frac{4}{5}$ — 20 aasta jooksul. Eestimene 5 aasta jooksul peab rentnik kohta peal $\frac{1}{10}$ aastase rendimaksu wäärtuses parandusi tegema; selle aja jooksul võib rendisuurust weel ümber hinnata, pärast jääb ta muutmataks. Maauuendust toimetawad omawalitsuse agrar-komisjonid, kuhu kuuluvad suurmaapidajate, päristaluomanikkude, rentnikute ja walitsuse esitajad ja omawalitsuse agronom. Päristalud jääwad senisesse seisukorda. Kroonu ja rüütelkonna mõisad wõetakse omawalitsusele ilma tasuta.

Radikal-sotsialistiline wool

toetab ennist Cestis ühest poolt Saksa s.d. remissionistide, teiselt poolt Wene mõõdukate narodnikute õpetuste. Pealahkumine radikalise woofuga seisab selles, et r-s. wool põlist renti mitte erawaid awaliku õiguse alusele seab. Zuba kitsendatud eraomanduseski ei käi maa enam sõna tõsisel mõttes waba lepingu alla. Rahwa maatagawara, mis põlisele rendile antakse, kriib seda vähem waba lepingu alla; tema tarwitamiswiisi määrab üldine kaju; tema rent tuleb maa ärateenimata wäärtusest ja kannab enam awaliku maksu, kui eraõiguse kohustuse laadi. Arwamine, nagu oleks see ainult Wene küllakogukonna juures kohane, ei leia kinnitust maa-natsionaliserimise liikumise ajaloost. H. George maa-rent on otse awalik maks — single tax, ehk küll Ameerikas küllakogukonda ei tunta.

Uuel Meremaal oli maauuendajate piiid renti awaliku õiguse alusele seada; ainult alalhoidlaste wastu-seismisel tuli kompromissi peale minna: rent eraõiguse alusele jätta, aga temale täienduseks awalik maa-maks fiske seada.

Selle woolu nõuetest edaspidi pikemalt. Cestis seisawad tema põhjusemõtete alusel kaks rühma: Cesti tööerakond (radikal-sotsialistid) ja Petrogradis Cesti waba-riiklisest liidust tekkinud Wene rahwa-sotsialistliku tööerakonna osakond.

Eraomandus või põline rent?

Radikalide põlise rendi kavatsuste ja iseäranis L. Jürise seaduse eelnõu tekitas ajakirjanduses suure vaialuse põlise rendi ja eraomanduse poolehoidjate vahel. Eduerakoina esitajad seletasid riigivolikogus, et Eesti talurahvas olla individualistid ja nõuda maad ainult eraomanduseks. Selle vastu hakkasid Tallinna radikalid vaidlema; vaidluse edaspidises käigus pidid eraomanduse kaitsjad järele andma, kui selgus, et nende arusaamine põlisest rendist täitsa wildak oli.

„Kui Eesti põlluharijad lihtsateks rentnikkudeks surutakse, siis ei ole meie põlluharijal rahwal võimalust ega himu maad tarvilikult parandada ja majapidamist väsimata waewa waral järjest tõsta, ühtlasi aga ka oma järe tulewat põlwe hariduses ja õppuses edasi viia... Waja kõige pealt teadmist, et pind mitte käest ära ei lähe; edasi waja laenu teha. See ongi rendi põhjusemõtte kukerpalli wiinud.“ („Postimees“, 7. mail 1907).

Rähtawaste on kõik need paugud harilikku ajutise rendi vastu sihitud ja lähewad seepärast põlisest rendist mööda. Niisama asjatundmatad olid ka mõne eraomandust kaitsja ettekujutused maa natsionaliserimisest, millega näit. „Postimees“ 18. mail 1907 L. Jürise projekti täielikult sarnastas:

„Maa natsionaliserimise mõtte maksmapanek tähendab sotsialdemokratia põhjusemõtete teokstegemist maa asjus: üksikutele ei tohi omanduseõigust maa kohta olla; maa on riigi ehk rahwa päralt — üksikud wõiwad teda ainult ajutiselt oma elupäewad tarwitada. Kõik maa-ramise õigused, maa edasiandmine teisele, laenudega kooramine jne. puuduwad tarwitajal. Maad wõib esiotsa üksikutele inimestele tarwitada anda, maakorraldamise mõte aga käib selle peale, et maad kogukond, riik, ühiskond üleüldisel jõul, üleüldiseks otstarbeks harib — täiesti sotsialdemokratiline tulewikuriik!“

Nende mõtete autoril näib täitsa teadmata olewat, et tähtsamad maa natsionaliserimise aate õhutajad — S. George just sotsialismi wastane oli ja et Saksa

bodenformerid ennast fotsialismi ja kapitalismi lepitajateks peamad.

Kui need eksitused äraseletatud, pidi „Postimees“ tunnistama, et temagi täit kitsendamata eraomandust põllutöös otstarbekohaseks ei loe, aga et tema arvates põlise rendi kõrval süiski ka kitsendatud eraomandus lubatud peaks olema (25. mai ja 1. juuni 1907).

Nagu viimasel ajal näha, ei või veelgi mõni põlise rendi vastane agrar-politika kaabitsatõdede tundmisega kiidelda. Rahwuskogus 4. juulil s. a. tähendas E. Maaliidu esitaja M. Riirats, põline rent awaliku õiguse alusel olla ju sama hull nagu praegunegi rent: on rentnik oma maad parandanud, süis pannakse talle renti juurde. Parema olla juba niisuguse paendurva rendi asemel sissetulekumaks.

M. Riirats ei näi aimawat, et maa-rent ärateenimata ja ärateenitud osast koos seisab ja et praegune rent neid mõlemaid osasid maaomanikule riisub, kuna maaharijal midagi jelle vastu ei võiks olla, kui põline rent temalt ainult seda võtab, mis mitte tema tööga pole tehtud. Niisama ei näe M. Riirats, et väikepõllumehete sissetulekumaks palju kahjulikum on, kui põline rent: põllumees, kes oma kohta hoolega parandanud, peab sissetulekumaksu rohkem maksma, kuna põline rent temal endiseks jääks. Selle vastu aga nõudsid U. Meremaal põlise rendi asemele sissetulekumaksu just suurmaapidajad — maaga angeldajad, kelle maad harimata olekus hindade tõusmist ootasid.

Sotsialdemokraadid

seisawad meil, nagu Wenemaalgi, täielikult Marxi õpetuse alusel, et väikepõllupidamisel mingit tulewikku ei ole; seepärast on nende seisukord maaküsimuses veel piinlikum kui Wene omadel, sest kuna Wene s=bid, kes revolutsiooni käigust väikepõllupidajale vastu tulema sunnitud, sarnast „pattu“ enestel vähemalt seega wabandada võivad, et Wene põllutöös muidu „kulturaline kapitalism“ walitsema ei saa, on meie maa-olud kapi-

talistlikes arenemises juba õige kaugele jõudnud, $\frac{3}{4}$ talu-
rahvast on juba proletariseritud, nii et s=d-il peale mõne
pärisorjuse jätiise ärakaotamise midagi soowida ei jääks.

Esimene raamat meie maajolude üle marxistlikest
seisukohast oli H. Pöögelmani „Majandusteadlikud
kirjad põllumeestele“ (Tall. 1905). Raamatus tun-
takse väikepõllupidamise poolehoidjatest ainult Hannes
Gebhardi instruktor A. Johanson'i ümberjutustuse järele.
Nende wastu näidata püüdes, et praegune suurpõllupida-
mine väikepõllupidamisest palju elujõulisem, toob H.
Pöögelman tõendusit isegi kaugest minewikust ja tule-
wikust: Ta kirjeldab Prantsuse talupoegade wiletsust enne
suurt revolutsiooni, XVIII aastasaja lõpul, sellest järele-
dades: „Sa niisuguse seisukorraga tahetakse meile sele-
tama ja tõendama tulla, et väikepõllupidamine elujõu-
lisem olla, kui suurpõllupidamine“ (lk. 10). „Ei ole
väikepõllumees weelgi häwinenud, siis sae ta wiimase
hoobi elektrijõu ja wäljaraudteede käest, kui need põllu-
töös tarwitusele tulewad (lk. 81). Riidetud Daanimaa
wedawat piimasaadusi wälja mitte oma küllusest, waid
oma hädast. Pöögelman hoiatab terawiljakaswatuselt
karjakaswatusete üleminemast, aga ka terawiljakaswa-
tusest ei looda ta head. „Meie praegune majandusline
kitfikus ei ole mitte ajutine, waid kestew, pikaline,
mille lõppu waewalt näha on; ja wäga wõimalik et
meiegi niisuguse saaduse osaks langeme, nagu Inglismaa,
kus maahinnad langema ja maaomanikkude kasu wajuma
on hakanud (lk. 57). Ajutist abi olla ainult meie põllu-
töö industrialiserimise läbi loota, wabrikute asutamise
läbi, mis meie põllutöö saadusi ümber töötaksid. Nii
jõuab Pöögelman Daanimaad hurjutades lõpuks ikkagi
Daani süstemi juurde wälja, sest Daani ühistegewusel
on just üheks tähtsamaks ülesandeks põllumajanduse in-
dustrialiserimine.

Raamatus on weel mõnda imelikku asja, näit. se-
letatakse (lk. 19), et Saksa ja Inglise maanatsionalis-
seerijad — suurkaapidajad olla. See on sama hea,
nagu ütelda, et sotsialdemokraadid — suurkapitalistid on.

W. Bucki „Rahvas ja maa“ on huvitav näitus käärimisest, mida Marxi õpetus meie oludes tekitanud. Buck kirjeldab soojalt ja asjatundlikult meie maaolusid, tunnistab meie kahehobusetalu täitsa elujõuliseks, näitab palju puudusi kätte, mida parandada waja, nähtawa sümpatiaga kirjeldab Uue Meremaa maa-uudusi. Siin räägib temas tegelik maaelu. Aga seal samas tuleb teoria ja wõtab kõik lootused: wäikepõllupidamisel pole mingit pääsmist! Ja seda kibedamine neab ta praegust kapitalistlist ilma, seda roosilisemat troosti otsib tulevase ilma—sotsialismuse ettekuulutustest.

Teoria on raamatu nõrgem külge. Asju liiaks lihtsustades, nagu meie margistid kahjuks tihti teewad, ajab ta kõik ühte patta: nii sotsialdemokrat-revisionisti Davidi ja sotsialwabameelse prof. Tshuprowi, kes wäikepõllupidamist talumehe enese tööks ja tarwiduseks soowitawad, kui eduerakonna ja mõisnikkude püüded popsi-kohte asutada, et põllutöölisi saada. Kõik nad on ühtewiisi „kodanlased“ ja „walitsew klass“, kes wäikepõllupidamist seks toetawad, „et oleks põllutöölisi“ (lhk. 116). Buck wahetab seega töö-majapidamise asemel popsi-majapidamise, mis teatavaste oma harijale tööd ei suuda anda (lhk. 82, 91, 114), materdab popsi-majapidamist töö-majapidamise pähe, leiab, et popsi-kohtad igal pool langemas ja seega on tema arvates ka surma-otsus wäikepõllupidamise kohta antud. See mõistete segu riisub miidugi tema järeldustelt igasuguse wäärtuse.

Ufeloomulik on weel W. Bucki waen põllumajanduslise ühistegewuse wastu, mis ka lääne margistidel omal ajal hambawaluks oli. Sellest ühistegewusest tulla kasu üksikutele — „rahwamajandust ta ei tõsta“ (lhk. 23). Ühistegewus rööwida talumehelt iseseiswuse. Itaalia ja Daani „ühistegewuse armust peremees“ ei saa instruktori juhatusi mitte sel tunnil, kui ta tahab, ta ei wõi niipalju lehma pidada kui ta tahab, waid niipalju kui ühisus käsib; weel enam: ühisuse eeskirjade järele tarwitab ta masinaid, külib kunstfõnnikut, künnab, seemendab“.... (lhk. 115).

Sarnased kaebtused on loomulikud mõne wana korra „juurika“ poolt. Kudas võib nende peale sotzialist tulla, kes ometi töötaja iseseiswuse häwitamisega palju kaugemale tahaks minna? Wastus on selles, et mõned „rewolutsionilised“ sotzialistid wõõrastades iga ühistöö korraldusi wastu wõtsid, kui see mitte oodatud prahwatuse, waid rahuliku edenemise teel tuli.

Eesti s.-demokratia maaeeskawa lõi läbi 1905. a. 27.—29. nov. Tartu aula koosoleku resolutsionides, mis oma iseloomu poolest eduerakonna põhjusedele õige lähedal: talu- ja kwoote-~~maade~~ funduslik müük eraomanduseks, mõisamaade puutumatus, ainult kroonu, kirku ja rüütelkonna mõisad tuleksid wõõrandamiseks; rendikohtade sepingud wähemalt 12 aasta peale, orjuse, eesõiguste ja seisusliste kitsenduste ärakaotamine, kõigi seaduste ärakaotamine, mis talurahwast ei lasse oma maaga soowimööda talitada jne. Üleüldiselt tähendas see Wene s.-d. „prieska“de eeskawa Eesti oludesse ülewiimist mõne kentsaka järjekindlusetusega; nii näit. pidi kwootemaa tasuta wõõrandatama, talumaa aga wälja ostetama. Ka hiljemgi, kui Wene s.-demokratid juba munitšipaliseringimiseni olid jõudnud, seletasid meie s.-demokratid, et „agrarküsimuse peapunkt ei seisa praegu mitte maaomanduse wiisis, waid rohkearwuliste pärispõlwe jäätiste ärakaotamises“ („Homnik“ 23. jaan. 1907, „Põline rent ja meie politikameeste wäikekoodanikud unistused“). Kas põline rent wõi eraomandus — see olla hoopis kõrwaline ja tähtsuseta küsimus.

Rewolutsioni ajal lõi meie s.-dem. kahte waenulikkude leeri — äärmised enamlased („Kiire mehed“) ja ja mõõdukamad wähemlased (E. s.-d. ühendus).

Huwitaw, et meie enamlasedki alguses õige mõõdukaid ja mõistlikke mõtteid awaldasid. „Mis teeb talurahwas?“ küsib „Kiires“ nr. 6, 28. märtsil W. B. „Ta teeb ainult seda, mida ta oskab ja milleks teda häda sunnib... Kui walitsus tarwilikka korraldusi ei tee, siis lähed küllarahwas ja wõtub mõisa aidast leiba kui ka seemet; hakkab ka põlluriistu ja hobuseid konfiskerima,

peale selle igäüks oma heaksarvamise järele maatuikka omandama... Sa kuhu viivad meid sihukefed segadused, on ju väga selge. Suba 1915.—16. a. kahanes küllwipind $\frac{1}{5}$ kuni $\frac{1}{4}$ wörd. Kui nüüd küla saatuse hoolde jäetakse, siis wõib ta ehk 1917. a. 50 prots. wörd kahaneda. Nii oleks meil tulewal aastal tõsise näljaga tegemist. Sa see muretseks mustasajaliste kihutustele hea pinna. „Näete, seda on rewolutsion, seda on mäsajad korda saatnud!“

Warsti siindis aga „Kiire“ kurjis põhjalik pööre, mis seda mõistatuslikum, et toimetus seksfamaks jäi. Nähtawaste löi meestel rewolutsioniline, uim ikka rohkem pähe ja pühkis nende tõeksarvamised (kellel neid ülepea oli) kui kuiwanud puulehed anarhismi piiridele. „Rewolutsioniline kaitsejõda“, mida warem tarwilikuks loeti, tunnistati siis „proletariadi äraandmiseks“, ja maa rahwa segadustele, mille eest enne hoiatati, hakati hooгу takka andma. Maa omawoliline wiibimata ärawõtmine jäi eeskawa peapunktiks ja „Kiir“ tõlkimisekontoriks Lenini „Pravdale“, selle ringkirjasid enda kirjaoskamatustega omapärajemaks tehes.

Kirjatiikis „Maa rahwa kätte“ hurjutab K. Maatamees („Kiir“, 9. mai) sotj.=rewolutsionärisid, et need Wene talurahwast otsekohe sotzialismi juurde üle wiia loodawad. „Ka Wene talupojale ei saa kunstlikult sotzialismi ette kirjutada“. „Kiir“ ise ei tee aga kõiges kirjatiikis muud, kui soowitab otsekohe palju täielikummat sotzialismi maksma panna kui s.=rewolutsionäridel küllakogukonnas mõeldud: seal jääwad majapidamised iga talumehel omaette, „Kiir“ aga soowitab tungiwalt, et talurahwas mõisamaad omawoliliselt ära wõttes seal tingimata ühismajapidamise korraldaks. Isegi wäiketalu-meestele soowitatakse „ühine põlluharimine sisse seada“... „See tuleb paratamata, sest ükski wäikepõllumees ei taha kaua oma maalapi peal orjata, kui endine mõisamoona kas 8 tundi päewas tööd teeb ja siis waba kodanikuna ajalehte lugeda, koosolekutel käia, oma perekonna keskel wiibida wõib“ (31. mai). Rõnekoosolekul pritsi-

majas seletas „Kiire“ toimetaja J. Umwelt, et nemad mõisamaid ainult suurmaapidamisteks jätta tahavad: kui ühismajapidamisi seal sisse seada ei peaks õnnestama, siis tuleks mõisad omavalitsuste kätte anda ja mõisatöölised „riigimoonakateks“ teha. Mõisamaid isiklisteks väikemajapidamisteks jaotada oleks lubamata. Ja „Kiir“ kirub „arusaamata“ põllutöölisi, kelle seas „maajagamine omajagu poolehoidjaid leiab“ (31. mai).

Ruust tulewad sarnasel lool „Kiire“ etteheited s.-revolutsionäridele? Lihtsast kirjaoskamatusest. Marxistid, kes põllupidamise kapitalistlikku arenemist ootavad, on s.-revolutsionäridele küll kunstlikku hüpet sotsialismisse ette heitnud, „Kiir“ on selle kõminat kusagilt kuulnud ja kordab arusaamataalt järele, ilma tähele panemata, et ise juba palju suuremaid kukerkutisid teeb.

Alepea on enamlaste eeskawas kõige revolutsionistsem nende kirjaoskamatus (või spekulerimine kirjaoskamatus peale): „Maa on ühiskonna omandus ja jääb endistele väikerentnikkudele maksuta tarvitada“ (31. mai). Kui juba maksuta, — mis ühiskonna omandus see siis veel on?

Suunitaw on, mispärast „Kiir“ maaküsimuse otsustamist asutawale kogule ei taha jätta: „Asutaw kogu ei harutagi harilikult niisuguseid asju. Asutawa kogu ülesanne on riigi walitsemisekorda kindlaks määrata“ (19. mai).

Wiibimata ja tasuta ära võtta ei tuleks mitte ainult mõisad, waid ka „kõik need talukohad, kus üle paarikümne dessatini põldu on“ (31. mai). Kui öeldakse, et sarnane omawoli maal ennenägemata korratuksi, werist kodusõda, majandusliste jõudude hävitamist ja nälga tooks, toonitab „Kiir“, et tema omawolisi maadewõtmisi nimelt „korraldatult ja asjatundjate juhatusel“ teha soowitab, nii et põllutöö sigiwus aina kaswaks. Muidugi on niisugused seletused alaealistele või nende arustele. Omawoli ja korraldus on asjad, mis üksteise wastu käiwad. Wenemaal käiwad omawolilistel maadewõtmistel küllad teine teise wastu sõnni-

kuharkidega sõjas. Kui täie aruga mehed neid plaanide õhutamiseks, siis pole seal asi mitte mõttes eneses, vaid tagamõtetes. Nagu mõnes teises enamlaste plaanis, on meil siin tegemist revolutsioonilise jesuitismiga: maal järgaduste õhutamisega tahetakse maarahvast teovõimetuks teha seks ajaks, kui linnas võimu kätte haaramise katseid võiks toime panna.

Meie vähemlased ei ole oma maa-eeskava lähemalt veel avaldanud; nii palju kui kuulda, kaldub see Wene vähemlaste munitšipaliseringi projekti poole.

Nõnda põhijoont maauuenduse kohta avaldab M. Martna kirjatükis „Põllumehed ja meie“, mis (nähtavaste juhustlikult) „Kiire“ nr. 7 ja 8 ilmus. Ta näitab väga õiete, et meie põllumajanduse rängemaks koormaks — kõrge maarent on. „Igaüks, kes mitte võhik ei ole, teab, et meie päriskohta omanikud intresside raskuse pärast ja rentnikud rendi raskuse pärast oma maid mitte nõnda ei saa harida, kudas nad jeda küll tahaksid.“ Dotamata on ainult, kui Martna „kodanliste kandidatiherrade“ peale kurjustama kukub, et need maarendi kurja iseloomu rahvale pole selgeks teinud. „Need herrad kandidadid ei või eneste wabanduseks mitte kõige vähemutki ütelda!“ Martnal peaks teada olema, et need just „wäikekodanlised unistajad“ olid, kes „maarendi kurja iseloomu“ vastu wõitlemiseks põlist renti hakkasid jutlustama, kui õigeusklikud s=d=d jeda alles „hoopis kõrwaliseks ja tähtsufeta küsimuseks“ pidasid.

Libedal alusel seisab Martna, kui näidata piilib, et just s=d=ia „igalpool wäikepõllumehe kasude eest wõitleb.“ „Wale on, kui meid põllumeeste wastasteks, ehk koguni waenlasteks tembeldatakse“... „Rus meil iganes talupoegade tõsiste kasudega tegemist on, seal oleme meie nende kaitsjad“... „Wäikepõllumeestel on tarwis s=d=de nõudmiste jhusse tungida... Siis kaob ka eelarwamine, et s=d=id wäikepõllumehe weriwaenlased on.“

M. Martna on margist ja peaks teadma, et kõiki

neid „eelarvamisi“ just marxistid ise väikepöllumehe otsa oodates üles on seadnudki ja neid suure ägedusega rewisionistide vastu kaitsnud. Waja ainult meele tule-
tada, mis marxistid Breslau parteipäewal seletasid. „S=d-ia ei tohi mingisuguste sotsialsete ja majandus-
liste järelandmistega talurahwast oma poole lömmata. Saksa s=d-ia on ja jääb proletariadi, oluliselt linna-
proletariadi parteiks.“ „Töölise kaitse ja talumehe
kaitse wahel on põhjasmöttelik wahel“ (Rautsky). „Talu-
rahwa kaitse sotsialdemokratide poolt pole muud midagi
kui pettus — charlatanerie (M. Schippel). „Kui talu-
pöeg lähemalt s=d nõudmiste sisusse tungib, jätab ta
meid maha.“ „Sots.=demokratiline talurahwa kaitse ei
tähendaks muud kui matside püüdmist.“ „Tõsised talu-
mehed nagu olid nii ka jääwadki meie waenlasteks.“
„Et talurahwast tõeste aidata, seks pole muud abinõu
kui riikline sotsialism, mis aga s=d-iale vastu-
wõtmata... Võimalik, et agrar=eeskawa tagasi liikates
meie uute häälte wõitmist omale raskendame, kuid meie
ülesandeks ei pea olema niisuguste olluste juurdetõmba-
mine, kes meie põhjasmõtteid ei tunne, kes meilt mi-
dagi nõuawad, mõni aeg meiega kaasa lähewad, aga
otsustawal silmapilgul meid maha jätawad“ (Rautsky).

Sotsialistid=rewolutsionärid.

Braeguse rewolutsiooni aegus tekkisid meil kaks s=r
rühma: üks „Töö Lipu“ ja teine „Sakala“ ümber.

„Töö Lipu“ rühm näib maa=küsimuses enam sot.=
rew. olla tahtwat, kui Wene s=r-id ise. Wene s=r-ide
kirjamehed seletawad, et nemad maa=sotsialiserimist, s. o.
maa üleandmist ühetasandawate küllakogukondade kätte
ainult seal nõuawad, kus küllakogukonna maapidamiswiis
juba olemas, sest maatarvitamiswiis peab rahwa enese
harjumistest ja tarwidustest wälja kaswama. Kus külla-
kogukonda ei ole, seal nõuawad nad maa lihtjat nati-
fionaliserimist, nagu see möödukategi narodnikute eeska-
was seisab; gnaa tarvitamiswiis wõidakse siis kohalikkude
olude järele ära määrata.

„Töö Lipp“ on aga mitmel korral toonitanud, et ta Eesti maal nimelt maa sotsialiserimist nõuab,^{*)} ehk küll siinsel maarahval küllakogukonna maapidamisviisist aimugi ei ole. Wististe aru saades, et sel olukorral meie rahwas wabatahtlikult omal maa-sotsialiserimist läbi ei wii, nõuab „Töö Lipp“ (27. juuni 1917) „kõige südimalt“, wastuoksa föderatsiooni põhjusemõttele, et meie maaküsimus üleriiklise otsustamise alla tuleks. Ei ole ainult veel juurde lisatud, kas Wenemaalt ka karistusefalku wälja tellitakse, kui mõni Kaarepere küllakogukond ei peaks küllalt sagedaste oma maaribasid ümber jaotama.

Rohkem Eesti oludega kohanemist awaldab „Sakala“ rühm, kuid selle eest näib ta mõnest Wene s-r-ide maawuenduse nõudest täieste lahku minewat. „Sakala“ tunnistab otsekohe, et ta ajutist maapidamisviisi meil soowitawaks ei loe. Et ühetasandaw küllakogukond ajutise maapidamisega paratamata seotud (ühetasandamiseks waja sagedaid hingemaade ümberjaotusi), siis on s-r-ide maa sotsialiserimine seega üle parda heidetud. Nagu juba öeldud, on see aga ka Wene s-r-ide eneste poolt ette nähtud. Hoopis lahku läheb „Sakala“ s-r-eeskawa piiridest talumaade wõõrandamise küsimuses. S-r-id nõuawad nimelt, et kõik maad, s. o. ka talumaad, mis üle töönormi ulatawad, ilma tasuta ära wõõrandataks; seltskondlikku toetust saaksid ainult need senised maomanikud, keda maawõõrandamine hoopis hädasse jätab. See punkt oli üks nendest, millele rahwa-sotsialistid ja tööerakond iseäranis wastu waidlesid, seletades, et talumeest seks otsekohe ära tuleb tappa, kui temalt tema higi ja waewaga päriseks ostetud maad ilma tasuta ära tahetakse wõtta. „Sakala“ toonitab mitmel korral, et ta „talukohtade peale hammast ei

*) Kui hiljem „Töö Lipule“ ära näidati, mida maa sotsialiserimine s-r-eeskawas dieti tähendab, siis selgus et ta oma meelelihtsuses sotsialiserimist ja natsionaliserimist ühels ja seltsamaks oli pidanud. Wuidugi lullus ta siis nuttes „lõdauksid wassfiid“ sajatama, kes tema eeskawa ära olla sejanud.

ihu": „Meie nõuame eestkätt mõisamaade ärawõtmist (ilma tasuta) ja kui siis weel tarwis peaks olema juuri talusid wähendada, siis määravad kohalised hindamise-komisjonid ärawõetawa maa eest õiglase tasu" (S. Kärner 26. mai 17).

Nähtawaste oli seepärast „Sakalale" sihitud „Töö Lipu" nimeta rusikanäitamine" „hiliste" sotsialistide-rewolutsionäride poole, „kel nii palju lootusi oli rahwa-sotsialistide maaprogrammi all meie parteisse liituda" (27. juuni).

Wene hingemaameeste waadete ümberistutamine Eesti pinnale näib meie s=r=ele siiski palju peawalu tegewat. Nende kongressil Tartus tunnistati otsekohe-selt, et maaküsimus Eesti s=r=tsid „täbarasse seisukorda" paneb: „nad ei tea mis nad peawad wastama, kui neilt küsitakse" („Sakala" 26. juuli). Pärast edasi ta-gasi arutamist jäetudki maaküsimus lahtiseks, ainult ot-justatud, et Eesti maa=asjad Wene keskparlamendi alla peaksid käima. Wististe hiiüdsõna nimel, et „waba Eesti maa waba Eesti töörahwa kätte." Teisel kongressil otjustati wõõrandawate talumaade eest tasu anda, öeldi hingemaade sisseeadmise püüetest lahti, kuid arwati ka talumaade kohta tarwilikuks eraõmandust wiibimata ära kaotada.

Maauendus Eestis.

Maauendus jagab revolutsiooni jaatust. Mida kirju-maks lood lähewad, seda rohkem küsimusi tekib meie maauenduse kordamineku kohta.

Saksa wäed pole enam meie wärawa taga, waid on juba sisse astunud. Mis tuleks, kui nad weel edasi pääsewad, kui Saksa marurahwuslaste lootused täide lähewad ja rahuleping terwe Baltimaa (Saksa piiri-desse jätab? Ei ole kahtlust, et ka siis Eestis maa-

uuendus toime pannakse ja meie mõisade maalahma-
kaid talupoegadele hakatakse tükeldama; ainult — need
talupojad tunakse Saksamaalt. Saksa koloniserimise
aparati, mis Preisi maal poolakaid wälja surunud, nih-
kub wõidukäigul edasi ja mõne aastakümne pärast ula-
tab uus Ida-Preisi maa Narowani.

Sama ripakil on ka teine võimalus — maa-
uuenduse äralämbumine korralagedusse. Kui kodu-
sõja lained kõigil üle pea lööwad, siis sünnib maauendus
loodusejõuliselt, ilma mingi kawa ja plaanita, nagu
praegu mitmel pool Sise-Wenemaa agrar-rahutustes.
See wõi kurjaga jagawad küllamehed eneste wahel mõisa
maad ja waranduse ära; mida jagada ei saa, häwita-
takse ära. Kus nurgas tubli suur mõisa, on küllamehed
õnnega koos; wäesema nurga mehi hoitakse sõnnikuhar-
kidega saagijagamiselt tagasi. Igakuks wõtub, palju jak-
sab ja peab siis ka omast kinni, mis küüined raku-
wad. Mingisugustest eeskawadest, plaanidest, „ismus-
test“ ei saa juttugi olla. Tõuseb legion uusi maa-
eraomanikke, kes nagu pärast suurt Prantsuse rewo-
lutiooni, „kõwa käti“ hakkab ihkama, et keegi teda ei
puutuks. Tagurlus, reaktsion surub uksest ja aknast ja
warsti on meie „kõige edulitem Euroopa riik“ seal, kus
prantslased XIX aastajaja algul.

Nende ähwardamate võimaluste peale waatamata,
isegi otse nende tõttu on meil jüiski seda selgemat kawa
meie maauenduse kohta waja, mille järel plaanikindel
töö wõiks käia. Tähendame siia tema peapunktid.

Maauenduse tarwidus on wäljaspool kahtlust.
Meie ühiskondsiised, poliitilised, kulturalised ja rahvus-
lised huwid nõuawad seda. Lahkuminekid tekimad, kui
kiisime:

Kellele maad anda?

Kas tuleb mõisamaid wäikemajapidamisteks tükel-
dada, wõi neid suurmajapidamisteks jätta? Sotsial-
demokratid, kui peaasjalikult wabrikutöölise partei, kes
suurmajapidamist igal pool wäikemajapidamisest wilja-

kamaks peab, seisawad tükeldamise wastu. Iga maa-mehele on aga selge, et siin põllutöö olud wabrikutööstusest hoopis lahku lähewad. Oleks kentsakas mõeldagi, et näit. Dwigateli wabriku kõrwal mõni käsitöölise neidsamu aineid katsuks valmistada. Wabrik wõistleks wäikse mehe hohe furnuks. Aga suure eeskujulikugt mõisa kõrwal tulowad wäiketalud priskeste läbi, kui neid ei nõõrita. Mitte talud ei karda mõisa wõistlust, waid ümberpöördukt, mõisad kardawad ikka rohkem talude wõistlust. Meie oludes, kus talurahwal kõrgem põllutöökultura, ühistegewus jne. kergeste käepärast, ei tooks mõisade tükeldamine mitte põllutöö wiljakuse langetamist, waid tõusu ja õige peatset.

Meie maatameeste püüid on seepärast väga õieti — „o m a m a a l a p i k e.“ Kui sotsialdemokratid selle wastu seisawad, mis on neil asemele pakkuda?

Mõisades wõiwad mõisatöölised ühismajapidamist korraldada. Hea asi, kui see aga nii raske läbi wita ei oleks. Täielik ühismajapidamine (walmistusühisus) on ühistegewuse kõige kõrgem, aga ka kõige apram järk, mis osanikkudelt määratumat ühistunnet ja praktilikku sobiwust nõuab. Isegi wennaksed saawad väga harwa ühismajapidamisega toime. Wõllumajanduslist ühismajapidamist on Europas ammu katsutud, aga alles itallaste ja hiljem ka rumenlaste praktilik, sobiw waim on seal pika töö peale tagajärgesid kätte saanud. Itaalias rendiwad tööliste ühifused mõisafid; enam jagu tükeldab siis mõisa osanikkude wahel ära, aga umbes kolmandik ühifustest on ühismajapidamise sisse leada suutnud.

Et meie asi kergemine läheks ja ühispõllupidamisi korraga nagu seeni sügise wihma järele tekiks, lei julgekiüll keegi loota. Seda ei looda sotsialdemokratidki. Et siiski mõisafid mitte tükeldada, soowitawad nad weel teist teed: omawalitsused wõtku mõisad enda juhataada, siis wõiwat nad paremine tarwitajate nõudeid täita ja ka töölistele lahedamaid tingimisi pakkuda. Seda on sõjaaegistes toitusraskustes Sakja f-d-de seas jutlustama

hakatud; nimelt soovivataski seal mõisajid linnaomavalitsuste kätte võtta („põllutöö-urbanisatsioon“).

Selle tagajärjed oleksid meil vast veel enamgi kahtlased. Omavalitsuste asjaajamine on bürookratlik, paberlik, ametnikkude kaudu. Tegelik elu näitab, et omavalitsuste tööstuse-ettevõttedki majanduslikelt vähema viljakusega töötavad kui eraettevõtted. Põllumajanduses, kus juhtimine ja kontroll keerulisem, oleksid tagajärjed veel madalamad. Et nad veel kahe üksteise vastu käinva ülesandega valmis saaksid ja tarvitajatele odavamaid aineid müües oma töölistele lahedamaid tingimisi pakuksid — on vaevast uskuda. Omavalitsuse mõisad võiksid vast eialgu mitte majandusliisi, vaid ainult teaduslik-kulturaliisi ülesandeid täita, asukohta pakkudes põllutöökoolidele, katsejaamadele jne. Nende rohkus ei läheks sugugi kokku ka meie maataarahva piiridega. Kui palju neid maatamehi oleks, kes mõisamoenäka põlvest ainult seks tahaks pääseda, et omavalitsuse moonakaks saada?

Nii on selge: kui mõisajid mitte tükeldata, jääks maauuendus õige kitsastesse piiridesse ega tooks meie maataarahvale kuigi palju parandust. Ühismajapidamiste kõrval tuleb tingimata ka uusi väikepõllupidamisi asutada. Et meie maa mõnes kohas rohkem, teises vähem tööd nõuab, tuleks uute väikepõllupidamiste alusmääraks mitte töö- vaid tarbe-norm võtta; j. o. maatuikist peab keskmine perekond oma tarvidused täita juutma. Kartus, mida vahel linnaelanikkudest kuulda, nagu peaks tarbe-normi suuruste talude poolest linn nälga jääma, tuleb eksiarvamisest. Tarbe-norm ei tähenda sugugi, et sarnase talu pidajal kõik tema põllusaadused enese jaoks ära kuluvad, ega midagi turule vedada ei jää. Neg, kus talumees omast käest kõik oma tarvidused täitis, riided selga, saapad jalga jne. sai, on ahamu möödas ega pööra enam tagasi. Ikka rohkem asju tuleb tal linnaost ja seks oma saadusi linna turule viia. Tarbe-normi peab kõigeks selleks jatkuma.

Siinsamas peab veel paar nõuet tagasi lükkama, mida sotsialistid-revolutsionärid Wene maaoludest meile üle kannid. Nemad nõuavad, et põllutöös palgatöö sootuks ära keelataks. Wene hingemaadel, kus krunt iga mõne aasta tagant hingede arwu järele uueste ümber jaotatakse, on sellel veel wähegi mõtet. Meil võib aga kõige parajamalt mõõdetud krundil ette tulla, et mõni perekond seda wahel ilma wälise jõuta haritud ei jaa. Pealegi on ka Wenemaal enam kui kahtlane, kas palja keeluga palgatööd ära võib kaotada ja kas ta siis lihtsalt teisi warjatud wormisid ei wõta.

Sama laadi on ka sots.-rev.-de hüüdsõna, et „kõgu maa kõi ge le rahwale.“ Digus maad jaada pidawat iga ühe inimese kodaniku-algõiguseks tehtama. Rääkimata sellest, et maatawarast kõigele rahwale ei jatku ega kõigile teda tarwiski ei lähe, kui teisi ametid olemas, tooks niisugune „algõigus“ maaoludesse asjata segadust. Sellele algõigusele toetades võib iga wõõras sundida talumehi endid koomale tõmbama, et temale samasugust krunti wõiks wälja lõigata. Ei ole mingit kindlustust, et sel kombel mõnel pool krundid ka alla tarbenormi ei jurutaks, nii et nad kedagi toita ei jõua. See on Wene ühetasandawa küllakogukonna mõte, et igaiiks, olgu ta kes ja kuskohalt tahes, ühetasa omale maad võib nõuda, waatamata kudas ta seda tarwitab. Oleks aga wististe õigem, kui maad andes ühiskond ka silmas peaks, kudas keegi maad tarwitab. Sellekohaselt tuleks maa saamisel unistuslik iga inimese ühetasane algõigus kõrwale jätta ja eesõigus kohaliku le maarahwale anda, kes saadud põllu paremine ära kasutaks kui keegi muu.

Maapidamise õigus.

Mis õiguslifel alusel maad anda — eraomanduseks, põliseks wõi ajutiseks rendiks wõi kudagi teisiti? Täieliku eraomanduse poolt, mis õiguse annab asja hästi kui ka kurjaste tarwitada, ei ole enam ka eraomanduse poolehoidjad — endised eduerakondlased. Maa ei ole

harilik kaup, mille kohta waba majandusline wõistlus maksaks. Maad on ainult piiratud hulk olemas, ilma tema saadusteta ei saa aga keegi läbi. Maa on monopoli asi, tema hind on monopoli hind ja eraomandus tema peale on monopoli õigus, mis oma raskusega omaniku, kui ta wäike, maha ähwardab litsuda, kui see aga suur, siis tema käes kogu ühiskonnale kahjulikuks wõib saada.

Nende halbtuste ärahooldmiseks on ka eraomanduse poolehoidjad sunnitud maaeraomanduse kitsendusi nõudma: maa kokkuostmise keeldu, kruntide ülem- ja alamäärade kindlaks tegemist, trahwid maa kurjaste tarwitamise eest, maa wõlaga koormamise kitsendust jne. Kui palju need kitsendused oma otstarbet täidawad?

Maa kokkuostmise keeld, kruntide ülemmäär, trahwid maa kurjaste tarwitamise eest püüawad maaga hangeldamist ära hoida. Nad ei kaota mitte põhjust enmast, mis maaga hangeldamist wõimalikuks teeb — maa eraomandust, waid püüawad ainult selle tagajärgele tõk-keid teha. Inimlik tõeasi on aga, et kuni meeletaw põhjus alles, siis wõiwad tõkked ka kui tülikad olla, konkussid neist ülesaamiseks leitakse ikka.

Krundi alamäär ja maa wõlaga koormamise kitsendus on seks sihitud, et maaeraomandus tema enda omanikule kahju ei saaks teha. Maahind kerkib alatafa ja ikka rohkem peab põllumees ainult seks oma jõudu kulutama, et krundi päriks osta. Ta teeb maa peale wõlgasid niipalju kui saab, kuni sagedaste nende all kokku langeb. Osturaha ja intresside maksmine ei lasa teda tihti maa parandamise peale mõeldagi. Ja on ta nii eluärg rühmates wiimaks krundi wõlast wabastanud, siis algab tema järeltulejal uuel põlwele sama laul otjast peale: kui krundi üleliigse tükeldamisega mitte wäärtusetaks ei taheta teha, peab üks pärijatest jelle oma kaaspärijalt wälja ostma, milleks maa uueste wõlgadega koormatakse. Wäikemaapidaja sattub oma enda maaeraomanduse orjusesse, ja et seda orjust kergendada, paneb ta loomuwastaste abinõudega terve rahwa terwise kaalu peale. Et paranduse tüksid wähenendada, on

meilgi mitmel pool maad võtmas „poissmeeste = süstem,“ „kahelapse = süstem“ jne.

Wõib kergeste ära näha, et krundi alamäär ja maa võlaga koormamise kitsendus enam krundi kaitsemad, kui krundi omanikku ennast. Viimase seisukordad nad tihti aina raskendanad. Võlakoormamise kitsendus ei päästa ju väikemaomanikku sugugi sellest hädast, mis teda võlga tegema sunnib. Kitsendusel on siin teine hoopis halvem tagajärg: kehv mees, kui teda maaostmiseks võlga üle teatud piiri ei lubatud teha, peab krundiostmisest lihtsalt ära ütlema.

Selles maaeraomanduse suurem halbtus seisabki. Kehvem kiht ei pääse tema abil üleüldse maad harima. Niisuguse põlluharijate eneste kui ka üleüldise seisukohast on palju otstarbekohasem maad mitte eraomanduseks, vaid rendile anda, kusjuures rent muidugi põlluharijate ja üleüldise huvide kohaselt hoopis uutele alustele tuleb seada.

Sõna „rent“ kohutab meie maarahvast. Tema teab, kudas meie rentnikku on kurnatud, kudas rentniku hoolsus ainult renti juurde on toonud, nagu karistuseks koha parandamise eest, kudas iga rentniku palavam, aga nii harva täideminew lootus on kohta kunagi ometi viimaks päriseks välja osta. Aga vaatame järele, millest seisab rent koos. Rent on teatud % maa väärtusest, ja viimases kui monopoliväärtuses seisab peale selle osa, mis inimese tööga loodud, („ärateenitud väärtuse“) veel suur osa „ärateenimata väärtust“, mis maa sellepärast on, et nõudmine tema järele pakkumisest suurem. Harilik rent võetakse kõigest maa väärtusest, nii ärateenitud, kui ärateenimatast. Sellest tulebki, et kui rentnik kohta parandanud, temale renti juurde lisatakse. Niisugusest rendist, mis põlluharija välja kurnab ja põllutöö vdu takistab, ei või maaomandusel juttugi olla. Seal võib renti võtta ainult maa ärateenimata väärtusest. Maa väärtus, mida põlluharija ise oma tööga ja parandustega tõstnud, jääb rentija kasuks ega tohi rendi alla käia. See rent tuleb

hästi madalam ja õiglasem, kui senine kurnamise rent. Igaüks saab oma: põllumees oma töö vilja, üleüldsus — ärateenimata rendi, mis rahva arvu kasvamisest ja kultura edenemisest tekkides dieti üleüldsuse töö vilki ongi.

Senise rendi üheks tähtsamaks puuduseks on ka tema lühike tähtaeg. Põllumees ei saa põhjalikumaid parandusi ette võtta, kui ta kindel lei ole, et maa täna homme mitte tema käest ära ei lähe. Rent tuleb põliseks, p ä r a n d a t a w a k s t e h a. Selle vastu seisawad ainult sots.-revolutsionärid, kes ajutist renti soovitawad, et sagedamine võimalik oleks kruntisid uueste ühetasandoda. See on jällegi Wene küllakogukonna maapidamise mõte, mis meie oludes läbiwiimata. Wene mustamulla maadel, kus põllutöö õige pealiskaudne, annab wiletsalt peremehelt hoolsa kätte sattunud maa seda paremat saaki, sest ta on wiletsa käes nagu puhunud. Meie maa ei ole nii õnnistusrikas; tema annab harijale ainult seda, mis tema endale antud. Jätab wilets harija maa lohakile, siis saab järeltulija tükk aega seda weel tagant järele kiruda. Maa aeg-ajalt ümberjaotamine ja wahetamine tooks meil lõpmata tülisid ja paistaks meie maarahwale peaaegu sama loomuwastane, nagu naistewahetamine.

Jääb weel küsimus, kas rent ükskord alaliseks eralepingus kindlaks määrata, wõi jääb ta awaliku õiguse alusel paenduwaks, sedamööda, kudas maa ärateenimata wäärtus tõuseb ehk langeb. Eralepingu poolehoidjad kardawad, et paenduw rent rentniku liiaks üleüldsuse meelewalla alla annab. Selle peale tuleb wastata, et kultura edenemisega igaüks nii kui nü ikka rohkem üleüldsusest ära oleneb. See aeg kaob ikka kaugeemale minewikku, kus talumees nagu hunt oma metsakoskas elas, ilma et tal muu ilmaga midagi tegemist oleks olnud. Rendileping tehakse põliseks ajaks; tulewikku ei saa aga ette näha. Kui rent maa ärateenimata wäärtusest wõetakse, peab ta ka selle wäärtuse kõikumistele wõima järele paenduda. Kui maa ärateenimata

wäärtus tõuseb, oleks kindel rent rendileandja kahjuks. On aga aegu, kus maa ürateenimata wäärtus sama kiirelt langeb; näit langes ta Daanis XIX aastajaja wiimasel meerandil, kui põllukultura süüvenemisega maanälg kaanes, kuni 20—25 %. Siis ähwardaks kindel rent, mis paenduda ei tohi, rentnikku pankrotti wiia.

Wakel annawad mõned erakonnad mõista, nagu tahaksid nad maad hoopis maksuta rendile anda. Seda tehakse nähtawaste ainult hääle püüdmiseks, sest igaühele on selge, et kus maksu ei ole, seal ei ole ka enam rentimine, waid eraomandus. Et aga need erakonnad ise eraomanduse wastu on, siis jääb maksuta rendileandmine nende erisäladuseks.

Kellelt maad wõõrandada?

Maauuendusel wõõrandatakse tarwimise wäga Cesti osariigi kätte ja tema rendib nad wälja, wõi kasutab ise (suuremaid metsi, soosid, maapõuet ja weed). Küsida tuleb, kas kõiki maid eraomandusest tema kätte wõõrandada, wõi mõned siigid alale jätta.

Maauuenduse töö suurust ja raskust silmas pidades, tuleb seda küsimust mitte ainult põhjusemõtte, waid ka praktilise otstarbekohasuse waatekohast otsustada. Wiimasest waatekohast wõib juba mõne eeskujulisemalt peetawa mõisa kohta küsimus tekkida, kui kooperatiivisid tema ühisharimiseks ei leidu, kas põllukultuuri mitte kasulikud ei ole, et mõisa oma suurt siseseadet teatud alamääraga krundil siiski ära kasutada wõiks, niisugust mõisa keskkohta, peale selle, kui temast uued wäikekohad on ära lõigatud, senise omaniku kätte jätta, kusjuures maa progresstiivse maamaksu alla langeks.

Weel suuremaid küsimusi tekitab t a l u m a a d e wõõrandamine. Et maa eraomandust ühe ropuga ära kaotada, nõuawad sotsialrewolutsionärid ka kõigi päristalude wõõrandamist — asi, mis meil palju raskem oleks läbi wiia, kui Wenemaal, kus suurem osa talumaid talumeeste eraomandus ei olegi, waid külakogukonna omandus.

Meie päristalude omandamine on nii palju tööd ja waewa maksuma läinud, et järsku meid „ei kellegi omanduseks“ tunnistada rahwa hingeeluga kudagi kokku ei käi.

Salude eraomanduse wõõrandamist põhjendatakse weel seega, et waja olla kõtki majapidamisi ühetasandada. Ühetasandamise maade on Wene külakogukonna aluseks: iga külwikorra tagant jagatakse küllamaa uueste ühetasaselt hingede peale ära. Teadagi saab seda ainult siis, kui kõik küllamaa ühises lahmakus. Aga kudas ühetasandada kruntisid, mis üks siin, teine seal ja pealegi väga mitmesuguse wäärtusega maadel laiaki? Siin nähtawalt on ühetasandamine meie oludes jootuks otstarbekohatu. Meil võib osalisest wõõrandamisest juttu olla ainult mõninga suurtaalu kohta, kes wõimetu ise kõiki oma maid harima ja jatkub, et temast nut majapidamist wälja lõigata ilma senist rikkumata.

Aga kudas jääb siis kõigi maade natsionalisierimisega, eraomandusest riigi omanduseks wõõrandamisega? See ei lähe kuhugi keest ära. Waja meeles pidada, et juba suurmaomanduse natsionalisierimine mitmeks aastakiümneks nii palju tööd annab, et muu peale aega mõeldagi ei jää. Talumaad wõiwad siis rahulikult senisesse seisukorda jääda, omanikud wõiwad neid ka edasi pärandada; ainult müügi korral oleks osariigil eelostu õigus. See wastaks nii tasurahwa kui ka üleüldse hupidelk.

Rahaline külg.

Selle tähtsus unustatakse tihti hoopis ära, aga dieti on ta maauenduse kohta otjustaw. Nagu külwi üle mitte selle järel ei otsustata, kui palju ja kudas on jõutud maha küllida, waid kui palju sellest üles on tõusnud, nii ei tule maauenduse kordamineku üle mitte selle järel otsustada, kui palju uusi põllumehi on asundatud, waid kui palju neist asunikudest on jalad alla saanud. Ei ole küllalt inimesele maatükki kätte anda, waja teda ka elama aidata. Seks läheb aga palju

kõrvaliste isikute ja rahvamajanduse huvid ei kannataks ja tasumäär seda madalam oleks, mida suurem maaomandus ja mida kauem ta ära kasutatud.

Seevastisest mõista ei pea tasu mitte maa saajad maksma, vaid osariik, kelle kätte maa läheb. Tema peab kogu põllumajanduse eest hoolitsema ja ka praeguste taluomanikkude põlve parandama. Osariik asutab maapanga, kelle alla kogu põllumajandusline krediit ja kinnitus koondatakse.

Kes peab meie maaüüenduse läbi viima?

Loomulik vastus on: Eesti osariik oma autonoomilise rahvaesituse kaudu. Selle vastu ei vaidle viist ükski eestlane. Kuid mõned erakonnad — sotsialdemokraadid ja sotsialistid-revolutsionärid — soovivad siiski, et ülleüldine otsustamine meie maaüüenduse kohta üleüldemaalse afutawa kogu kätte antaks.

Meie nägime juba, kui järsult meie maaolud Wene omadest lahku lähewad ja selle tagajärjel, kui wõõrad meile need nõuded, mida Wene hingemaadel asuwale talurahwale kõige lähedam erakond — sotsialistid-revolutsionärid oma maaüüenduse alusnõueteks üles seawad. Maaeraomanduse wiibimata ja tasuta ärakaotamine ka talumaade kohta ja maatagawarade ühetasandaw ümberjaotamine üle kogu riigi, — kui need põhjused Wene afutaw kogu ka meie kohta maksma paneb, siis on meil puder süüa, millega me aastakümneid walmis ei saa.

Talumaade eraomanduse wõõrandamine paneb Eesti sots.-rew.-id endid täbarasse seisukorda, sest kuna nad otsustanud on talumaade eest tasu anda, peaksid nad kohe määratud summad täitsa ajakohatu ostukauba eest lauale panema, kui seda raha muudeks otstarbeks, uute afunikkude elamaaitamiseks jne. hädaste waja.

Maatiikkide ühetasandamine Wenemaa omadega sünniks aga kogu meie maatarahwa kahjuks. Mõnelt poolt püütakse küll mõista anda, nagu wõiks Wene asu-

taw kogu siis meie maatarahwa põljarändamist Wenemaale kergendada, aga statistika-aruud näitawad, et maade ühetasandamisel asi just wastupidine oleks ja Wene asutaw kogu Sise-Wenemaalt maatarahwast meile hakkaks asundama, sest kuna Wenemaal maatagawara iga maarahwa perekonna peale 10 dessatinigi ei jatku, ulatab see meil paarikümne dessatinini ehk weel ülegi.

Miks siiski Eesti maauuendust Wene asutawa kogu alla tahetakse anda, seda seletawad otsekoheselt ja lihtsalt Eesti sots.-rewolutsionärid: nemad ei tahtwat seepärast seda Eesti esitusele otsustada lasta, et nad Eesti rahwast üleüldse ei usaldawat. Tärjekindlad olles peaksid nad siis ka usaldusewäärilise maarahwa omale hoolealuseks otsima. Eesti rahwas, kuni ta elada tahab, peab iseennast usaldama ja omale õiguse wõtma oma maa saatust otsustada, mille pinnal ta põliselt elanud, töötanud ja wõidelnud.

*

Rokku wõttes saaksime Eesti maauuenduseks järgsed juhtmõtted, mis Eesti Tööerakonna esimesel kongressil 1. sept. 1917 wastu wõetud:

1) Maauuenduse otstarbeks on maad rahwa kätte anda, misläbi põllutöö wiljakus ja maa sigiwus kõrgemale tõusewad. Uuendus tuleb nii läbi wiia, et põllutöö loomad jõud sellest ajutiseltki ei kannata.

2) Maad antakse rahwa kätte tarbenormi järele väikemajapidamiste ja ühismajapidamiste (kooperatiwide) wiisil. Maa saamisel on eesõigus kohalikul maarahwal.

3) Nii väikemajapidamine kui ka ühismajapidamine wõiwad jõudsalt areneda, kui neil maateraomandust ei tarwitse wälja osta. Maa antakse põlisele, pärandatawale rendile awaliku õiguse alusel, kusjuures rent ainult maa ärateenimata wäärtusest wõetakse.

4) Maauuenduse jaoks wõõrandatakse Eesti osariigi kätte kroonu, kiriku, aadelikogu ja mõisamaad. Talumaad jääwad nende omanikkude kätte endisel alusel; ainult nende müügi korral on osariigil eelostuõigus.

raha vaja, meie karedamate olude ja kõrgema kultuura tõttu võrdlemisi palju rohkem kui Wenemaal. Meie väikemajapidamise inventar läks enne sõda keskmiselt üle paarituhande rubla maksma. Mõisate inventari peale ei või kuigi suuri lootusi panna, sest et seda võrdlemisi hoopis vähe ja seegi fuurmajapidamise kohane. Suurem osa mõisamaadest on seni põluks tarvitamata; neid peab osariik enne parandama, kui kultura alla võtab. Rõik kokku teeb määratuid summasid välja, mida ainult suurte laenukena võiks muretseda. Nende laenude kordaminekust oleneb ka maauenduse kordaminek. Ei ole kahtlust, et need laenud üliwäga wiljakad oleksid, sest nende abil tõuseks terve maa, nagu pärast Niituse ülehoovamist, uuele elule. Küsimus on ainult, kas niidise rahaturu seisukorra juures ka wiljakaidki hiiglalaenusid teha saab. Seega ühenduses kerkib üles maa mõrandamise tasu küsimus.

Maad ilma mingi tasuta mõrandada, tähendaks maa peal olevad kõrvaliste isikute ja raha-asutuste pankkirjad ühe ropfuga ära hävitada, riigi kreditaandusele paak anda, millele üleüldine kredidimajanduse kokkulangemine ja rahvamajanduse halvatuse järgneks. Laenudest asunikkuude elamaaitamiseks, maaparandamiseks jne. ei või siis juttugi olla. Suured sotsialismuse teoretikerid, nagu Marx ja Rautsky, peavad mõrandustasu otstarbekohasemaks isegi sotsiaalses revolutsionis, kus kogu senise kredidimajapidamise lõpp tuleks; meie maauenduse juures, mis kapitalistlike kredidisüsteemi juures tuleb läbi teha, on iga wähegi ettenäijale inimesele asi selge. Ilma mingi tasuta maa mõrandamisest räägivad seepärast kõige ägedamalt just need, kellele maauenduse kordaminek ja põllumehe käekäik midagi korda ei lähe. Need samad enamlasted, kes kuni 1905. aastani talurahvasi „wäikekodanlasteks“ kirusid ja temale ainult pisukesed siilukesed nälja kustutuseks juurde lubasid, seadsid 1905. maikuus, kui talurahwa liikumine jõudu wõttis, esi-

mestena tasuta wõõrandamise hüüdsõnaks üles, et kergeusklikku talumeest oma noota wedada. Et enamlasti mitte lasta endid „üle trumbata“, wõtjid selle järele ka sotsialistid-revolutsionärid tasuta wõõrandamise oma eeskawasse, selle kahemõttelise tähenduse juurde lisades, et wõõrandamisest kannatanutele seltskondlikku toetust pakutakse. Niisuguse salomonliku otsusega taheti mõlemad rahuldada, niihästi demagogilisi nõudeid, kui ka praktilist rahwamajanduse otstarbekohasust. Aga nüüd, kus maauuendus tegeliku elu küsimuseks saanud, ei alla enam seesugune demagogiline diplomatia, waid peab ühelt ehk teiselt poolt seisukohta wõtma. Nii ongi Eesti sotsialistid-revolutsionärid juba sunnitud olnud tunnistama, et wõõrandatavate tasumaade eest tasu tuleb anda. See esimene samm kohustab järgmiste astumiseks, sest mispärast võib näit. mõne väikse pantkirja pidaja warandust ennem jalge alla tallata, kui talumehe warandust?

Teisest küljest ei saa ka nendega leppida, kes igal juhtumisel ühtewiisi n. n. „õiglast tasu“ nõuavad. Harilikult määratakse „õiglast ostutasu“ maa sissetoomuse järele. Nüüd on aga sõjaeegse majanduslise lagunemise tõttu kõik kapitalid oma wäärtuses juba 5—6 korda langenud, ainult liikumata warandused on tõusnud, ning iga kapital katsub ennast seepärast liikumata warandusesse mahutada. Maawõõrandamisel „õiglast tasu“ maksta, tähendaks siis maomanikkudele preemiat anda, mida kapitalide omanikud ei saa.

Kui waatekohta silmas pidada, et igaiüks maa eest ainult seda peab saama, mis ta ise maasse pannud ja kui selt seisukohalt õiglase on talumehele tema maa eest õiglast hinda anda, mis mõtet on sealsamas kõrwal „õiglast hinda“ anda näit. majoratmõisa eest, mille eest mitte midagi wõi peaaegu mitte midagi pole makstud ja mis põlwest põlwe ilma mingi iseäralise waewata aina wäärtuses on tõusnud?

Wõõrandamistasu tuleks õigluse ja praktilise otstarbekohasuse seisukohalt mitmekestiselt määrata, nii et

Sisu:

Maaküsimus ja maauenduskaavatsused.	
Maapidamise edenemine	3
Põllupidamise kriis	6
Suur- ja väitepõllupidamine	7
Väitepõllupidamise poolt ja vastu	12
Maa natsionaliseerimise liikumine	17
Maaküsimus Venemaal.	
Külakogukond	27
Vene talurahva vabastamine	32
Maapuudus	34
Maaküsimus Vene poliitikavooludes	39
Maaküsimus ja revolutsioon	45
Vene maauenduse väljavaated	48
Maaküsimus Gestis.	
Talurahva vabastamine	51
Praegused olud	58
Gesti maaküsimus ja poliitikavoolud	67
Maauendus Gestis.	
Kellele maad anda	88
Maapidamise digus	91
Kellelt maad võõrandada	95
Rahaline külg	96
Kes peab meie maauenduse läbi viima	99

Mõisatest võtab osariik omale kohased katsejaamade, põllutöökoolide j. m. tarviduste jaoks. Mõisad, mida ei omavalitsused ega kooperatiivid ei tarvita, jäävad alammäära piirides, peale selle kui neist väiketalud ära lõigatud, seniste omanikkude kätte, sealjuures progressiivse maamaksu alla langes. Maapõue, suuremad metsad, weed ja sood jäävad osariigi kätte.

5) Maa võõrandamistasu maksab osariik sel määral, nagu see rahvamajanduse huvides tarvilik. Tasumäär on seda madalam, mida suurem maaomandus ja mida kauem ta ära kasutatud. Kroonu- ja rüütelkonna mõisad võõrandatakse tasuta.

6) Rogu Eesti maakorraldus käib Eesti autonoomilise esituse alla. Eesti osariigi maapanga kätte läheb kõik põllumajanduslik krediidiasjandus. Osariik edendab põllutööd krediiti majapidamiste siseseadmiseks, maaparranduste jne. jaoks andes, maksuta põllutöökoolisid, katsejaamasid jne. üfawal pidades ja põllumajanduslist ühistegemust toetades.
